

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΤΟΣ 28ον

ΜΑΪΟΣ 1965

ΑΡΙΘ. 261

«ΘΕΛΩ ΝΑ ΚΑΝΩ

ΚΑΤΙ ΑΞΙΟΛΟΓΟ»

Κανείς άνθρωπος δεν ήμπορεί να αρκεσθῆ νὰ ὑφίσταται τὴν ζωὴν του ὅπως ἕνα ζῶο, χωρὶς νὰ εἰσαγάγῃ σ' αὐτὴν, μὲ μιὰν ἐλεύθερη καὶ θεληματικὴ ἐκλογή, κάτι πού νὰ μὴ προέρχεται ἀπὸ τὴν φύσι. Κανείς ἄνθρωπος δὲν ήμπορεί νὰ ἱκανοποιηθῆ ἀρπάζοντας στὴν τύχη μιὰ εὐκαιρία, πού ἔρχεται καὶ διεγείρει τὶς ἐπιθυμίες του. Ἴσως μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστες μου νὰ σκέφθηκαν ὅτι δὲν ἦταν σωστὸ νὰ μιλῶ γιὰ τὴν περιπέτεια σὰν κάτι πού ἀφορᾷ ἀποκλειστικὰ τὸν ἄνθρωπο. Μήπως ἡ ζωὴ τοῦ κάθε ζώου δὲν ἀποτελεῖ μιὰ διαδοχὴ ἀπὸ περιπέτειες, τοῦ πιθήκου μέσα στὴ ζουγκλα, τοῦ λαγοῦ μέσ' στοὺς ἀγρούς, τῆς ἀντιλόπης στὶς στέπες, ὅπως καὶ ἐκείνῃ τῶν ἀποδημητικῶν πτηνῶν; Καὶ ὁ καθημερινὸς ἀγῶνας γιὰ τὴν ζωὴ, πού ὀδηγεῖ τὰ ζῶα τὰ μὲν κατὰ τῶν δέ, πού σπρώχνει τὸ ἀδύνατο νὰ ὑπερασπίζῃ κατὰ τοῦ ἰσχυροτέρου τὸν ἑαυτὸν του, ὡς τὴν τελευταία του πνοή, δὲν ἀποτελεῖ καὶ αὐτὸς μιὰ δραματικὴ περιπέτεια;

Ἐπιστρέφω, μαζί μὲ τὴν σύζυγόν μου, ἀπὸ ἕνα περίπατο. Στὸν δρόμο μας συναντήσαμε ἕνα μικρὸ σκυλί πού χορηθοῦσε χαρούμενο, μὲ τὴν μύτη στὸν ἄερα. «Νὰ ἕνα σκυλί, σκέφθηκα, πού κυνηγᾷ τὴν περιπέτεια». Τὴν κυνηγᾷ, ὅμως, «στὴν τύχη», κινούμενο ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὸ ἔνστικτο. Τὸ ζῶο, παίζει μιὰ πλάκα κάποιες φορές, ὠραϊότητα, ὁ ἄνθρωπος, ὅμως, ήμπορεί νὰ

αὐτοσχεδιάσῃ ἕνα μουσικὸ κομμάτι, ὀλιγότερο ἴσως ὠραῖο, ἀλλὰ μοναδικό, καθαρὰ προσωπικό. Ἔχει τὴν συναίσθησι ὅτι εἶναι περισσότερο ἀπὸ ἕνα σῶμα, καὶ ἀπὸ ἕναν ψυχισμό μὲ αὐτοματισμοὺς μηχανικοὺς· αἰσθάνεται ὅτι εἶναι «πρόσωπο», ὅτι ὑπάρχει μέσα του μιὰ πραγματικότης, αὐτὴ, τὸ «ἐγώ», πού χρησιμοποιεῖ τὸ σῶμα καὶ τὸν ψυχισμό αὐτὸ γιὰ νὰ ἐπιτύχῃ ἕνα σκοπὸ πού ἔχει ἐκλέξει ἐλεύθερα. Ἀποτελεῖ, ὡς πρὸς αὐτὸ, ἕνα ὄν πνευματικὸ διότι κάθε ἐκλογή προϋποθέτει μιὰ «κλίμακα ἀξιῶν», καὶ ὁ κόσμος τῶν ἀξιῶν εἶναι ὁ κόσμος τοῦ πνεύματος.

Ἐνας νέος συνάδελφός μου μπαίνει στὸ γραφεῖο μου. Μοῦ ἐξηγεῖ ἀμέσως, ὅτι βρίσκεται σὲ μιὰ ἀποφασιστικὴ καμπὴ τῆς ζωῆς του. Ἐργάστηκε μὲ ἐνθουσιασμό, ἐπὶ χρόνια ὀλόκληρα, σὲ ἐπισημονικὲς ἔρευνες. Οἱ περιστάσεις τὸν ἀνάγκασαν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν ὀμιλό του, καὶ δὲν τοῦ εἶναι εὐκόλο νὰ ξαναβρῆ μιὰ θέσι μὲ ἐργασία τόσο ἐνδιαφέρουσα. Κινδυνεύει, ἴσως, νὰ χάσῃ περιμένοντας, χρόνια πολὺτιμα, ἂν ὅμως προσανατολισῇ διαφορετικὰ, ἔστω καὶ προσωρινὰ τὴν καριέρα του, διατρέχει ἐπίσης τὸν κίνδυνο νὰ μὴ ἀποκατασταθῆ πιά ποτὲ στὴν περιπέτεια μιᾶς ἔρευνας σὰν αὐτὴ πού ὡς τώρα ἐγνώρισε. Τὸν ἐρωτῶ: «Τί, πρὸ παντός, θέλετε νὰ κάμετε σ' αὐτὸν τὸν κόσμο;» Ἀκολούθησε μιὰ μακρὰ σιωπὴ καὶ ἔπει-

τα μου απάντησε: «Θέλω νά κάνω κάτι, πού νά αξίζη»...

Ἐσυζητήσαμε, ὦρες ὀλόκληρες, ἐπάνω στή λέξι αὐτή: «κάτι πού νά αξίζη». Ἦταν ἕνας γεμάτος πάθος διάλογος! Τί σημαίνει αὐτό τὸ «κάτι πού νά αξίζη»; Τὸ κάθε τι δὲν εἶναι ἀξιόλογο; Μήπως, ἐξ ἄλλου, ὑπάρχη ποτέ τίποτε πού νά εἶναι πραγματικά ἀξιόλογο; Μιά ἀπὸ τίς κυριώτερες δυσκολίες τῆς συζητήσεως εἶναι, ὅτι προϋποθέτει ταυτόχρονα, παράξενα καὶ στενὰ ἀνάμικτες, ἀντικειμενικὲς καὶ ὑποκειμενικὲς σχέσεις.

Εἶναι φανερό, ὅτι τὸ «ἀξιόλογο» πρέπει νά φαίνεται, σ' αὐτὸν πού τὸ ἀσπάζεται, σάν ἀξία ἀντικειμενική, σάν ἀξία «καθ' ἑαυτήν», ἀναμφισβήτητη καὶ ἀνεξάρτητη ἀπ' αὐτόν· ἀρκετὰ σίγουρη γιὰ νά δικαιολογήσῃ τὴν ἀφιέρωσί του σ' αὐτήν, καὶ ὄχι σάν ἕνας σκοπὸς πού θὰ τὸν εἶχε ἐπινοήσῃ αὐθαίρετα. Καὶ ὅμως, δὲν ἠμπορῶ νά κρίνω ποιὸ εἶναι τὸ ἀξιόλογο γιὰ ἄλλον, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό μου. Αὐτὸ πού εἶναι γιὰ μένα ἀξιόλογο, δὲν εἶναι ἀναγκαστικά καὶ γιὰ τὸν νεαρό μου συνάδελφο, καὶ ἀντιστρόφως. Ἄν ἤθελα νά τοῦ ἐπιβάλω, ἀκόμη καὶ νά τοῦ προτείνω, τίς ἰδικές μου ἀξίες, θὰ τὸν μεταχειρίζομαι σάν ἀνήλικο καὶ ὄχι σάν πρόσωπο ὑπεύθυνο. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο λέγομε, ὅτι ἡ ψυχοθεραπεία πρέπει ἀναγκαστικά νά μὴ εἶναι «κατευθυντήρια».

Δὲν ἠμπορῶ, ὡστόσο, νά τοῦ εἰπῶ: «Αὐτὸ ἀφορᾷ ἐσᾶς προσωπικά, δὲν θέλω νά σᾶς ἐπηρεάσω». Αὐτὸ θὰ ἦταν μιὰ ἐγκατάλειψι στὴ μοναξιά του, ἐμπρὸς στὰ σπουδαιότερα προβλήματα τῆς ζωῆς του. Ἐχει ἀνάγκη ἀπὸ ἕνα διάλογο, διότι κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νά ἐννοήσῃ τὸν ἑαυτόν του μέσα στὴν ἀπομόνωσι, ἀλλὰ μόνο μέσα στὴν συνάντησι μὲ τὸν ἄλλο.

Ἐπὶ τὸν ὅτι ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἕνα διάλογο, διότι κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νά ἐννοήσῃ τὸν ἑαυτόν του μέσα στὴν ἀπομόνωσι, ἀλλὰ μόνο μέσα στὴν συνάντησι μὲ τὸν ἄλλο.

λὲς—σὲ αὐστηρῶς ἀνθρώπινο ἐπίπεδο— ἢ συζήτησις δὲν καταλήγει σὲ κανένα συμπέρασμα. Ὁ δεῖνα σκοπός, π.χ. μιὰ ἐπανάστασις, μὴ φαίνεται ἀρκετὰ ἀξιόλογο γιὰ νά ἀφιερῶθῃ σ' αὐτὸν ψυχῆ τε καὶ σώματι, ἐνῶ σὲ ἄλλον, αὐτὸ πού φαίνεται ἀξιόλογο καὶ ἄξιο τῆς ἀφοσιώσεώς του, εἶναι νά τὴν καταπολεμήσῃ.

★

Ἔτσι, στὴν παγκόσμια πάλῃ γιὰ τὴν ζωὴ, κοινὴ γιὰ ὅλα τὰ ζῶα, προστίθεται στὸν ἄνθρωπο ἡ αἰώνια πάλῃ τῶν ἀξιών. Δὲν ὑπάρχουν σκληρότεροι πόλεμοι ἀπὸ τοὺς θρησκευτικούς. Ἐκεῖνο πού ἠμπορῶ νά κάμω γιὰ νά βοηθῶ τοὺς ἀνθρώπους καὶ νά τοὺς πλησιάσω, ἀντὶ νά τοὺς ὀρθῶνω τοὺς μὲν κατὰ τῶν δέ, εἶναι νά προσπαθῶ νά ἐννοήσω γιὰ ποιὸ λόγο ὑποθέτει ὁ καθένας τὴν δεῖνα ἢ τὴν δεῖνα ἀξία, δὲν ἠμπορῶ ὅμως ποτέ νά ἀποφασίσω ἐξ ἰδίων μου ἐάν ἔχη δίκιο ἢ ἄδικο. Τὸ «ἀξιόλογο» δὲν ἀφορᾷ ποτέ στὴν παγκόσμια τάξι τοῦ «εἰδέναι», ἀλλὰ στὴν προσωπικὴ τάξι τοῦ «πιστεῦειν» καὶ μὴ πρὸς κακοφανισμόν τῶν ἀγνωστικιστῶν, πού ἰσχυρίζονται ὅτι δὲν πιστεύουν εἰς τίποτε, καὶ πού ὑπηρετοῦν ὡστόσο, πάντοτε, κάποτε μάλιστα εὐγενέστατα, τίς ἀξίες στίς ὁποῖες πιστεύουν.

Εἰλικρινέστερη μοῦ φαίνεται ἡ «θέσις» ἐνός Jean - Paul Sartre, ὁ ὁποῖος βεβαιώνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἄνθρωπος μόνο καθ' ὃ μέτρον ἀφιερώνεται σὲ ὀρισμένες ἀξίες, εἶναι ὅμως καταδικασμένος νά τις ἐκλέγῃ ὁ ἴδιος μὲ τρόπον αὐθαίρετο.

Πραγματικά, οἱ ἀξίες εἶναι ἀναγκαστικά αὐθαίρετες, ὅταν κανεὶς δὲν πιστεῖ εἰς ἕνα Θεὸν πού ἀποκαλύπτεται. Ἀπ' αὐτὸ προέρχεται ἡ ἀγωνία τοῦ Sartre: «Ἡ ἐλευθερία μου, γράφει, ἀγωνιᾷ, διότι εἶναι τὸ δίχως βάσι θεμέλιο τῶν ἀξιών». Ὅπως καὶ ὁ Camus, πού ἂν καὶ μένει ἀποφασιστικά σὲ ἀπόστασι ἀπὸ τὸν Sartre, διακηρύσσει ὅτι ἡ ζωὴ εἶναι παράλογη, καὶ προσθέτει: «Τὸ νά ζῆ κανεὶς εἶναι, καθ' ἑαυ-

τό, μιὰ ἀξιολογικὴ ἀπόφρασις». Ὑποστηρίζει τὴν «ἐπανάστασι», μὲ τὴν ὁποία ὁ ἄνθρωπος ἀποκαλύπτει τὸ μεγαλεῖο του, καὶ θεβαιώνει ὅτι: «κάθε ἐπαναστατικὴ κίνησι προϋποθέτει σιωπηλὰ κάποια ἀξία». Ἄν, τέλος, ὁ Freud ἀπαρνήθηκε τὶς ἀξίες καὶ εἶδε σ' αὐτὲς μόνο ψευδαισθήσεις, ὀφειλόμενες σὲ ψυχολογικὰς προεκτάσεις, καὶ οἱ καλύτεροι μαθηταὶ του ἀκόμη ἀπέχουν πολὺ ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι σ' αὐτὸν πιστοί, στὸ σημεῖο αὐτό. Ἀκριβῶς, γὰρ νὰ ἀναγνωρισθοῦν καλύτερα οἱ αὐθεντικὲς ἀξίες, ὁ Charles Odier ἐπρότεινε μιὰ διάγνωσι διαφοροποιήσεως ἀνάμεσα σ' αὐτὲς καὶ τὶς «ψευδο-ἀξίες» ποὺ εἶχε καταγγεῖλει ὁ διδάσκαλός του.

Εἴμεθα, λοιπόν, ἀρκετὰ ἐξωπλισμένοι γιὰ νὰ βοηθήσωμε τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὸ μέσον τῆς ψυχολογίας, νὰ ἰδοῦν μέσα τους καθαρῶτερα, νὰ ἀντιληφθοῦν τοὺς ἀσυνειδήτους παράγοντας ποὺ ἠμποροῦν νὰ παραπλανήσουν τὰς περὶ ἀξιῶν κρίσεις των. Παραμένομεν, ὅμως, τελειῶς ἀνίσχυροι, ἔξω ἀπὸ ὁποιαδήποτε ἀναφορὰ σὲ μιὰ θρησκευτικὴ Ἀποκάλυψι, γιὰ νὰ τοὺς ὀδηγήσωμε, ὅπως στὴν περίπτωσι τοῦ νέου συναδέλφου μου, στὴν ἀναπόφευκτὴ ἐκλογὴ ποὺ πρέπει νὰ κάμουν σχετικὰ μὲ τὸ ποῖο πράγμα εἶναι, γι' αὐτούς, τὸ ἀξιόλογο. Τὸ νὰ ἐπικαλεσθῆ τὴν θεϊκὴ Ἀποκάλυψι, δὲν εἶναι ἀσφαλῶς ὁ ρόλος τοῦ ἱατροῦ. Οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἤδη ἀρκετὰ συγχισμένοι ἀπὸ τὶς πεισματικὰς διχογνωμίας ποὺ φέρνουν τοὺς θεολόγους σὲ ἀντίθεσι. Καὶ δὲν ὑπάρχουν δεξιότερες συζητήσεις, ἀπ' αὐτὲς ποὺ γίνονται ἀνάμεσα σὲ ἀνθρώπους ποὺ ὀμιλοῦν ἐξ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ.

Ὁ νεαρὸς συνάδελφος γιὰ τὸν ὁποῖον ἐμίλησα πρὸ ὀλίγου, ποὺ ἔλεγε ὅτι ἤθελε «νὰ κάμη σ' αὐτὸν τὸν κόσμον κάτι τὸ ἀξιόλογο», ἦταν ἕνας πιστός. Μοῦ ἔκανε διεξοδικὰ λόγο γιὰ τὴν θρησκευτικὴν του μεταστροφή. Δὲν εἶναι, ὅμως, εὐκόλο νὰ συνδυασθῆ κανεὶς τὶς γενικὲς ἀντιλήψεις γιὰ τὸν κόσμον, τὸν Θεόν, καὶ τὸν ἄνθρωπον, ποὺ προϋποθέτουν ἕνα ὀρισμένο «πιστεύω», ὁποιοδήποτε καὶ

ἂν εἶναι αὐτό, μὲ τὶς ἰδιαίτερες «ἐκλογές» ποὺ ὀφείλομε διαρκῶς νὰ πραγματοποιοῦμε κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς μας. Μιὰ ὁποιαδήποτε πίστι, μοιάζει κάπως μὲ συνάλλαγμα ἐξωτερικοῦ μὲ τὸ ὁποῖο δὲν ἠμπορῶ νὰ ἀγοράσω στὸν τόπο μου οὔτε ἕνα ψωμί. Θὰ πρέπει νὰ θρῶ ἕναν ἀργυραμοιβὸν ποὺ θὰ μοῦ κάνη «ψιλὰ» γιὰ τὰ μικρὰ καθημερινὰ μου ψώνια.

Τὸ πρόβλημα ὅμως δὲν εἶναι διαφορετικὸ γιὰ ἕναν ἄπιστο, ὁποιοσδήποτε καὶ ἂν εἶναι οἱ ἀξίες τὶς ὁποῖες υἰοθετεῖ. Αὐτὸ ποὺ μοῦ φανερώνεται μ' ἕνα τρόπο ἐκδηλο, εἶναι ὅτι, κάθε φορὰ ποὺ ἕνας ἄνθρωπος ἀναρωτιέται γιὰ τὸ τί πράγμα εἶναι αὐτὸ τὸ «ἀξιόλογο», ἡ ἐνδόμυχη αὐτῆ συζήτησις εἶναι ἀσφαλῶς μιὰ θρησκευτικὴ συζήτησις. Ἡ θρησκεία συνίσταται ἀκριβῶς εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι συνδεόμεστε μὲ αὐτὸ ποὺ μᾶς ξεπερνᾷ. Κάθε ἄνθρωπος ποὺ συζητεῖ μέσα του γιὰ ποῖο πράγμα εἶναι στὰ μάτια του «ἀξιόλογο», ζητεῖ, ἀπ' αὐτὸ καὶ μόνο τὸ γεγονὸς, κάποιον κανόνα ποὺ νὰ τὸν ξεπερνᾷ, κι' ὅταν ἀκόμα δὲν τὸν ἀποδίδῃ στὸν Θεόν. Εἶναι, ἀκριβῶς, αὐτὴ ἡ «πίστι» τῶν ἀπίστων, ποὺ μὲ ἐνδιαφέρει περισσότερο. Ἡ πίστις τῶν «πιστῶν» εἶναι ἀρκετὰ γνωστὴ καὶ ἐκτίθεται σὲ ὄλα τὰ θρησκευτικὰ βιβλία. Οἱ πιστοὶ ἔχουν τὴ γνώμη ὅτι γνωρίζουν τὸν Θεόν, καὶ εἶναι πάντα ἔτοιμοι νὰ μᾶς ἀπαριθμήσουν τὶς πλάνες ποὺ διαπράττομε ἐπάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα. Οἱ ἄπιστοι, πιστεύουν ὅτι δὲν τὸν γνωρίζουν, καὶ ὅμως τὸν ἀναζητοῦν, χωρὶς πάντοτε νὰ τὸ ξέρουν, κάθε φορὰ ποὺ ἀσχολοῦνται σοβαρὰ μὲ τὸ «ἀξιόλογο».

Εἶναι λίγος καιρὸς ποὺ ξαναεἶδα μιὰ νέα γυναῖκα, ἡ ὁποία ἔζησε πολὺν καιρὸ μέσα στὴν πίστι, μιὰ πίστι ὅμως ἀκόμα ἀφελῆ καὶ παιδιάστικη. Ἐξελίχθηκε, ἔπειτα, στὴν προσωπικὴ καὶ ἐπαγγελματικὴ τῆς ζωῆ. Δὲν εἶναι πιὰ παιδί, δὲν βρῆκε ὅμως ἀκόμη μιὰ πίστι ὠριμώτερη, πιὸ «ἐνήλικη». Ἐν τῷ μεταξύ, περνᾷ ἀπὸ μιὰ κοπιαστικὴ «ἔρημο», μέσα στὴν ὁποία ἔχει τὴν ἐντύπωσι ὅτι ἔχασε τὴν πίστι τῆς. Ὀνομάζει λοιπὸν

τὸν Θεό, ἄγνωστο Χ. Αὐτὴ ἡ ὀνομασία, μὲ ἐγοήτευσε. Μοῦ φαίνεται περισσότερο ὑποβλητικὴ καὶ ἀξιόλογη, πρὸ πλούσιου ἀπὸ πολλοὺς ὀρισμοὺς τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν θεολόγων. Κατὰ θάθος, αὐτὸς ὁ ἄγνωστος Χ, διατηρεῖ τὴν θέσι Του, ἐκεῖ, στὸ κέντρο τῆς ψυχῆς τῆς.

“Ὁμως αὐτὸς ὁ ἄγνωστος, πλανᾶται ἐπάνω σ’ ὅλες τὶς ἐνδόμυχες συζητήσεις μας, κάθε φορά πού τὸ πείσμα μας ἀπασχολεῖται στὴν ἀναζήτησι τῶν ἀξιῶν. Ἐπάνω στὶς συζητήσεις ἑνὸς Sartre, ἑνὸς Camus, ἢ ἑνὸς Freud, καθὼς ἐπίσης σ’ ἐκείνες τοῦ νεαροῦ συναδέλφου μου, ἢ ἐμοῦ τοῦ ἰδίου.

Αὐτὸ πού μοῦ κάνει ἐντύπωση, εἶναι τὸ πόσο θρῖσκονται μόνοι οἱ ἄνθρωποι στὴν ἀναζήτησι αὐτῆ τῶν ἀξιῶν, στὴν ὁποία μέσα διακινδυνεύει ὁ προσανατολισμὸς ὀλόκληρος, καὶ τῆς ζωῆς των ἢ ἐξέλιξις. “Ὁχι, διότι τοὺς λείπουν οἱ καλὲς συμβουλές: ὑπάρχει πάντα γύρω μας ἕνα πλῆθος ἀπὸ ἀνθρώπους πού εἶναι ἔτοιμοι νὰ μᾶς ποῦν τί πρέπει νὰ κάμωμε, πού μᾶς λέγουν, χωρὶς νὰ διστασοῦν: «Στὴ θέσι σας, θὰ ἔκαμνα ἔτσι...» Φθάνει λίγο νὰ τοὺς γνωρίζωμε, γιὰ νὰ ξέρωμε προκαταβολικὰ ποῖα συμβουλή θὰ μᾶς δώσουν.

Γιὰ νὰ ἀναζητήσουν, ὅμως, ἀληθινὰ καὶ μὲ εἰλικρίνεια, ἔξω ἀπὸ κάθε δεδομένη «θέσι» καὶ προκαθωρισμένο σύστημα, μιὰ θεώρησι καθαρὰ προσωπικὴ τῆς πορείας των, εἶναι πολὺ μόνοι οἱ ἄνθρωποι καὶ θυθισμένοι σὲ ὀδυνηρὴ ἀθεβαιότητα. Εἶναι αὐτὸ πού ἔνοιωσε ἔντονα ὁ Kirkegaard: «Αὐτὸ, πού κατὰ θάθος μοῦ λείπει, εἶναι νὰ ἰδῶ καθαρὰ μέσα μου, νὰ γνωρίζω τί πρέπει νὰ κάμω... Πρόκειται γιὰ τὴν κατανόησι τοῦ προσορισμοῦ μου. Πρόκειται νὰ βρῶ μιὰν ἀλήθεια, μοναδικὴ γιὰ μένα, νὰ βρῶ τὴν ἰδέα γιὰ τὴν ὁποία θέλω νὰ ζήσω καὶ νὰ πεθάνω».

Γιὰ νὰ διαλευκάνωμε τὸ μεγάλο αὐτὸ πρόβλημα, ἔχομε ὅλοι μας ἀνάγκη νὰ βροῦμε ἕναν ἄνθρωπο πού νὰ μὴ θέλῃ νὰ τὸ λύσῃ πρόωρα, στὴ θέσι μας, μὲ μιὰ συμβουλή ἢ μὲ κάποιο ἄρθρο πίστεως. “Ἐναν ἄνθρωπο, πού νὰ μᾶς ἀ-

κούῃ μὲ προσοχή, νὰ μᾶς κατανοῇ, καὶ νὰ ταυτίζεται μαζί μας. Καὶ ἐδῶ, ἀκριβῶς, θρῖσκεται ὁ ρόλος τοῦ ἱατροῦ. Μὴ μοῦ εἰπῆτε, τώρα, ὅτι ἀνακατεύεται σὲ πράγματα πού δὲν τὸν ἀφοροῦν, ὅτι ἐξέρχεται ἀπὸ τὸ λειτούργημά του· διότι ἡ ὑγεία ἑνὸς ἀνθρώπου ἐξαρτᾶται, στὸν ἴδιο βαθμὸ τοῦλάχιστον, ἀπὸ τὴ συμφωνία μὲ τὸν ἑαυτὸ του, ἀπὸ τὴν σωστὴ ἐκλογή τῶν ἀξιῶν του, καὶ τὴν ἀνθησι πού πηγάζει ἀπὸ αὐτὴν, ὅσο καὶ ἀπὸ τὰ μικρόβια πού ἡμπορεῖ νὰ συναντήσῃ, ἢ τὶς θιταμίνες πού θὰ ἀφομοιώσῃ.

Σὲ ὅλες τὶς ἐποχές, οἱ καλύτεροι ἱατροὶ κατενόησαν ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει ἀνάγκη μόνον ἀπὸ φάρμακα, ἀλλὰ χρειάζεται νὰ τὸν βοηθήσωμε νὰ ζήσῃ, νὰ ἐξελιχθῇ σὲ ἀνθρώπινη προσωπικότητα, νὰ διαλέξῃ τὴν περιπέτειά του καὶ νὰ ἀφοσιωθῇ σ’ αὐτὴν. Γιὰ τὸν λόγο αὐτό, ὁ Paul Plattner γράφει ὅτι ἡ ἱατρικὴ τῆς προσωπικότητας ἐπανεισάγει στὴν ἱατρικὴ τὸν κόσμον τῶν ἀξιῶν. Ἡ ἀναζήτησις αὐτῆ τῶν ἀξιῶν, αὐτὴ ἡ δύσκολη συζήτησις, εἶναι γιὰ κάθε ἄνθρωπο μιὰ ἐσωτερικὴ περιπέτεια, πού προηγεῖται καὶ καθορίζει τὴν ἐξωτερικὴ τῆς ζωῆς του περιπέτεια.

★

Ἄπ’ αὐτές, τὶς δύσκολες ὄρες τοῦ δισταγμοῦ, ἢ τῆς ἐλλείψεως, ἀπὸ τὶς προνομιούχες αὐτές στιγμές, ὅπως τὶς ὀνομάζει ὁ Georges Gusdorf ἐξαρτᾶται ὁ προσανατολισμὸς ὀλόκληρος ἑνὸς τμήματος τῆς ζωῆς. Ἐδῶ ὑπάρχει ὁ μέγας κίνδυνος. Ἐδῶ, μπρὸς σ’ αὐτὸν τὸν κίνδυνο, ὁ πιστός, ὅσο καὶ ὁ ἄπιστος, ἐπικαλεῖται ἀσυναίσθητα μιὰ συμβουλή ὑψηλότερη ἀπ’ ὅλες τὶς ἀνθρώπινες συμβουλές πού θὰ ἡμποροῦσε εὐκόλα νὰ ἐπιτύχῃ, ἂν ἤθελε νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὸ φορτίο τῆς προσωπικῆς του εὐθύνης.

Μὲ αὐτὸ ἀκριβῶς, ὁ ἄνθρωπος, ὁ καθε ἄνθρωπος, ἀποκαλύπτεται σὰν ἕνα ὄν θρησκευτικόν. Δὲν ἡμπορεῖ νὰ ἀποφασίσῃ νὰ ἐκλέξῃ «στὴν τύχη». Διαισθάνεται ὅτι συνδέεται μὲ μιὰ τάξι πραγμάτων ἢ ὁποία τὸν ξεπερνᾷ. Μὲ τὴν

τάξι αυτή συμμορφούμενος, κάμνει μία έκλογη σωστή. Ὁ ἄνθρωπος φέρει μέσα του μιὰ ἀνάγκη γιὰ περιπέτεια, γιὰ «ἐφεύρεσι», δὲν ἤμπορεῖ ὅμως νὰ ἐπινοήσῃ ὅ,τι δῆποτε, χωρὶς νὰ ἀναφερθῇ σὲ κάποιαν ἀξία παγκόσμια. Δὲν ἤμπορεῖ, ἔξ ἄλλου, νὰ μὴ ἐκλέξῃ, διότι τότε ἐκλέγει τὴν παραίτησι, τὸ ἀνεύθυνον καὶ τὸ ἀπάνθρωπον. «Ἡ χειρότερη ἀποτυχία, γράφει ὁ καθηγητὴς Παηη, δὲν εἶναι τὸ νὰ ἔχῃ κανεὶς ἀδρανῆσει;»

Δὲν ἤμπορεῖ, ἐπίσης, ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐκλέξῃ κατὰ τὸ ἥμισυ, νὰ χωλαίνει καὶ ἀπὸ τὰ δύο πόδια, καθὼς ἐπιτιμᾷ ὁ Προφ. Ἡλίας τοὺς Ἰσραηλίτας. (Βασ. Α', 18-21). Ἐννοεῖ καλὰ ὅτι μιὰ ἀληθινὴ περιπέτεια ἀπαιτεῖ μιὰ πλήρη πεποίθησι, καὶ ὅτι κανεὶς δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ἀφιερῶσθ ὅλη τὴν πίστι του σὲ μιὰ περιπέτεια διαλεγμένη μὲ ἐλαφρότητα ὅπως διαλέγει κανεὶς ἓνα παιχνίδι σὲ μιὰ θιτρίνα γιὰ νὰ διασκεδάσῃ μιὰ στιγμὴ. Δὲν ὑπάρχει πραγματικὴ ἀφιέρωσις σ' ἓνα ὁποιοδήποτε σκοπὸ, παρὰ μόνον ὅταν τὸ ὑποκείμενο ἔχῃ τὸ αἴσθημα ὅτι ὁ σκοπὸς αὐτὸς τὸ κατέκτησε, καὶ ὅχι τὸ ὑποκείμενο τὸν σκοπὸ, ὅτι ἐπεβλήθη ἐπάνω του σὰν κάτι τὸ ἀξιόλογο. Ὁ Camus κάμνει λόγο γιὰ ἀνθρώπους «οἱ ὁποῖοι, παραδόξως, σκοτώνονται γιὰ τὶς ἰδέες ἢ τὶς ψευδαισθήσεις πού τοὺς χαρίζουν ἓνα λόγον ὑπάρξεως».

Ἐξ ἄλλου, κάθε ἐκλογὴ ἐνὸς ἀξιολόγου προϋποθέτει μιὰ θαρραλέα ἀπάρνησι πολλῶν «δυνατοτήτων». Ὁ Ανδρέ Σαρτρὰου μᾶς μιλεῖ γιὰ τοὺς νεκρογεννήτους διδύμους, τοὺς ὁποῖους φέρομεν ἐντὸς μας, γιὰ τὶς ἄλλες ζωὲς καὶ τὰ ἄλλα πρόσωπα πού ἐδέησε νὰ θυσιάσωμε. Καὶ ἀνακύπτει συγχρόνως τὸ αἶσθημα τῆς ἐνοχῆς: μόλις ἀποκτήσῃ κανεὶς ἓναν σκοπὸ, κάποια ἀξία, αἰσθάνεται ὡς ἔνοχος γιὰ κάθε λιποψυχία, γιὰ κάθε προδοσία τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ. Καὶ μαζὶ μὲ τὸ αἶσθημα τῆς ἐνοχῆς, ἀνακύπτει καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς Σωτηρίας, τῆς ἐπανορθώσεως τῶν ἀδικιῶν μας, πού δὲν βρίσκεται πιά στὰ χέρια μας, μιᾶς συγγνώμης γιὰ τὶς πλάνες στὶς ὁποῖες

ὑποπέσαμε σχετικὰ μὲ τὴν ἐκάστοτε ἐκλογὴ μας, καὶ γιὰ τὶς ἀπιστίες μας στὶς ἐκλογές μας αὐτές.

Ἄν ἦταν ἀρκετὸ, γιὰ νὰ κριθῇ μιὰ πράξι μας ἀξιόλογη, νὰ ἀφήσῃ κάποιον ἴχνος στὴν Ἱστορία, ἢ τελευταία αὐτὴ θὰ μᾶς ἔβγαζε γρήγορα ἀπὸ τὴν πλάνη μας. Πόσοι ἄνθρωποι ἔγραψαν τὸ ὄνομά τους σ' αὐτὴν, προκαλώντας τὶς χειρότερες καταστροφές στὴν ἀνθρωπότητα, γιὰ νὰ ἱκανοποιήσουν τὴν προσωπικὴ δίψα τους γιὰ περιπέτεια! Μιὰ γενναία ὅμως πράξις δὲν εἶναι καὶ ἀνάγκαστικὰ ἀξιόλογη ἤμπορεῖ ἢ πρόθεσις τῆς νὰ εἶναι τέτοια, χωρὶς νὰ εἶναι καὶ ἡ πραγματοποιήσις τῆς. Τέλος, ὁ καθένας αἰσθάνεται ὅτι ὑπάρχει στὶς ἐκλογές του μιὰ ἱεραρχία, ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτύχῃ σὲ πολλὰ πράγματα χωρὶς ἢ ζωὴ του νὰ τοῦ φαίνεται ἀξιόλογη, γιὰτὶ δὲν ἐπέτυχε ἐκεῖνο στὸ ὁποῖο ἀπέδιδε τὴν μεγαλύτερη ἀξία. Ἄλλὰ ποῖος ἄνθρωπος ἤμπορεῖ νὰ καυχῆθῃ ὅτι ἐπέτυχε τοὺς πιὸ ἀγαπημένους του στόχους; Εἶναι, ὡστόσο, ἡ ζωὴ του πραγματικὰ δίχως ἀξία; Ἀληθινά, αὐτὸ τὸ «κάτι ἀξιόλογο», γιὰ τὸ ὁποῖο μιλοῦσε ὁ νέος συνάδελφός μου θέτει ἓνα πολὺ ἀγωνιώδες πρόβλημα.

Θέλω νὰ διηγηθῶ ἐδῶ τὴν ἱστορία μιᾶς νεαρῆς Γαλλίδας, διότι μοῦ φαίνεται πολὺ κατάλληλη γιὰ νὰ φωτίσῃ τὸ πρόβλημα τῆς ἀξιολόγης περιπέτειας. Ἡ νεαρὴ αὐτὴ κόρη εἶχε ἀνατραφῇ σὲ μιὰ οἰκογένεια πού ἐπρέσβευε αὐτὸ πού ὀνομάζουν στὴ Γαλλία ἀντικληρικὸ λαϊκισμό, δηλ. μιάν ἐχθρότητα πρὸς τὴν Ἐκκλησία, ἢ ὁποία ἐπεκτείνεται σὲ ἐχθρότητα ἐναντίον κάθε θρησκευτικῆς ἀντιλήψεως γιὰ τὴν ζωὴ καὶ τὸν κόσμον. Εἶναι μιὰ στάσις ἐπιθετικὴ, μιὰ πραγματικὴ ἐν πεποιθήσει περιπέτεια, ἢ ὁποία προτίθεται νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν κηδεμονία τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς θρησκείας, πού θεωροῦνται σὰν ἐμπόδια γιὰ τὴν ὀλοκληρωτικὴ τους ἐξέλιξι. Ἡ κοπέλλα δηλαδὴ αὐτὴ, μόνο μὲ τρόπον ἀρνητικὸ εἶχε ἀκούσει νὰ μιλοῦν γιὰ τὸν Θεό.

Καί ὅμως, ἀπό παιδί ἀκόμη, θασανιζόταν ἀπό κάποιο ἰδιαίτερο ἐρώτημα, τὸ ἐρώτημα τοῦ νοήματος πού ἔχουν οἱ πράξεις μας. «Τί νόημα ἔχει, ἀραγε, ἀναρωτιόταν συχνά, τὸ νὰ θαδίσω ἀριστερά καὶ ὄχι δεξιά, δεξιά καὶ ὄχι ἀριστερά, νὰ κάμω τοῦτο μᾶλλον παρά ἐκεῖνο;» Μοῦ διηγήθηκε ὅτι ξαφνικά σὲ ἡλικία δώδεκα ἐτῶν, νομίζω, εἶχε τὴν ἐντύπωση μιᾶς ἐσωτερικῆς ἐλλείψεως. Θυμόταν ἀκριβῶς τὸ μέρος πού τῆς συνέβη αὐτὸ τὸ πρᾶγμα. Ἦταν στὴ μέση ἀκριβῶς μιᾶς γεφύρας πού περνοῦσε ἐπάνω ἀπὸ τὸν Ροδανό. Στὸ σημεῖο αὐτό, ἔνοιωσε νὰ πλημμυρίζη ἀπὸ χαρὰ· εἶχε θρῆ τὴν ἀπάντησι στὸ θασανιστικὸ ἐρώτημά της. Εἶχε καταλάβει, ὅτι μιὰ ὁποιαδήποτε πρᾶξις, ὅσο ἀσήμαντη κι' ἂν εἶναι, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἔχη νόημα, παρά ἂν συμφωνοῦσε μὲ τὸ νόημα τοῦ κόσμου ὁλοκλήρου, ἂν ἤμποροῦσε νὰ παρεμβληθῆ ὡς κάποιο μικρὸ στοιχεῖο, στὴ σωστὴ του θέσι, μέσα σὲ ὁλόκληρη τὴν ἱστορία τοῦ κόσμου.

Ἐρώτησε, τότε, τοὺς γονεῖς της: «πού ἤμπορεῖ κανεὶς νὰ μάθῃ ποιὸ εἶναι τὸ νόημα τοῦ κόσμου;» Καὶ τῆς ἀπάντησαν ὅτι αὐτὸ ἦταν ἓνα ἐρώτημα ἀνόητο, πού, ἐν πάσῃ περιπτώσει, δὲν ἦταν τῆς ἡλικίας της. Ἐξακολούθησε λοιπόν, νὰ θέτῃ τὸ ἐρώτημά της σὲ πολλοὺς ἀνθρώπους. Πολλὰ χρόνια ἀργότερα, κάποιος τῆς ἀπάντησε: —«Στὴν Βίβλο». Ἐτρεξε, γρήγορα, καὶ ἀγόρασε μία Βίβλο, ἀλλὰ δὲν ἐνόησε ἀπ' αὐτὴν τίποτε, διότι ἡ Βίβλος δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ κατανοηθῆ. Καὶ ὅμως τῆς εἶχαν δώσει τὴν μοναδικὴ φρόνιμη ἀπάντησι στὸ ἐρώτημά της. Οὔτε ἡ ἐπιστήμη, οὔτε ἡ φιλοσοφία, οὔτε κανένα πνεῦμα ἀνθρώπινο ἤμπορεῖ νὰ μᾶς διδάξῃ τὸ νόημα τῶν πραγμάτων· γιὰ τὸν ἀπλούστατο λόγο, ὅτι τὸ μυστικὸ τοῦ εἶναι προφανῶς τὸ μυστικὸ τοῦ Δημιουργοῦ τῶν πάντων, καὶ δὲν ἤμποροῦμε ἀπ' αὐτὸ νὰ γνωρίζωμε παρά μόνον

τὸ μέρος ἐκεῖνο πού εὐδοκεῖ νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ, ἀπὸ τὸ σχέδιο καὶ τὶς προθέσεις Του.

★

Αὐτὸ λοιπόν, πού εἶναι ἴδιον στὸν ἄνθρωπον, εἶναι τὸ γεγονός ὅτι θέτει ἐρωτήματα ἐπάνω εἰς τὸ νόημα τῶν πραγμάτων. Δὲν ἤμπορεῖ νὰ ὑπομένῃ παθητικὰ τὸν πόνο καὶ τὴν θλίψι, χωρὶς νὰ ἀναρωτηθῆ ἂν αὐτὸ ἔχη κάποιο νόημα. Δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἀφεθῆ στὴ χαρὰ καὶ τὴν εὐχαρίστησι, χωρὶς νὰ ἀναρωτηθῆ ἂν ἔχουν κάποιο νόημα. Ἄν οἱ γονεῖς τῆς μικρῆς κόρης τῆς εἶπαν ὅτι τὸ ἐρώτημά της εἶναι ἀνόητο, αὐτὸ συνέβη διότι, μέσα στὸν μαχητικὸ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς θρησκείας ζῆλο τους, τὸ εἶχαν ἀπωθήσει ἔξω ἀπὸ τὴν συνείδησί τους. Διότι τὸ πρόβλημα αὐτὸ τοῦ νοήματος τῶν πραγμάτων, εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν θρησκευτικὸν πρόβλημα. Ἡ ὁ κόσμος εἶναι προῖον δημιουργίας, καὶ ἀνταποκρίνεται στὸ σχέδιο ἑνὸς Δημιουργοῦ, ὁπότε τὸ νόημά του εἶναι προφανῶς ἡ πραγματοποίησις τοῦ σχεδίου αὐτοῦ· καί, στὴν περίπτωσι αὐτῆ, ὅπως τὸ εἶχε καταλάβει ἡ μικρὴ κόρη, νόημα κάθε πράξεως τῆς ζωῆς εἶναι νὰ ἀποτελέσῃ ἓνα στοιχεῖο τῆς πραγματώσεως αὐτῆς. Ἡ ὁ κόσμος ἔχει ἐξελιχθῆ κατὰ τύχην, καὶ τότε κανένα πρᾶγμα δὲν ἔχει νόημα.

Ἦμπορεῖ κανεὶς νὰ ὑποστηρίξῃ, ὅπως ὁ Camus, ὅτι ἡ ζωὴ εἶναι παράλογη, νὰ βλέπῃ μόνο σ' αὐτὴν ἓνα ἵπποδρόμιο, πού γυρίζει ὁλόγυρα, δίχως νόημα ἄλλο ἀπὸ αὐτὸ πού οἱ ἀφελεῖς τοῦ ἀποδίδουν αὐθαίρετα. Ὅμως, γιατί ὁ Camus ἀφοσιώθηκε μὲ τέτοια πίστι σὲ τόσες περιπέτειες, τὶς ὁποῖες ἔκρινε ἀξιόλογες; Φαίνεται καθαρὰ ὅτι τὸ ἐρώτημα τοῦ «ἀξιολόγου» ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἐκεῖνο τοῦ νοήματος τῶν πραγμάτων. Μόνον αὐτὸ πού εἶναι ἀξιολόγο, ἤμπορεῖ νὰ ἔχη ἓνα νόημα. Τὸ νὰ ὀμιλῆ κα-

νεις για κάτι «ἀξιόλογο», προϋποθέτει κατ' ανάγκην κάποια πίστι στο νόημα του κόσμου.

Είναι ἀσφαλῶς τὸ πρόβλημα τῆς ἀξιολογῆς περιπέτειας, εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς ἐκλογῆς τῆς ἀξιολογῆς περιπέτειας, αὐτὸ πὸ ἔθετε ἡ μικρὴ μας κόρη, ὅταν ἀναρωτιόταν γιατί νὰ πάη δεξιὰ μᾶλλον παρὰ ἀριστερά, νὰ κάμη αὐτὸ μᾶλλον, παρὰ ἐκεῖνο. Καὶ ἡ ἀνακάλυψίς τῆς εἶναι ὅτι κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς μικρὲς μας περιπέτειες εἶναι ἀξιολογῆ κατὰ τὸ μέτρον πὸ ἔχει τὴ θέσι τῆς στὴν μεγάλη περιπέτεια τοῦ κόσμου. Τὸ ἐρώτημά μας λοιπόν, γιὰ τὴν «ἀξιολογῆ» περιπέτεια, ἡμπορεῖ νὰ διατυπωθῆ ὡς ἑξῆς: «Ἡ μικρὴ προσωπικὴ μου περιπέτεια, θρίσκειται ἀραγε σὲ ἀρμονία μὲ τὴ μεγάλη τοῦ Θεοῦ περιπέτεια; Μήπως, μέσα στὴν μικρὴ αὐτὴ μου περιπέτεια ζῶ ἕνα κομμάτι ἀπὸ τὴν μεγάλη τοῦ Θεοῦ περιπέτεια;»

Τὸ ἐρώτημα αὐτὸ τίθεται στὶς ἀποφασιστικὲς ἐκεῖνες ὥρες, γιὰ τὶς ὁποῖες μιλήσαμε, ὅπου ὁ ἄνθρωπος εἰσέρχεται σὲ μιὰ σπουδαία γι' αὐτὸν περιπέτεια, σὲ μιὰ κλήσι, ἕνα γάμο, μιὰ ἐπανάστασι, ἕνα ἔργο. Στὴν πραγματικότητα, ὅμως, τίθεται μὲ τὴν ἀφορμὴ κάθε μιᾶς ἀπὸ τὶς πράξεις μας, κάθε μιᾶς ἀπὸ τὶς σκέψεις μας, πὸ εἶναι ἰσάριθμες μικρὲς περιπέτειες οἱ ὁποῖες συνυφαίνον-

ται. Θὰ ἦταν δύσκολο νὰ ὀρίσωμε κάποιο σύνορο ἀνάμεσα στὰ δύο εἶδη τῶν περιπετειῶν, ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος τὶς ἀδιάφορες, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο τὶς ὑπεύθυνες.

Ὁλόκληρο τὸ ἔργο τοῦ Teilhard de Chardin ἀνταποκρίνεται σήμερα στὴν προσπάθεια νὰ συνδέσωμε τὴν καθημερινὴ μας ἀνθρώπινη περιπέτεια μὲ τὴν μεγάλη περιπέτεια τοῦ κόσμου, στὸν βαθμὸ πὸ ἡμποροῦμε νὰ τὴν προαισθανθοῦμε στὸ φῶς τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιστήμης.

Ἡ ἀπήχησις πὸ εἶχε τὸ ἔργο αὐτό, δείχνει πόσο πολὺ διψοῦν οἱ ἄνθρωποι νὰ κατανοήσουν ἂν οἱ περιπέτειές τους, καὶ κάθε τι πὸ τὸς συμβαίνει, ἔχουν κάποιο νόημα. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐπιστήμης ἢ ὁποῖα ἀσχολεῖται μὲ τὸν μηχανισμό τῶν φαινομένων, καὶ ὄχι μὲ τὸ νόημά τους, εἶχε συντελέσει στὸ νὰ μᾶς ἀπομακρύνῃ ἀπὸ αὐτό. Ἀπ' αὐτό, κατὰ μέγα μέρος, προέρχεται ἡ πικρία καὶ ἡ ἀγωνία πὸ διαποτίζουν τὴν σύγχρονη φιλολογία. Ὁ ἰατρός, ὅμως, διακρίνει καλὰ ὅτι δὲν ἀρκεῖ τὸ νὰ ἐξηγήσῃ στὸν ἄρρωστο ὅτι ἡ ἀσθένειά του ὀφείλεται στὸ δεῖνα μικρόβιο, γιὰ νὰ ἡμπορέσῃ νὰ κατασιγάσῃ τὴν μικρὴ αὐτὴ φωνή—τὴν τόσο ἀνθρώπινη, πὸ τὸν ρωτᾶ μέσα του ἂν ἡ ἀρρώστεια αὐτὴ ἔχη κάποιο νόημα.

PAUL TOURNIER

Ο ΝΕΟΣ ΑΝΤΙΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΔΙΩΓΜΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗΝ ΕΝΩΣΙΝ

Μετά τὸν σκληρὸν διωγμὸν ποῦ ὑπέστη ἡ ὀρθόδοξος Ρωσικὴ Ἐκκλησία κατὰ τὰ ἔτη 1918-1941, κατὰ τὰ ὁποῖα εἰς τὴν ἀπέραντον Ρωσίαν δὲν εἶχον μείνει παρὰ 7 ἐπίσκοποι, 500 ἱερεῖς, 100 ναοὶ καὶ οὐδὲν μοναστήριον ἢ ἐκκλησιαστικὴ σχολή(1), εἶναι γνωστὴ ἡ κάποια ἀνοχὴ τὴν ὁποίαν ἐπέδειξε τὸ σοβιετικὸν καθεστὸς ἀπέναντι τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς, μετὰ τὸν δεύτερον παγκόσμιον πόλεμον. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν στάσιν ποῦ ἔλαβε ἡ Ἐκκλησία κατὰ τὴν περίοδον τῆς γερμανικῆς ἀπειλῆς. Πράγματι τὴν 21ην Ἰουνίου 1941 τὰ γερμανικὰ στρατεύματα διέβαινον τὰ ρωσικὰ σύνορα. Ἦτο ἡ Κυριακὴ τῶν ἁγίων Πάντων. Ὁ Μητροπολίτης Μόσχας Σέργιος (μέλλον Πατριάρχης) ἐξήρατο τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ, ὅταν ἐπληροφρήθη τὴν εἴδησιν. Ὀλίγα στιγμαὶ σκέψεως, μία σύντομος προσευχὴ καὶ ἡ ἱστορικὴ ἀπόφασις, ἡ ὁποία θὰ ἐξησφάλιζε τὴν ἐπιβίωσιν τῆς Ἐκκλησίας, ἐλήφθη. Εἰς ἓνα μῆνυμά του πρὸς τοὺς πιστοὺς ὁ Μητροπολίτης τοὺς καλεῖ νὰ ὑπερασπισθοῦν με σθένος τὴν πατρίδα. «Δὲν εἶναι τὸ καθεστὸς ποῦ ἀπειλεῖται, ἀλλὰ ἡ πατρίς». «Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ εὐλογεῖ πάντα τὰ ὀρθόδοξα τέκνα, τὰ ὁποῖα ὑπερασπίζον τὰ ἱερά ἐδάφη τῆς πατρικῆς ἡμῶν κληρονομίας»(2). Καὶ τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν πράγματι θαυμαστά. Ἡ Ρωσία ἐσώθη.

Δυὸ χρόνια ἀργότερα, ὁ Στάλιν ἐπιτρέπει τὴν ἐκλογὴν Πατριάρχου. Ὁ Μητροπολίτης Μόσχας Σέργιος καταλαμβάνει τὴν θέσιν. Ἀποθνήσκει ὅμως μετ' ὀλίγους μῆνας καὶ ἐκλέγεται ὁ νῦν Πατριάρχης Ἀλέξιος (Ἰανουάριος 1945). Ἡ Ἐκκλησία κατάρθρωσε κατὰ τὸ μετὰ ταῦτα διάστημα νὰ ἀναπνεύσῃ. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐ-

πισκόπων ἀνέρχεται εἰς 74, τῶν ἱερέων εἰς 30.000, ναοὶ ἀνοίγουν τώρα 22.000 καὶ ἐκκλησιαστικαὶ σχολαὶ λειτουργοῦν 8. Ἡ ψυχὴ τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ μόλις τῆς ἐδόθη κάποια ἄνεσις ἐδειξε τὴν θερμὴν τῆς πίστιν καὶ τὴν προσήλωσίν τῆς εἰς τὴν θρησκείαν.

Δυστυχῶς ὅμως ἡ περίοδος αὐτὴ τῆς ἀνοχῆς δὲν ἐπρόκειτο νὰ διαρκέσῃ παρὰ μέχρι τοῦ 1959. Ἀπὸ τὴν χρονολογίαν αὐτὴν τὰ πράγματα ἀλλάσσουν. Οἱ σοβιετικοί, ἀντιληφθέντες ὅτι ἡ θρησκεία δὲν ἐξαφανίζεται ἀφ' ἑαυτῆς, ὡς ἤλιπζον, ἀναλαμβάνουν γιγαντιαίαν προσπάθειαν ὅπως ξεριζώσουν τὴν πίστιν ἀπὸ τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ. Κηρύσσεται πραγματικὸς διωγμὸς, ἀλλὰ αὐτὴν τὴν φορὰν ὄχι φανερός καὶ αἱματηρός, ὅπως προπολεμικῶς, ἀλλὰ κρυφός, ὑπουλός, με σύστημα καὶ τέχνην. «Δὲν ὑπάρχει λόγος—σκέπτονται οἱ σοβιετικοὶ ἡγάθει—νὰ γίνονιν διωγμοὶ κατὰ τὸν αἱματηρὸν τρόπον τοῦ Στάλιν. Φθάνει νὰ ἐλαττώσωμεν αὐτὴν τὴν μειονότητα (τὴν Ἐκκλησίαν), τὴν ἀκόμη σημαντικὴν, χάρις εἰς μίαν προσπάθειαν τόσον τῆς προπαγάνδας, ὅσον καὶ διὰ τῆς λήψεως διοικητικῶν μέτρων, ὅπως ἀκριβῶς γίνονται προκειμένου περὶ κοινωνικῶν πληγῶν: μετεκπαιδεύον τοὺς ἀλήτας καὶ τοὺς διεφθαρμένους σεξουαλικῶς, ἀλλὰ καὶ τυφεκίζουν ἐνίοτε ὠρισμένους ἐξ αὐτῶν, διὰ ζήτημα ἀρχῆς»(3).

Τὴν ἀλλαγὴν τακτικῆς ἐπισημαίνει χαρακτηριστικὰ καὶ ἓνας ὀρθόδοξος Ρώσος ἱερεὺς: «Μέχρι τώρα, ἐπὶ 45 χρόνια προσεπάθουν νὰ μᾶς καταστρέψουν ἐκ τῶν ἔξω, σήμερον προσπαθοῦν νὰ μᾶς καταστρέψουν ἐκ τῶν ἔσω»(4). Ἀνησύχησαν οἱ σοβιετικοὶ ἀπὸ τὴν πρόοδον τῆς Ἐκκλησίας, καὶ δι' αὐτὸ ζητοῦν τώρα νὰ τὴν ἐξαφανίσουν. Δὲν πρέπει νὰ δεῖξωμεν μίαν αἰσιοδοξίαν ἀτάραχον καὶ νὰ ὑπολογίσω-

(1) Περιοδικὸν «Missi» 1963, σ. 301.

(2) Εὐαγ. Θεοδώρου: Ἡ ἐπίσκεψις τῶν καθηγητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης εἰς τὴν Σοβιετικὴν Ἐνωσιν. Περιοδικὸν «Ἐκκλησία» 1965, σ. 112.

(3) Περιοδικὸν «Missi» 1963, σ. 303.

(4) Ἐφημερὶς «La Croix», 12-3-64.

μεν ὅτι ἡ θρησκεία θὰ ἐξαφανισθῆ μόνη της, χωρίς ἀγῶνα ἐναντίον της. Ἐκεῖ ὅπου δὲν δρῶμεν, ἡ ἐπιρροή τῶν κληρικῶν αὐξάνει»⁽⁵⁾.

Ἡ ἐπίθεσις ἀρχίζει τὸ 1959, ἀλλὰ τὸ ἔδαφος προπαρασκευάζεται ἐνωρίτερον. Τὸν Αὐγούστου τοῦ 1957 συνέρχεται εἰς τὴν Μόσχαν ἓνα συνέδριον ἀπὸ θεωρητικῶν καὶ προπαγανδιστῶν τοῦ ἀθεϊσμοῦ. Κατ' αὐτὸ καταστρώνεται τὸ σχέδιον ἐπιθέσεως κατὰ τῆς Θρησκείας. Τὰ ἡνία τῆς νέας ἀντιθρησκευτικῆς ἐκστρατείας ἀναλαμβάνει ὁ σύμβουλος Λεωνίδας Ἰλίτσεφ, πρόεδρος τῆς ἰδεολογικῆς ἐπιτροπῆς παρὰ τῇ Κεντρικῇ Ἐπιτροπῇ τοῦ Κ.Κ.Ρ. Οὗτος εἰς τὴν διαβόητον «Ἐκθεσίαν» του ἐπὶ τῶν μέτρων ποῦ πρέπει νὰ ληφθοῦν ἐναντίον τῆς Θρησκείας, τὴν ὁποίαν ἐδημοσίευσεν τὸ περιοδικὸν «Κομμουνιστής» (17-1-1964), (ἴδε πλήρη Γαλλικὴν μετάφρασιν εἰς τὸ περιοδικὸν «Informations Catholiques Internationales», Μάρτιος 1964, σ. 15-31) ὡς ἐξῆς δικαιολογεῖ τὴν νέαν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Θρησκείας: «Εἶναι ἀληθές ὅτι δὲν ὑπάρχει οὐδὲν τὸ κοινὸν μεταξὺ τοῦ κομμουνισμοῦ καὶ τῆς θρησκείας. Ὅσονδήποτε «καλλωπισμένη» καὶ ἂν παρουσιασθῆ ἡ θρησκεία, τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἀλλάξῃ τὴν φύσιν της...». «Συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα της, συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν της, συμφώνως πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν ἔννοιαν τῶν δογμάτων της, ὑφ' ὅλας τὰς συνθήκας, ἡ θρησκεία παραμένει μία ἰδεολογία ἀντιεπιστημονικῆ, ξένη πρὸς τὸν κομμουνισμόν»⁽⁶⁾. Δὲν ἐκλείπει λοιπὸν μόνη της ἡ θρησκεία. Ἄς μὴ ἀπατώμεθα. Πρέπει νὰ δράσωμεν ἐνεργητικῶς διὰ νὰ τὴν ξεροζώσωμεν. Δι' αὐτὸ —συνεχίζει ὁ Ἰλίτσεφ— ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Κόμματος ὑπεχρέωσε τὰ ὄργανα αὐτοῦ «ὅπως θέσουν τέραμα κατὰ ἓνα τρόπον ὀριστικόν, εἰς τὴν παθητικότητα ἐναντι τῆς θρησκείας, νὰ ξεσκεπάσουν τὴν ἀν-

τιδραστικὴν φύσιν αὐτῆς καὶ νὰ ἐπισημάνουν τὸ κακόν, τὸ ὁποῖον αὐτὴ κάμνει, ἀποτρέπουσα μίαν μερίδα τῶν πολιτῶν τῆς χώρας, ἀπὸ τὴν συνειδητὴν καὶ ἐνεργὸν συμμετοχὴν εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ κομμουνισμοῦ»⁽⁷⁾.

Ἴδου, λοιπὸν, αἱ ἀρχαὶ καὶ τὰ ἐλατήρια τῆς νέας ἀντιθρησκευτικῆς ἐκστρατείας. Ἡ θρησκεία δὲν ἐξαφανίζεται μόνη της. Πρέπει ἐμεῖς νὰ τὴν ἐξαφανίσωμεν. Ματαίως ἐπεριμέναμε τόσα χρόνια. Τώρα πρέπει νὰ δράσωμεν. Ἡ τακτικὴ ὅμως πρέπει νὰ ἀλλάξῃ. Μὲ τρόπον μυστικόν, κρυφόν, μελετημένον, χωρίς θόρυβον, θὰ κτυπηθῆ ἡ θρησκεία εἰς ὅλα τὰ μέτωπα. Θὰ κινηθῆ καὶ ἡ κρατικὴ μηχανή, ἀλλὰ μὲ τρόπον, μὲ νομιμοφάνειαν. Θὰ κτυπηθοῦν οἱ πιστοί, χωρίς νὰ καταλαβαίνουν πολλάκις ἀπὸ ποῦ ἐρχεται τὸ κτύπημα. Δὲν θὰ θιγῆ ἐξωτερικῶς ἡ θρησκεία—τὸ Πατριαρχεῖον ἄς διατηρῆ τὴν θέσιν του, θὰ εὐνοήσωμεν μάλιστα καὶ τὰς σχέσεις του μὲ τὰς ἄλλας ἐκκλησίας—ἀλλὰ ἐσωτερικῶς θὰ τὴν διαθρόσωμεν, ὅποτε θὰ ἔλθῃ καὶ τὸ ἐξωτερικὸν κρήμισμα. «Πρέπει νὰ ἐνθυμούμεθα ὅτι ἡ ἀντιθρησκευτικὴ ἐκστρατεία εἶναι μία ἐργασία ἰδεολογικῆ, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἐπιτυγχάνει κανεὶς παρὰ ἓαν κατορθώσῃ νὰ πείσῃ. Αἱ πεπλανημένα μέθοδοι τοῦ ἀγῶνος κατὰ τῆς θρησκείας φέρουν ζημίαν εἰς τὴν ὑπόθεσίν μας. Ὅχι μόνον δὲν ὑποσκάπτουν τὴν βάσιν τῆς θρησκευτικῆς προπαγάνδας, ἀλλὰ ὅπως τοῦναντίον καταλήγουν εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ, εἰς μορφὰς ἱεροτελεστιῶν καὶ θρησκευτικῶν ἀκολουθιῶν κρυφὰς καὶ παρανόμους, γεννοῦν εἰς τοὺς πιστοὺς τὴν δυσπιστίαν καὶ τὴν δυσαρέσκειαν πρὸς τὸ καθεστῶς καὶ ἐν τέλει τοὺς σκληρύνουν»⁽⁸⁾. Αὐτὴ εἶναι ἡ βασικὴ γραμμὴ τῶν νέων ἰθυνόντων τῆς ἀντιθρησκευτικῆς προπαγάνδας. Καὶ ἡ ἐργασία ἤρχισε ἀπὸ τοῦ 1959 καὶ ἐξακολουθεῖ...

(5) Ἐπίσημος Ἐκθεσις τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Κ.Κ.Ρ. κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1963. Παρὰ περιοδικῶ «Missi» 1963, σ. 302.

(6) Ἐκθεσις Ἰλίτσεφ. «Informations Catholiques Internationales».

(7) (I. C. I.), Μάρτιος 1964, σ. 21 καὶ 24. Ἐνθ. ἄνωτ. σ. 20.

(8) Ἐκθεσις Ἰλίτσεφ I.C.I. Μάρτιος 1964, σ. 24.

Α'. Στόχοι τῆς ἐκστρατείας.

1) Δύσκολος ἡ θέσις τῶν ἐπισκόπων.

Οἱ ἐπίσκοποι ἐνοχλοῦνται ποικιλοτρόπως, προπαντὸς δὲ ὑφίστανται περιορισμούς εἰς τὴν δραστηριότητά των. Σχεδὸν ὅλοι αἱ Μητροπόλεις ἤλλαξαν ἐπίσκοπον... Ἕνας πραγματικὸς χορὸς μεταθέσεων. «Τὸ θῦμα τὸ πῶ τραγικόν, εἶναι ὁ περιφημὸς Μητροπολίτης Νικόλαος τοῦ Κρουτίσκυ. Χειροτονηθεὶς ἐπίσκοπος τὸ 1922 δὲν ἦτο παρὰ 30 ἐτῶν. Τὸ 1943 ὀνομάσθη Μητροπολίτης τοῦ Κρουτίσκυ καὶ καθίσταται ἡ δευτέρα προσωπικότης τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ γοητεία τοῦ κηρύγματός του εἶναι ἀφθαστος. Ὁ λαὸς τὸν ἀγαπᾷ διὰ τὸ κήρυμά του τὸ ἀνιδιοτελές, τὸ ζωντανόν, τὸ εὐθές, πὺ ἐνεργεῖ περισσότερον ἐπὶ τῆς ψυχῆς, παρὰ ἐπὶ τοῦ λογικοῦ... Ἡ πτώσις του ὑπῆρξεν ἀπότομος καὶ ἀπροσδόκητος. Ἀφοῦ ἀπεγυμνώθη ἀπὸ ὅλας τὰς ἐκκλησιαστικὰς θέσεις, ἐτέθη ὑπὸ κράτησιν. Ὁ θάνατός του ὑπῆρξε περισσότερον ἀπὸ μυστηριώδης. Τὰ προσόντα του, οἱ πολλαπλοὶ σύνδεσμοὶ του μὲ προσωπικότητας καὶ μὲ ἰδιώματα τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἔκαμαν ἐνοχλητικὴν τὴν παρουσίαν του, τὴν στιγμὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ κράτος ἐξώρμα ἐκ νέου ἐναντίον τῆς Ἐκκλησίας... Μίαν καλὴν προΐαν παρουσιάζεται εἰς αὐτὸν μία ἰατρός, ὀνόματι Βαλεντίνα Ἰβάνοβνα, ἡ ὁποία τοῦ ὥρισεν μίαν θεραπείαν, τὴν ὁποίαν ἠρνήθη νὰ ἀκολουθήσῃ. Μετ' ὀλίγον χρόνον αἰσθανθεὶς ἀδιαθεσίαν ὠδηγήθη εἰς τὸ Νοσοκομεῖον Μπότκιν, ὅπου τὸν ἐπέβλεπεν ἡ ἰατρός. Ὁ ἐπίσκοπος ἀπέθανεν ὀκτὼ ἡμέρας ἀργότερον, εἰς τὰς 4 ἡ ὥρα τὸ πρωῖ, παρουσίᾳ μόνον τῆς ἰατροῦ Β. Ἰβάνοβνα! Τὸ σῶμα ἀπεγυμνωμένον, ἐγκαταλείφθη εἰς τὸν θάλαμον τῶν νεκρῶν ἐπὶ δεκατρεῖς ὥρας... Ὁ ἐπίσκοπος, ὁ συνεπῆς εἰς τὴν πίστιν του, ἀπέθανεν ὡς μάρτυς, συμβολίζων μὲ τὸ τέλος του, τὴν τραγικὴν κατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Σοβ. Ἐνωσιν»⁽⁹⁾.

(9) Περιοδικὸν «Missi» 1963, σ. 301 καὶ 304.

2) Οἱ ἱερεῖς διώκονται.

Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ἱερεῖς ὁ Γάλλος δημοσιογράφος Bernard Feron ἔγραφε εἰς τὴν ἐφημερίδα Monde (5-2-64): «Οἱ κληρικοί εἶναι ἀντικείμενα διαρκῶν ἐνοχλήσεων... Μετὰ τὸν πόλεμον ἡ θέσις τῶν ἱερέων ἦτο ζηλευτή. Ἀλλὰ τώρα τὸ κράτος ζητεῖ περισσότερον τῶν 80% τῶν ἐσόδων τῶν ἐνοριῶν... Τὸ ἔργον ἱεραποστολῆς τῶν ἱερέων ἐλέγχεται στενῶς· δὲν ἔχουν δικαίωμα νὰ τελέσουν ἱερὰς ἀκολουθίας παρὰ μόνον εἰς τὴν ἐνορίαν των, δὲν δύνανται νὰ ἐπισκεφθοῦν κατ' οἶκον τοὺς ἀρρώστους, καὶ πρέπει νὰ ἀνακοινώσουν πρῶτον τὰ κηρύγματα τῶν εἰς τοὺς ὑπαλλήλους τοῦ κράτους! Εἰς πολλὰς περιοχὰς προσεπάθησαν νὰ ἀπαγορεύσουν εἰς τοὺς ἱερεῖς ὅπως δέχωνται παιδιὰ εἰς τοὺς ναοὺς καί, τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1963, ἐτέθη ζήτημα ὅπως τὸ μέτρον ἐκταθῇ εἰς ὅλην τὴν Ρωσίαν...».

«Ἐκατοντάδες ἱερέων, ἐστερημένοι τοῦ δικαιώματος νὰ τελοῦν τὰς ἱερὰς ἀκολουθίας, εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ζητιανεύουν. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἔχουν πάρει τὸν δρόμον τῆς φυλακῆς. Μόνον εἰς τὴν Μητρόπολιν τοῦ Ὁρεμπούργκ, 26 ἱερεῖς ἦσαν ὑπόδικοι... Ἡ κατ' οἶκον ἐπίσκεψις τῶν ἐνοριῶν θεωρεῖται ὡς πρᾶξις θρησκευτικῆς προπαγάνδας, ἀπηγορευμένη ἀπὸ τὸν νόμον. Οἱ καλοὶ ἱεροκήρυκες μετατίθενται ἢ στεροῦνται τοῦ δικαιώματος νὰ κηρύττουν»⁽¹⁰⁾. «Ὁ κληρὸς, τοῦ ὁποίου ὁ ἀριθμὸς ἀνῆρχετο εἰς 30.000 κατὰ τὸ 1957 κατέπεσε εἰς 14.500 κατὰ τὸ 1962, μετὰ 4 χρόνια διωγμῶν»⁽¹¹⁾.

3) Κλείνουν τοὺς Ναοὺς.

Ὁ Bernard Feron ἀναφέρει ὅτι «κατὰ τὸ τετραετὲς διάστημα (1959-63) ἐκλείσθησαν οἱ ἡμίσεις τῶν ναῶν τῆς Ρωσίας. Ἀπὸ 22.000 ναῶν τώρα λειτουργοῦν μόνον 11.500. Καὶ φυσικὰ οὐδεὶς νέος ναὸς ἐκτίσθη εἰς τὰς πόλεις καὶ συνοικίας»⁽¹²⁾. Τὸ κλείσιμο τῶν ναῶν γίνεται μὲ μεθοδι-

(10) «Missi» 1963, σ. 301.

(11) «Missi» αὐτόθι.

(12) Ἐφημερίς Monde 5-2-64. Ἴδε καὶ Εὐαγ. Θεοδώρου, μνημ. ἄρθρον. «Ἐκκλησία» 1964, σ. 613.

κότητα. Ένας ναός κλείνει όταν τὸ ζητήσει ἡ πλειοψηφία τῶν ἐνοριτῶν. Συγκεντρῶνουν ὑπογραφὰς κομμουνιστῶν, τὰς παρουσιάζουν ὡς πλειοψηφίαν καὶ κλείνουν τὸν ναόν. Φυσικὰ ἢ ἀντίδρασις τῶν πιστῶν εἶναι ἐνίοτε μεγάλη. «Εἰς τὸ Κιέβον, ἐπὶ μίαν ὁλόκληρον ἑβδομάδα οἱ πιστοὶ παρέμειναν ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὰς κρατικὰς ἀρχὰς ὅπως τὴν κλείσουν»⁽¹³⁾.

Ἄλλοι ναοὶ κλείνονται δι' ἄλλης μεθόδου. Ὑπάρχει νόμος ποῦ λέγει, ὅτι ἂν ἕνας ναὸς δὲν λειτουργῆται ἐπὶ ἕξ μῆνας, κλείνεται. Ἔρχεται, λοιπὸν τὸ ὑγειονομικὸν συνεργεῖον εἰς τὸ χωρίον. Περνοῦν ἀπὸ ἐξέτασιν ὅλοι οἱ χωρικοί. Περνοῦν φυσικὰ καὶ ὁ ἱερεὺς. Εὐρίσκουν ὅτι ὁ ἱερεὺς ἀκριβῶς, εἶναι ἄρρωστος, συνήθως φυματικός! Πρέπει νὰ πάη εἰς τὸ Σανατόριον. Θὰ καθήσῃ τοὐλάχιστον ἕνα χρόνον. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ἐκκλησία του κλείνεται!... Ἄλλος νόμος λέγει: «Ἡ ὀργάνωσις καὶ ἡ διοίκησις μιᾶς ομάδος, τῆς ὁποίας ἡ δραστηριότης, ἐξασκουμένη ὑπὸ τὸ κάλυμμα τῆς διδασκαλίας θρησκευτικῶν δογμάτων ἢ τῆς τελέσεως θρησκευτικῶν τελετῶν, εἶναι δυνατὸν νὰ προκαλέσῃ βλάβην εἰς τὴν ὑγίαν τῶν πολιτῶν... ὅπως καὶ ἡ στρατολόγησις ἀνηλίκων εἰς μίαν τοιαύτην ομάδα, ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν στέρησιν τῆς ἐλευθερίας διὰ πέντε χρόνια τὸ πολὺ»⁽¹⁴⁾. Ἐὰν λάβῃ κανεὶς ὑπ' ὄψιν, ὅτι κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ χειμῶνος 1962-63 οἱ ναοί, οἱ κείμενοι πρὸς Βορρᾶν τῆς Μόσχας, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ προμηθευθῶν καύσιμα—ἀφοῦ τὰ πάντα εἶναι κρατικά!—καὶ ἔκαμαν Θεῖαν Λειτουργίαν μὲ 2^ο ὑπὸ τὸ μηδέν, καταλαβαίνομεν τὴν θέσιν τοῦ ἱερέως. Συλλαμβάνεται, φυλακίζεται καὶ ὁ ναὸς κλείει⁽¹⁵⁾.

Γάλλοι τουρίσταί ἐπισκεφθέντες τὴν Ρωσίαν τὸ 1963 διηγοῦνται: «Εἰς τὴν Τυφλίδα εἶδομεν πολλὰς Ἐκκλησίας, αἱ ὁποῖαι εἶχον μεταβληθῆ εἰς αἰθούσας γυμναστικῆς, εἰς ἐργαστήρια, εἰς βιβλιοθήκας. Φαί-

νεται ὅτι μένουσιν ἀνοικταὶ μόνον 10-11 ἐκκλησίαι διαφόρων ὁμολογιῶν... Τὸ Σεμινάριον (ἐκκλ. σχολή) τῆς Ὁδησοῦ μετεβλήθη εἰς ἰνστιτούτον ἠλεκτρονικῆς. Οἱ σταυροί, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐπὶ τῶν τρούλλων τῶν ἐκκλησιῶν ἐπριονίσθησαν... Εἰς τὸ Λυόβ, εἶδομεν ἐκκλησίας, αἱ ὁποῖαι τελευταίως μετεβλήθησαν εἰς μουσεῖα, εἰς ἀποθήκας βιβλίων, εἰς αἰθούσας γυμναστικῆς, εἰς κλωστοεργαστήρια. Εἶδομεν γυναῖκας, αἱ ὁποῖαι, γονυτετεῖς, προσήχοντο ἔμπροσθεν ἐκκλησιῶν κλεισμένων... Εἰς τὴν Οὐκρανίαν μᾶς εἶπαν ἐπανειλημμένως καὶ εἰς διάφορα μέρη: «Ἡ Ἐκκλησία κρέμεται ἀπὸ μίαν κλωστήν. Κάμετε αὐτὸ γνωστόν. Εἴπατε εἰς ὅλους: μᾶς διώκουν. Καὶ ἐν τούτοις εἴμεθα καλοὶ πολῖται. Κλείνουν τὰς Ἐκκλησίας μας ἀπροόπτως, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νυκτός. Κάθε ἡμέραν περιμένομεν κάτι τὸ πῶ κακόν. Ἐδῶ καὶ ἕνα χρόνον τὰ πράγματα καθίστανται χειρότερα»⁽¹⁶⁾.

4) Τὰ μοναστήρια κλείνουσιν ἢ ἐρημοῦνται ἀπὸ μοναχοῦς.

Ἐντὸς 4 ἐτῶν ἀπὸ τὰ 70 μοναστήρια ἔμειναν μόνον 30. Ἡ Λαύρα τῶν Σπηλαίων τοῦ Κιέβου—τὸ λίκνον τῆς Ρωσικῆς εὐσεβείας—ἐκλείσθη, ἐπισήμως μὲν ἕξ ἀφορμῆς μιᾶς κατολισθήσεως τοῦ ἐδάφους, ἀλλὰ οἱ πολῖται ἔνοικοι τοῦ μοναστηρίου ἐξακολουθοῦν νὰ διαμένουν ἐντός! Εἶναι ἀπρόσιτον εἰς τοὺς τουρίστας. Κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1963 ὅλαι αἱ αὐλαὶ τῆς ἐσωτερικῆς Λαύρας ἐφυλάσσοντο ἀπὸ ἐνόπλους πολιτοφύλακας»⁽¹⁷⁾.

Εἰς ἄλλας περιπτώσεις ἐφαρμόζουσι ἄλλας μεθόδους διὰ νὰ ἐρημώσουν ἀπὸ μοναχοῦς ἕνα μοναστήριον. Εἰς μίαν ἀναφορὰν, τὴν ὁποίαν συνέταξαν πιστοὶ τῆς Ρωσίας καὶ ἀπήνθουν πρὸς τοὺς Πατριάρχας τῆς Ἀνατολῆς λέγουσι μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς: «Ἐκδιώκουν τοὺς μοναχοὺς διὰ τῆς θίας ἀπὸ τὸ μοναστήριον τῶν μετὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον: τοὺς στεροῦν τῆς ταυτότητός των, τοὺς ἀφαιροῦν τὸ δικαίωμα νὰ μείνουν εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν καὶ ἀκολούθως τοὺς ζητοῦν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν

(13) «Monde» 5-2-64.

(14) Ἐφημερίς Σοβιετικῆς Κυβερνήσεως, Ἰούλιος 1962, ἀρθρον 227.

(15) Ἴδε ἐφημερίδα «La Croix», 19-3-64.

(16) «La Croix», 12-3-64.

(17) «Missi», 1963, σ. 301.

περιοχήν. Τους πιά ηλικιωμένους μοναχούς τους παρουσιάζουν ενόπιον ιατρικών επιτροπών, και κατόπιν τους στέλνουν δια της βίας εις νοσοκομεία. Τιοιουτοτρόπος έχουν κλεισμένους εις τὸ ψυχιατρικὸν Νοσοκομεῖον τοῦ Πότσσεβ, μίαν ομάδα μοναχῶν, ἀπολύτως ὑγιῶν πνευματικῶς... Διὰ τοιούτων μεθόδων, ἡ πολιτοφυλακὴ κατώρθωσε νὰ κατεβάσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν μοναχῶν μιᾶς Μονῆς ἀπὸ 140 εἰς 36!»⁽¹⁸⁾. Ἀφόρητος εἶναι ἡ ψυχικὴ πίεσις ποὺ ἀσκεῖται ἀπὸ τοὺς προπαγανδιστὰς τοῦ κόμματος ἐπὶ τῶν νεαρῶν ἰδίως μοναχῶν ἢ τῶν μοναζουσῶν, ὅπως ἐγκαταλείψουν τὴν μοναχικὴν ζωὴν. Ὁ Α' Γραμματεὺς τῆς κομμουνιστικῆς νεολαίας (Κομσομόλ) κανχᾶται διότι εἶδε εἰς μίαν περίπτωσιν τοιαῦτα ἀποτελέσματα. «Αἱ κομσομόλ,—λέγει—αἱ νέαι κολχοζίνας, ἤρχοντο καὶ συνεζήτουν ἐπὶ μακρὸν μὲ τὰς ἐγκλειστοὺς μοναχάς, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὗρισκοντο καὶ νέαι. Ἐφερον εἰς αὐτὰς ἐφημερίδας καὶ βιβλία. Ἐλαβον ἀκόμη καὶ ἄλλα μέτρα ὅπως π.χ. ἐγκατάστασιν ραδιοφωνικῶν μεταγωγῶν εἰς τὰ πέριξ τοῦ Μοναστηρίου. Οὕτω, εἴτε τὸ ἤθελαν εἴτε ὄχι, αἱ μοναχαὶ ἦσαν ὑποχρεωμέναι νὰ ἀκούουν τὰς τελευταίας εἰδήσεις, διηγήσεις σχετικὰς μὲ τὴν ζωὴν τῆς νεολαίας, μουσικὰ κονσέρτα. Ἡ ἱστορία ἐτελείωσε μὲ τὸ γεγονός, ὅτι αἱ ἐγκλειστοὶ μοναχαὶ ἀπήθυναν ἐπιστολὴν εἰς τὸ Σοβιὲτ τοῦ χωρίου, διὰ τῆς ὁποίας ἐζήτησαν νὰ κλεισθῇ τὸ Μοναστήριον καὶ νὰ τὰς δεχτοῦν εἰς τὸ Κολχοζ. Σήμερα ἐργάζονται θαυμάσια μέσα εἰς τὸ κολχοζ. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἐδημιούργησαν οἰκογένειαν καὶ ἄλλαι ἐξηκολούθησαν τὰς σπουδὰς των»⁽¹⁹⁾.

5) Ἐκστρατεία κατὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Σχολῶν.

Τρεῖς ἐκ τῶν ὀκτὼ ἐκκλησιαστικῶν Σχολῶν ἐκλείσθησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν τελευταίων ἐτῶν: Αἱ ἐκκλησιαστικαὶ Σχολαὶ τοῦ Σταυροπόλ, τοῦ Κιέβου καὶ τοῦ Μίνσκ. Τοῦ κλεισίματος προηγεῖτο κάθε φοράν ἐκστρατεία δυσφημήσεως διὰ τοῦ

τοπικοῦ τύπου καὶ πίεσεων ἐπὶ τῶν ἱεροσπουδαστῶν.

Ἀπὸ τὸ σοβιετικὸν περιοδικὸν «Προβλήματα τῆς Φιλοσοφίας» μαθαίνομεν «ὅτι οἱ τοπικοὶ προπαγανδιστὰι ἀνέλαβον μίαν, μεγάλῃς πνοῆς, προσωπικὴν ἐργασίαν πλησίον τῶν ἱεροσπουδαστῶν τοῦ Σταυροπόλ: τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο ὅτι δεκατέσσαρες ἐξ αὐτῶν ἐγκατέλειψαν τὴν ἐκκλ. Σχολὴν κατὰ τὸ 1959, καὶ ἄλλοι πέντε ἠκολούθησαν τὸ παράδειγμά των, εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 1960. Ἐξ ἄλλου, προσωπικῆ ὡσαύτως ἐργασία ἐγένε καὶ πλησίον τῶν ὑποψηφίων διὰ τὴν ἐν λόγῳ σχολὴν καὶ ἀποτέλεσμα τούτου ὑπῆρξεν ὅτι αὕτη δὲν κατώρθωσε νὰ κάμῃ καμμίαν ἐγγραφὴν ἱεροσπουδαστοῦ κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος»⁽²⁰⁾. Ἄλλοι ὑποψήφιοι ἱεροσπουδασταὶ ἀπειλοῦνται ἂν θελήσουν νὰ ἀκολουθήσουν τὸ ἱερατικὸν στάδιον, καὶ εἰς ἄλλους παρεβάλλονται ποικίλα ἐμπόδια ὡς λ.χ. στρατεύσεως κ.λ.π. διὰ νὰ μὴ ἠμπορέσουν νὰ ἀκολουθήσουν τὰ μαθήματά των.

6) Αἱ ἱεραὶ ἀκολουθίαι νὰ ἐκλείψουν.

Μύρια προσκόμματα παρεβάλλουν αἱ σοβιετικαὶ ἀρχαὶ διὰ νὰ παρεμποδίσουν τὴν τέλεσιν τῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν καὶ ἰδίως τῶν δύο μεγάλων Μυστηρίων, τοῦ Βαπτίσματος καὶ τῆς θ. Εὐχαριστίας. Πρῶτα ἡ βάπτισις ἐγένετο ἄνευ διατυπώσεων. «Τοῦ λοιποῦ διὰ νὰ βαπτίσῃ κανεὶς ἓνα παιδί χρειάζεται ὄχι μόνον ἡ γραπτὴ ἀδεία τῶν δύο γονέων, ἀλλὰ ὅπως αὐτοὶ κοινοποιῶν τὰ σχετικὰ δικαιολογητικὰ καὶ εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ τοπικοῦ συμβουλίου, τοῦ ἀρμοδίου διὰ τὰς ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις... Εἰς πολλὰς περιοχάς, οἱ ἱερεῖς ἔχουν λάβει διαταγὴν (προφορικὴν ἀλλὰ κατηγορηματικὴν) νὰ μὴ δίδουν τὴν θ. Κοινωνίαν εἰς παιδιὰ 3-18 ἐτῶν. Αὐτοὶ ποὺ ἀρνοῦνται νὰ ὑπακούσουν εἰς τὴν διαταγὴν αὐτήν, γρήγορα στεροῦνται τῆς ἀδείας νὰ ἱεουργοῦν. Ἀλλὰ ἀπαγορεύουν καὶ αὐτὴν τὴν εἰσοδὸν τῶν παιδιῶν εἰς τοὺς ναοὺς»⁽²¹⁾. «Μία νέα

(18) «La Croix», 12-3-64.

(19) I. C. I. Μάτιος 1962, σ. 14.

(20) Παρὰ «La Croix», 19-2-64.

(21) Nikita Struve: Les chretiens en U. R. S. S. 6. 4.

διαταγή καθορίζει ότι τὸ παιδί πρέπει νὰ παρουσιασθῆ διὰ τὸ βάπτισμα ἀπὸ τὸν πατέρα του, ὁ ὁποῖος δίδει τὰ στοιχεῖα τῆς ταυτότητός του, δηλώνει τὸν τόπον ὅπου ἐργάζεται, ἐνῶ προηγουμένως ἦσαν συνήθως αἱ μάμμαι ποὺ ἐπεφορτίζοντο μὲ τὴν βάπτισιν τῶν παιδιῶν. Τὸ νόημα αὐτοῦ τοῦ μέτρου εἶναι φανερόν: Πρόκειται περὶ ἐκφοβισμοῦ τῶν γονέων καὶ περὶ ἀπειλῆς ὅτι θὰ στερηθοῦν τῆς ἐργασίας των. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ἐκτοτε σημειοῦται ἐλάττωσις τῶν βαπτίσεων» (22). Ὑπὸ ὠρισμένας δὲ συνθήκας, ἡ τέλεσις τοῦ βαπτίσματος δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς παράνομος, διότι εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ ζημιώσῃ τὴν υἰείαν τῶν παιδιῶν! Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ὁ ἱερεὺς ὑφίσταται τὴν ποινὴν τῆς φυλακίσεως, ἣτις θὰ φέρῃ ὡς συνέπειαν τὸ κλείσιμον τοῦ ναοῦ (23).

Ἰδιαίτερον μέριμναν λαμβάνουν οἱ σοβιετικοὶ διὰ τὰ παιδιά, ὅπως ταῦτα μὴ ἔλθουν εἰς ἐπαφὴν μὲ τὴν Ἐκκλησίαν διὰ τοῦ ἐκκλησιασμοῦ καὶ τῶν Θεῶν Μυστηρίων. «Βάσει τοῦ νόμου περὶ χωρισμοῦ Ἐκκλησίας καὶ Σχολείου, ἡ Κυβέρνησις ἀπαγορεύει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, δι' ἐγκυκλίων μὴ δημοσιευομένων, πλὴν ἀνακοινοῦμένων προφορικῶς εἰς τοὺς ἐπισκόπους, τὸν ἐκκλησιασμόν τῶν παιδιῶν ἀπὸ 6-18 ἐτῶν» (24). Οἱ πιστοὶ διωξὶς διαμαρτύρονται διὰ τὰ μέτρα αὐτά: «Εἰς τὸ Μίνσκ, τὰ τέκνα μας ὑφίστανται τὰς χειροτέρας προσβολὰς καὶ ὕβρεις: Ὁ ὑπεύθυνος Λαυρένζο παρακολουθεῖ εἰς τὰς θύρας τοῦ καθεδρικοῦ Ναοῦ τοῦ Μίνσκ ἐὰν τὰ παιδιά ἐκκλησιαζόνται. Ἐὰν ἴδῃ μερικά, ἀποστέλλει ἐναντίον αὐτῶν τὸν σταρόστ (εἶδος νεωκόρου καὶ γραμματέως τῆς ἐνορίας) Σίλαν Βελίτσκο· αὐτός, ὁ ὁποῖος εἶναι ὑπηρετὴς τοῦ Ἀντιχριστοῦ πιάει τὰ παιδιά ἀπὸ τὸν λαμπρὸν καὶ κτυπάει τὸ κεφάλι τους στὸν τοίχον» (25). Τὴν στάσιν αὐτὴν δικαιολογεῖ καὶ θεωρητικῶς ὁ Λεωνίδας Ἰλίτσεφ εἰς τὴν περίφημον ἐκθεσίον του: «Τὸ σημει-

ον τὸ πιὸ ἀσθενὲς τοῦ ἔργου μας εἶναι ἡ ἔλλειψις προσοχῆς εἰς τὴν ἀθεϊστικὴν ἐκπαίδευσιν τῶν παιδιῶν τῶν σχολείων, πρᾶγμα ποὺ ἔχει ὡς συνέπειαν νὰ γίνωνται οἱ κύριοι παιδαγωγοὶ τῆς νέας γενεᾶς αἱ γιαγιάδες καὶ οἱ παποῦδες. Τὰ γεγονότα δεικνύουν ὅτι ἡ κυρία ἐστία ποὺ διατηρεῖ τὸ θρησκευτικὸν πνεῦμα εἶναι ἡ οἰκογένεια· ἡ θρησκευτικὴ πλάνη ἐνὸς μέρους παιδιῶν καὶ ἐφήθων, συνδέεται, κατὰ ἓνα τρόπον σαφῆ, πρὸς τὴν ἐπιτροχὴν, τὴν ὁποίαν ἐξασκοῦν ἐπ' αὐτῶν, τὰ πιὸ ἡλικιωμένα μέλη τῆς οἰκογενείας—οἱ πιστοί. Εἰς τὰς παρὰ μόναν τὴν ἐνάργεωσ τοῦ σχολικοῦ ἔτους, παρατηρεῖ κανεὶς εἰς πλείστας ὄσας περιοχάς, μίαν διαρκῶς αὐξανομένην προσέλευσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν παιδιῶν τῆς σχολικῆς ἡλικίας, τὰ ὅποια προσέρχονται διὰ νὰ ἐξομολογηθοῦν καὶ νὰ κοινωνήσουν. Ὅλοι γνωρίζουν, ὅτι τὰ παιδιά δὲν πᾶνε ἀπ' ἐαυτῶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλ' ὅτι εἶναι τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας, τὰ πιὸ ἡλικιωμένα, ποὺ τὰ ὀδηγοῦν ἐκεῖ» (26)

Β'. Μέσα καὶ μέθοδοι τῆς ἀντιθρησκευτικῆς ἐκστρατείας

Δὲν εἶναι πλέον ὁ φανερός διωγμὸς ποὺ θὰ μεταβάλλῃ τὴν δύναμιν τῆς θρησκείας, ἀλλὰ ἡ συστηματικὴ καὶ ἐπίμονος προπαγάνδα δι' ὄλων τῶν μέσων καὶ δι' ὄλων τῶν μεθόδων. Ὁ Ἰλίτσεφ δίδει τὴν γραμμὴν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν: «Πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι εἰς πολλὰς περιπτώσεις, τὸ γεγονός ὅτι μερικοὶ προσεπάθησαν νὰ ἐπηρεάσουν τὸν πιστὸν μὲ ἓνα τρόπον σκληρὸν καὶ ἀτότομον προεκάλεσε ἀντίθετα ἀποτελέσματα καὶ δὲν κατώρθωσε παρὰ νὰ διεγείρῃ τὸν θρησκευτικὸν φανατισμόν. Ὁ δρόμος τῆς ἐπιτυχίας εὐρίσκειται εἰς μίαν ἐργασίαν συστηματικὴν, καλῶς μελετημένην, ποικίλλουσαν ὡς πρὸς τὰς μορφὰς τῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἔχουν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τῶν διαφόρων ομάδων τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἡ ὁποία περιλαμβάνει ὅλας τὰς πλευράς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Δὲν πρέπει νὰ ἀφήσωμεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς

(22) Bernard Feron: «La Croix» 5-2-64.

(23) «La Croix» 19-3-64.

(24) «La Croix» 19-3-64.

(25) Ἀναφορὰ τῶν πιστῶν τῆς Ρωσίας πρὸς τοὺς Πατριάρχας τῆς Ἀνατολῆς. «La Croix», 12-3-64.

(26) I. C. I. Μάρτιος 1964, σ. 25.

τοὺς ἀρχηγούς τῶν διαφόρων αἵρέσεων, οὐδεμίαν σχισμὴν, διὰ μέσου τῆς ὁποίας, θὰ ἠδύνατο νὰ εἰσχωρήσουν εἰς τὰς ψυχάς»⁽²⁷⁾.

1) Ἀτομικὴ ἐπαφή.

Μεγάλην σημασίαν δίδουν ἐν πρώτοις, οἱ ἄθεοι προπαγανδισταί, εἰς τὴν ἀτομικὴν ἐπαφήν, εἰς τὸ πλησίασμα ἐνὸς ἐκάστου πιστοῦ, εἰς τὸ ἀνοιγμα συζητήσεως μαζί του καί, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἐπιθεασμοῦ του. Ὁ Οὐκρανὸς συγγραφεὺς Β. Τάντσερ εἰς τὸ βιβλίον του «Αἱ βάσεις τῆς ἀθεΐας» δίδει τὰς κατευθυντηρίους γραμμάς διὰ μίαν τοιαύτην ἐργασίαν: «Ἐάν συχνὰ οἱ πιστοὶ δὲν παρακολουθοῦν τὰς ἀντιθρησκευτικὰς διαλέξεις, σχεδὸν κανεὶς ἐξ αὐτῶν δὲν ἀρνέεται νὰ συζητήσῃ θέματα πού τὸν ἐνδιαφέρουν πολὺ, ἐάν ὁ προπαγανδιστὴς πάῃ νὰ τοὺς συναντήσῃ ἐκεῖ πού μένουν, εἰς τὰ χωράφια, εἰς τὸ ἐργοστάσιον, εἰς τὸ σπίτι. Εἶναι σπουδαῖον νὰ ἀρχίσῃ κανεὶς τὴν συζήτησιν, νὰ εὔρη ἓνα θέμα ἐνδιαφέρον, καὶ δὲν εἶναι καθόλου ἀνάγκη, ὅπως τὸ θέμα αὐτὸ εἶναι συνδεδεμένον κατὰ τρόπον ἄμεσον μὲ τὴν θρησκείαν. Κατὰ τὴν διάρκειαν μιᾶς συζητήσεως μὲ ἓνα πιστόν—ἐξακολουθεῖ ὁ Τάντσερ—ὁ προπαγανδιστὴς ἠμπορεῖ εὐκόλως νὰ προσαρμοσθῇ εἰς τὸ μορφωτικὸν ἐπίπεδον τοῦ πιστοῦ, νὰ μάθῃ τί ἐνδιαφέρει τὸν συνομιλητὴν του, νὰ εὔρη διατί αὐτὸς πιστεύει εἰς τὸν Θεόν, αὐτὸ πού τὸν τραβᾷ πρὸς τὴν θρησκείαν. Ἐάν τὸ κατορθώσῃ, ἐπέτυχεν ἤδη κατὰ τὸ ἥμισυ, διότι προεκάλεσε τὴν ἀμφιβολίαν εἰς τὸν πιστόν. Ἐάν ὁ τελευταῖος αὐτὸς θέσῃ ἐρωτήματα, κάμῃ παρατηρήσεις, παρουσιάσῃ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἐπιχείρημα, διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν θέσιν του, ὁ προπαγανδιστὴς ἔχει ὄλην τὴν δυνατότητα νὰ τοῦ ἀντιτάξῃ τὴν μαρξιστικὴν ἄποψιν. Ἡ ἀτομικὴ αὕτη ἐργασία ἀπαιτεῖ πολὺν χρόνον, καὶ δὲν πρέπει νὰ περιμένη κανεὶς θετικὰ ἀποτελέσματα μετὰ ἀπὸ δύο ἢ τρεῖς συνομιλίας. Οἱ πιστοὶ δὲν ἐγκαταλείπουν εὐκόλως τὰς ἰδέας των, ἀκόμη καὶ ὅταν καταλαβαίνουν ὅτι εὐρίσκονται εἰς τὴν πλάνην... Δὲν πρέπει νὰ δίδωμεν τόνον ἐπίση-

(27) Ἐκθεσις I. C. I. Μάρτιος 1964, σ. 20.

μον εἰς αὐτὰς τὰς συνομιλίας, οὔτε, πολλῶ μᾶλλον, νὰ καταφεύγωμεν εἰς κρατικὰ μέτρα διὰ νὰ ὑποκρῶσωμεν τὸν πιστόν νὰ λάβουν μέρος εἰς τοιαύτας συνεντεύξεις. Αὐτὸ θὰ ἦτο τὸ χειρότερον τῶν πραγμάτων διότι θὰ προεκάλει τὴν ὑπόνοιαν καὶ οἱ πιστοὶ θὰ ἐκλείοντο εἰς τὸν ἑαυτὸν των»⁽²⁸⁾. Διὰ τὴν καλλιτέραν ἐπιτυχίαν τῆς ἀτομικῆς ἐπαφῆς καταρτίζονται καὶ εἰδικὰ στελέχη. Οὕτω, τὸ Μουσεῖον τῆς Ἱστορίας τῆς Θρησκείας καὶ τοῦ Ἀθεϊσμοῦ τοῦ Λένινγκραντ, ἴδρυνε σχολεῖα «συζητητῶν καὶ προπαγανδιστῶν». Τὰ ἀποτελέσματα ἑμὸς τῆς μεθόδου αὐτῆς δὲν φαίνεται νὰ εἶναι καὶ πολὺ σπουδαῖα. Τὸ ὡς ἄνω Μουσεῖον δὲν ἐδημοσίευσεν ποτὲ σχετικὰ ἀποτελέσματα. Μόνον μίαν φορὰν ἀνήγγειλε ὅτι 9 μέλη τῆς ὀργανώσεως τῶν Μαρτύρων τοῦ Ἰεχωβά, ἐγκατέλειψαν τὴν αἵρεσίν των, χάρις εἰς τὴν ἀτομικὴν ἐπαφήν. Αὐτοὶ ἐχρησιμοποιήθησαν κατόπιν ὡς ὁμιληταί, διὰ νὰ πείσουν καὶ ἄλλους πρῶην ὁμοθρόσκους των, ὅπως ἐγκαταλείψουν τὴν αἵρεσιν⁽²⁹⁾.

2) Διαλέξεις.

Οἱ σοβιετικοὶ χρησιμοποιοῦν πολὺ τὰς διαλέξεις διὰ τὴν διάδοσιν τῶν ἀθεϊστικῶν ἰδεῶν καὶ τὴν ἀντίκρουσιν τῶν θρησκευτικῶν δοξασίων. Ἄλλ' ἢ ἐπιτυχία τῆς προσπαθείας φαίνεται νὰ μὴ εἶναι πολὺ σημαντικὴ ἂν κρίνωμεν πρῶτον μὲν ἀπὸ μίαν γελοιογραφίαν, τὴν ὁποίαν ἐδημοσίευσεν τὸ σοβιετικὸν περιοδικὸν «Νάουκα ἰ ρελίγια» (ἐπιστήμη καὶ θρησκεία) καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ μὲν ὁμιλητὴς χασμάται καὶ ξύνει τὴν μύτην του, οἱ δὲ ἀκροαταὶ κοιμῶνται ἐπὶ τῶν καρεκλῶν!⁽³⁰⁾, καὶ δεύτερον ἀπὸ τὴν περιγραφὴν μιᾶς τοιαύτης συγκεντρώσεως γραμμένῃ ἀπὸ τὸν Μ. Α. Ἀνούριεφ, ὑπεύθυνον τοῦ Οἴκου τοῦ ἀθεϊσμοῦ τῆς Ὀδησοῦ. «Ἡ μεγάλη σάλλα τοῦ μεγάλου ἦτο κατὰ τὸ ἥμισυ κενή, ὅταν ἤρχισε ἡ διάλεξις. Ἐδῶ καὶ ἐκεῖ τὰ ἄτομα πού ἦσαν παρόντα ἐφλυάρουν μεταξύ των, ἤκουε κανεὶς καὶ γέλοια, μάλιστα μερικοὶ ἐδιά-

(28) Παρά I. C. I. Μάιος 1962, σ. 26.

(29) Ἰδε I. C. I. Μάιος 1962, σ. 24.

(30) Ἰδε ἀντίγραφον τῆς γελοιογραφίας παρὰ I. C. I. Μάιος 1962, σ. 15.

διαταγή καθορίζει ότι τὸ παιδί πρέπει νὰ παρουσιασθῆ διὰ τὸ βάπτισμα ἀπὸ τὸν πατέρα του, ὁ ὁποῖος δίδει τὰ στοιχεῖα τῆς ταυτότητός του, δηλώνει τὸν τόπον ὅπου ἐργάζεται, ἐνὼ προηγουμένως ἦσαν συνήθως αἱ μάμμαι πὺν ἐπεφορτίζοντο μετὰ τὴν βάπτισιν τῶν παιδιῶν. Τὸ νόημα αὐτοῦ τοῦ μέτρου εἶναι φανερόν: Πρόκειται περὶ ἐκφοβισμοῦ τῶν γονέων καὶ περὶ ἀπειλῆς ὅτι θὰ στερηθοῦν τῆς ἐργασίας των. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ἐκτοτε σημειοῦται ἐλάττωσις τῶν βαπτίσεων» (22). Ὑπὸ ὠρισμένας δὲ συνθήκας, ἡ τέλεις τοῦ βαπτίσματος δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς παράνομος, διότι εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ ζημιώσῃ τὴν ὑγείαν τῶν παιδιῶν! Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ὁ ἱερεὺς ὑφίσταται τὴν ποινὴν τῆς φυλακίσεως, ἥτις θὰ φέρῃ ὡς συνέπειαν τὸ κλείσιμον τοῦ ναοῦ (23).

Ἰδιαιτέραν μέριμναν λαμβάνουν οἱ σοβιετικοὶ διὰ τὰ παιδιά, ὅπως ταῦτα μὴ ἔλθουν εἰς ἐπαφὴν μετὰ τὴν Ἐκκλησίαν διὰ τοῦ ἐκκλησιασμοῦ καὶ τῶν Θεῶν Μυστηρίων. «Βάσει τοῦ νόμου περὶ χωρισμοῦ Ἐκκλησίας καὶ Σχολείου, ἡ Κυβέρνησις ἀπαγορεύει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, δι' ἐγκυκλίω μὴ δημοσιευμένων, πλὴν ἀνακοινουμένων προφορικῶς εἰς τοὺς ἐπισκόπους, τὸν ἐκκλησιασμόν τῶν παιδιῶν ἀπὸ 6-18 ἐτῶν» (24). Οἱ πιστοὶ ὁμῶς διαμαρτύρονται διὰ τὰ μέτρα αὐτά: «Εἰς τὸ Μίνσκ, τὰ τέκνα μας ὑφίστανται τὰς χειροτέρας προσβολὰς καὶ ὕβρεις: Ὁ ὑπεύθυνος Λαυρένκο παρακολοθεῖ εἰς τὰς θύρας τοῦ καθεδρικοῦ Ναοῦ τοῦ Μίνσκ ἐὰν τὰ παιδιά ἐκκλησιαζῶνται. Ἐὰν ἴδῃ μερικά, ἀποστέλλει ἐναντίον αὐτῶν τὸν σταρόστ (εἶδος νεωκόρου καὶ γραμματέως τῆς ἐνορίας) Σίλαν Βελίτσκο· αὐτός, ὁ ὁποῖος εἶναι ὑπηρέτης τοῦ Ἀντιχριστοῦ πιάνει τὰ παιδιά ἀπὸ τὸν λαιμόν καὶ κτυπᾷ τὸ κεφάλι τους στὸν τοῖχο» (25). Τὴν στάσιν αὐτὴν δικαιολογεῖ καὶ θεωρητικῶς ὁ Λεωνίδας Ἰλίτσεφ εἰς τὴν περίφημον ἔκθεσίν του: «Τὸ σημει-

ον τὸ πῶς ἀσθενὲς τοῦ ἔργου μας εἶναι ἡ ἄλλειψις προσοχῆς εἰς τὴν ἀθεϊστικὴν ἐκπαίδευσιν τῶν παιδιῶν τῶν σχολείων, πρᾶγμα πὺν ἔχει ὡς συνέπειαν νὰ γίνονται οἱ κύριοι παιδαγωγοὶ τῆς νέας γενεᾶς αἱ γιαγιάδες καὶ οἱ παποῦδες. Τὰ γεγονότα δεικνύουν ὅτι ἡ κυρία ἐστία πὺν διατρεῖ τὸ θρησκευτικὸν πνεῦμα εἶναι ἡ οἰκογένεια· ἡ θρησκευτικὴ πλάνη ἐνὸς μέρους παιδιῶν καὶ ἐφήβων, συνδέεται, κατὰ ἓνα τρόπον σαφῆ, πρὸς τὴν ἐπιρροήν, τὴν ὁποίαν ἐξασκοῦν ἐπ' αὐτῶν, τὰ πῶς ἠλικιωμένα μέλη τῆς οἰκογενείας—οἱ πιστοί. Εἰς τὰς παραμονὰς τῆν ἐνάργξεως τοῦ σχολικοῦ ἔτους, παρατρεῖ κανεὶς εἰς πλείστας ὄσας περιοχὰς, μίαν διαρκῶς ἀξαναομένην προσέλευσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν παιδιῶν τῆς σχολικῆς ἡλικίας, τὰ ὁποῖα προσέρχονται διὰ νὰ ἐξομολογηθοῦν καὶ νὰ κοινωνήσουν. Ὅλοι γνωρίζουν, ὅτι τὰ παιδιά δὲν πᾶνε ἀφ' ἑαυτῶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλ' ὅτι εἶναι τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας, τὰ πῶς ἠλικιωμένα, πὺν τὰ ὀδηγοῦν ἐκεῖ» (26).

Β'. Μέσα καὶ μέθοδοι τῆς ἀντιθρησκευτικῆς ἐκστρατείας

Δὲν εἶναι πλέον ὁ φανερὸς διωγμὸς πὺν θὰ μεταβάλῃ τὴν δύναμιν τῆς θρησκείας, ἀλλὰ ἡ συστηματικὴ καὶ ἐπίμονος προπαγάνδα δι' ὄλων τῶν μέσων καὶ δι' ὄλων τῶν μεθόδων. Ὁ Ἰλίτσεφ δίδει τὴν γραμμὴν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν: «Ἡρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι εἰς πολλὰς περιπτώσεις, τὸ γεγονός ὅτι μερικοὶ προσεπάθησαν νὰ ἐπηρεάσουν τὸν πιστὸν μετὰ ἓνα τρόπον σκληρὸν καὶ ἀπότομον προεκάλεσε ἀντίθετα ἀποτελέσματα καὶ δὲν κατώρθωσε παρὰ νὰ διεγείρῃ τὸν θρησκευτικὸν φανατισμόν. Ὁ δρόμος τῆς ἐπιτυχίας εὐρίσκειται εἰς μίαν ἐργασίαν συστηματικὴν, καλῶς μελετημένην, ποικίλλουσαν ὡς πρὸς τὰς μορφὰς τῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἔχουν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν τὰ ἰδιαιτέρα χαρακτηριστικὰ τῶν διαφορῶν ὁμάδων τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἡ ὁποῖα περιλαμβάνει ὄλας τὰς πλευρὰς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Δὲν πρέπει νὰ ἀφήσωμεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς

(22) Bernard Feron: «La Croix» 5-2-64.

(23) «La Croix» 19-3-64.

(24) «La Croix» 19-3-64.

(25) Ἀναφορὰ τῶν πιστῶν τῆς Ρωσίας πρὸς τοὺς Πατριάρχας τῆς Ἀνατολῆς. «La Croix», 12-3-64.

(26) I. C. I. Μάρτιος 1964, σ. 25.

τοὺς ἀρχηγούς τῶν διαφόρων αἰρέσεων, οὐδεμίαν σχισμὴν, διὰ μέσου τῆς ὁποίας, θὰ ἠδύνατο νὰ εἰσχωρήσουν εἰς τὰς ψυχὰς»⁽²⁷⁾.

1) Ἀτομικὴ ἐπαφή.

Μεγάλην σημασίαν δίδουν ἐν πρώτοις, οἱ ἄθεοι προπαγανδισταί, εἰς τὴν ἀτομικὴν ἐπαφήν, εἰς τὸ πλησίασμα ἑνὸς ἐκάστου πιστοῦ, εἰς τὸ ἄνοιγμα συζητήσεως μαζί του καί, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἐπηρεασμοῦ του. Ὁ Οὐκρανὸς συγγραφεὺς Β. Τάντσερ εἰς τὸ βιβλίον του «Αἱ βάσεις τῆς ἀθεΐας» δίδει τὰς κατευθυντήριους γραμμάς διὰ μίαν τοιαύτην ἐργασίαν: «Ἐὰν συχὰ οἱ πιστοὶ δὲν παρακολουθοῦν τὰς ἀντιθρησκευτικὰς διαλέξεις, σχεδὸν κανεὶς ἐξ αὐτῶν δὲν ἀρνείται νὰ συζητήσῃ θέματα πού τὸν ἐνδιαφέρουν πολὺ, ἔὰν ὁ προπαγανδιστὴς πάη νὰ τοὺς συναντήσῃ ἐκεῖ πού μένουν, εἰς τὰ χωράφια, εἰς τὸ ἐργοστάσιον, εἰς τὸ σπίτι. Εἶναι σπουδαῖον νὰ ἀρχίσῃ κανεὶς τὴν συζήτησιν, νὰ εὔρη ἕνα θέμα ἐνδιαφέρον, καὶ δὲν εἶναι καθόλου ἀνάγκη, ὅπως τὸ θέμα αὐτὸ εἶναι συνδεδεμένον κατὰ τρόπον ἄμεσον μὲ τὴν θρησκείαν. Κατὰ τὴν διάρκειαν μᾶς συζητήσεως μὲ ἕνα πιστόν—ἐξακολουθεῖ ὁ Τάντσερ—ὁ προπαγανδιστὴς ἠμπορεῖ εὐκόλως νὰ προσαρμοσθῇ εἰς τὸ μορφωτικὸν ἐπίπεδον τοῦ πιστοῦ, νὰ μάθῃ τί ἐνδιαφέρει τὸν συνομιλητὴν του, νὰ εὔρη διατί αὐτὸς πιστεύει εἰς τὸν Θεόν, αὐτὸ πού τὸν τραβᾷ πρὸς τὴν θρησκείαν. Ἐὰν τὸ κατορθώσῃ, ἐπέτυχεν ἤδη κατὰ τὸ ἥμισυ, διότι προεκάλεσε τὴν ἀμφιβολίαν εἰς τὸν πιστόν. Ἐὰν ὁ τελευταῖος αὐτὸς θέσῃ ἐρωτήματα, κάμῃ παρατηρήσεις, παρουσιάσῃ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἐπιχείρημα, διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν θέσιν του, ὁ προπαγανδιστὴς ἔχει ὅλην τὴν δυνατότητα νὰ τοῦ ἀντιτάξῃ τὴν μαρξιστικὴν ἄποψιν. Ἡ ἀτομικὴ αὕτη ἐργασία ἀπαιτεῖ πολὺν χρόνον, καὶ δὲν πρέπει νὰ περιμένῃ κανεὶς θετικὰ ἀποτελέσματα μετὰ ἀπὸ δύο ἢ τρεῖς συνομιλίας. Οἱ πιστοὶ δὲν ἐγκαταλείπουν εὐκόλως τὰς ἰδέας των, ἀκόμη καὶ ὅταν καταλαβαίνουν ὅτι εὐρίσκονται εἰς τὴν πλάνην... Δὲν πρέπει νὰ δίδωμεν τόνον ἐπίση-

(27) Ἔκθεσις I. C. I. Μάρτιος 1964, σ. 20.

μον εἰς αὐτὰς τὰς συνομιλίας, οὔτε, πολλῶ μᾶλλον, νὰ καταφεύγωμεν εἰς κρατικά μέτρα διὰ νὰ ὑποκροώσωμεν τοὺς πιστοὺς νὰ λάβουν μέρος εἰς τοιαύτας συνεντεύξεις. Αὐτὸ θὰ ἦτο τὸ χειρότερον τῶν πραγμάτων διότι θὰ προεκάλει τὴν ὑπόνοιαν καὶ οἱ πιστοὶ θὰ ἐκλείοντο εἰς τὸν ἑαυτὸν των»⁽²⁸⁾. Διὰ τὴν καλλίτερον ἐπιτυχίαν τῆς ἀτομικῆς ἐπαφῆς καταρτίζονται καὶ εἰδικὰ στελέχη. Οὕτω, τὸ Μουσεῖον τῆς Ἱστορίας τῆς Θρησκείας καὶ τοῦ Ἀθεϊσμοῦ τοῦ Λένινγκραντ, ἴδρυσε σχολεῖα «συζητητῶν καὶ προπαγανδιστῶν». Τὰ ἀποτελέσματα ἕως τῆς μεθόδου αὐτῆς δὲν φαίνεται νὰ εἶναι καὶ πολὺ σπουδαῖα. Τὸ ὡς ἄνω Μουσεῖον δὲν ἐδημοσίευσε ποτὲ σχετικὰ ἀποτελέσματα. Μόνον μίαν φορὰν ἀνήγγειλε ὅτι 9 μέλη τῆς ὀργανώσεως τῶν Μαρτύρων τοῦ Ἰεχωβά, ἐγκατέλειψαν τὴν αἵρεσίν των, χάρις εἰς τὴν ἀτομικὴν ἐπαφήν. Αὐτοὶ ἐχρησιμοποιήθησαν κατόπιν ὡς ὁμιληταί, διὰ νὰ πείσουν καὶ ἄλλους πρῶην ὁμοθρόσκους των, ὅπως ἐγκαταλείψουν τὴν αἵρεσιν⁽²⁹⁾.

2) Διαλέξεις.

Οἱ σοβιετικοὶ χρησιμοποιοῦν πολὺ τὰς διαλέξεις διὰ τὴν διάδοσιν τῶν ἀθεϊστικῶν ἰδεῶν καὶ τὴν ἀντίκρουσιν τῶν θρησκευτικῶν δοξασίων. Ἄλλ' ἢ ἐπιτυχία τῆς προσπαθείας φαίνεται νὰ μὴ εἶναι πολὺ σημαντικὴ ἂν κρίνωμεν πρῶτον μὲν ἀπὸ μίαν γελοιογραφίαν, τὴν ὁποίαν ἐδημοσίευσε τὸ σοβιετικὸν περιοδικὸν «Νάουκα ἰ ρελίτζια» (ἐπιστήμη καὶ θρησκεία) καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ μὲν ὁμιλητὴς χασμάται καὶ ξύνει τὴν μύτην του, οἱ δὲ ἀκροαταὶ κοιμῶνται ἐπὶ τῶν καρεκλῶν!⁽³⁰⁾, καὶ δεύτερον ἀπὸ τὴν περιγραφὴν μᾶς τοιαύτης συγκεντρώσεως γραμμην ἀπὸ τὸν Μ. Α. Ἀνούριεφ, ἱπεύθυνον τοῦ Ὄκου τοῦ ἀθεϊσμοῦ τῆς Ὀδησοῦ. «Ἡ μεγάλη σάλλα τοῦ μεγάρου ἦτο κατὰ τὸ ἥμισυ κενή, ὅταν ἤρχισε ἡ διάλεξις. Ἐδῶ καὶ ἐκεῖ τὰ ἄτομα πού ἦσαν παρόντα ἐφλυάρουν μεταξύ των, ἤκουε κανεὶς καὶ γέλοια, μάλιστα μερικοὶ ἐδιά-

(28) Παρά I. C. I. Μάιος 1962, σ. 26.

(29) Ἰδε I. C. I. Μάιος 1962, σ. 24.

(30) Ἰδε ἀντίγραφον τῆς γελοιογραφίας παρὰ I. C. I. Μάιος 1962, σ. 15.

βαζαν και βιβλία. Ένας ηλικιωμένος άνδρας, ο οποίος από καιρού εις καιρόν ανέκαλει τους νέους εις την τάξιν, έκινει την κεφαλήν με ύφος αποδοκιμαστικόν, βλέπων τόν όμιλητήν να γυρίζη τās σελίδας του, τήν μίαν μετά τήν άλλην, καταπίνοντας τās λέξεις διά να τελειώση τόν γρηγορότερον τήν ανάγνωσιν του κειμένου, πού είχε προπαρασκευάσει. Έπί τέλους ο όμιλητής έσιώπησε. Η φωνή του προέδρου έχάθη μέσα εις τās γενικά χαχανίσματα. — Έχει κανείς να θέση καμμίαν ερώτησιν; Τā λόγια αυτά έλέχθησαν μόνον διά τόν τύπον, διότι ήτο προφανές ότι ουδείς είχε διαθέσιν να ζητήση διασαφήσεις γύρω από τās προβλήματα πού υπετίθετο ότι διήγειρε ή διάλεξις. Αλλά ξαφνικά κάτι τó άπροσδόκητο συνέβη.

Θά ήθελα να κάμω μίαν ερώτησιν, είτε ένας τών παρευρισκομένων, από τήν θέσιν του, και με φωνήν δυνατήν. Κατόπιν ανήλθε εις τó βήμα και έκύτταξε τήν σάλλα με ένα τρόπον προκλητικόν. Αυτό, φυσικά, έθροθύησε τους παρευρισκομένους και οι περισσότεροι τών άκροατών έσταμάτησαν πλησίον τής έξόδου. Μερικοί έπλησίασαν προς τó βήμα.

— Λέγετε ότι ο Χριστός δέν υπήρξεν. Αλλά μήπως εις αυτό εύρίσκεται ή ουσία; Έκατομμύρια άνθρωπων πιστεύουν εις τόν Θεόν, άνεξαρτήτως του γεγονότος τής υπάρξεως του Χριστού, του Μωϋσέως, του Μωάμεθ ή του Βουδδα. Η ουσία είναι να έχη κανείς πίστιν... Σιωπή έγινε ξαφνικά εις τήν σάλλαν. Όλοι έπερίμεναν να άπαντήση ο όμιλητής.

— Έν πρώτοις— ήρχισε να λέγη ο όμιλητής εις ένα τόνον διδακτικόν— είσθε εδώ όχι εις μίαν συγκέντρωσιν, όπου δύναται ο ένας να φέρη αντιρρήσεις εις τόν άλλον, αλλά εις μίαν διάλεξιν και δι' αυτό θα έπρεπε να μου είχατε δώσει γραμμένην τήν ερώτησίν σας... Δεύτερον, είναι μιά ώρα ακριβώς πού δέν κάμω τίποτε άλλο παρὰ να όμιλώ επάνω εις τήν ερώτησιν, τήν όποιαν εκάματε. Έάν όμως θέλετε, ήμπορώ να σās όμιλήσω ιδιαιτέρως... Αυτοί πού ήσαν συγκεντρωμένοι γύρω από τó βήμα

δέν έκρουβαν τήν δυσφορίαν των διά τόν όμιλητήν»⁽³¹⁾.

3) Ο τύπος.

Από του 1959, έχομεν μίαν γενικήν εξόρμησιν του τύπου, τόσον τής πρωτευούσης, όσον και του έπαρχιακού, κατά τής θρησκείας και τών πιστών. «Συχνά ο τύπος παρουσιάζει τους πιστούς ως ένα είδος βλακών»⁽³²⁾ και γενικά: «Όλοι όσοι παρακολουθούν τόν σοβιετικόν τύπον έχουν παρατηρήσει τόν αυξανόμενον αριθμόν τών αντιθρησκευτικών άρθρων και γελοιογραφιών εδώ και πέντε χρόνια (ήτοι από του 1959). Αί μαρτυρία αυτά δεικνύουν, ότι ή άθεϊστική εκστρατεία καθίσταται όλονέν και περισσότερον ενεργός»⁽³³⁾. Πλήθος περιοδικών εκδίδονται έχόντων ως προορισμόν των τήν διάδοσιν τών άθεϊστικών ιδεών και τόν πόλεμον κατά τής θρησκείας. Εις τήν κορυφήν τής προσπάθειας ίσταται τó περιοδικόν «Επιστήμη και θρησκεία», διά τó όποϊον ο Έλίτσεφ λέγει ότι «αν και δέν ανταποκρίνεται άκόμη εις όλας τās συγχρόνους απαιτήσεις, έχει καταστή ένα όπλον άρκετά αποτελεσματικόν εις τās χέρια τών προπαγανδιστών του άθεϊσμού»⁽³⁴⁾.

4) Ραδιόφωνον και τηλεόρασις.

Τó ραδιόφωνον χρησιμοποιείται ώσαύτως διά τήν άθεϊστικήν προπαγάνδαν. Ο υπεύθυνος όμως τών σχετικών ραδιοφωνικών εκπομπών Μ. Ρογκάφ δέν είναι εύχαριστημένος από τās άποτελέσματα και παραπονεϊται: «Από τριών έτών ήδη τó Κεντρικόν ραδιόφωνον κάμει τήν άθεϊστικήν προπαγάνδαν. Κατά τήν περίοδον αυτήν μετεδώσαμεν 200 εκπομπάς άθου περιεχομένου... Συναισθανόμεθα ότι έχομεν κάμει πολύ όλιγας. Αλλά θέλοντες να εκτείνωμεν τόν αριθμόν τών θεμάτων του άθεϊσμού, συναντώμεν μίαν σειράν μεγάλων δυσκολιών. Και, έν πρώτοις τó πρόβλημα τών συγγραφέων.

(31) Παρά Ι. C. Ι. Μάιος 1962, σ. 15.

(32) «Monde», 20-3-64.

(33) «Monde» αυτόθι.

(34) Έκθεσις Ι. C. Ι. Μάρτιος 1964, σ. 23.

Ἐδῶ καὶ πολὺν χρόνον προσπαθοῦμεν νὰ εὐρωμεν συγγραφεῖς, διὰ νὰ μᾶς ἑτοιμάσουν μίαν ἐκπομπὴν περὶ τῆς θρησκευτικῆς ἠθικῆς καὶ τῆς κομμουνιστικῆς ἠθικῆς. Οἱ συγγραφεῖς, ἐπικαλούμενοι ποικίλας δικαιολογίας, ἀρνοῦνται αὐτὴν τὴν ἐργασίαν, μὴ αἰσθανόμενοι, προφανῶς, τὸν ἑαυτὸν των, πολὺ δυνατόν, εἰς τὰ θέματα τῆς ἀθεΐας, Καὶ ἐξ ἄλλου, κατὰ γενικὸν κανόνα, οἱ πῶ καλοὶ μᾶς συγγραφεῖς ἀδιαφοροῦν διὰ τὰ προβλήματα τῆς πάλης κατὰ τῆς θρησκείας. Οἱ φιλόσοφοι ἐργάζονται περισσότερο δραστηρίως, ἀλλὰ λείπει ἀπὸ τὰ γραπτὰ των μία ἐνδοτέρα συγκίνησις—αὐτὸ ἀκριβῶς πὸν οἱ λογοτέχναι δύνανται νὰ δώσουν»⁽³⁵⁾. Καὶ ἡ τηλεόρασις ἐτέθη εἰς ἐνέργειαν. Ἡ κεντρικὴ τηλεόρασις τῆς Μόσχας ἔκαμε τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν. Ὁργάνωσε μερικὰς ἐκπομπὰς ἐπὶ τοῦ ἀθεϊσμοῦ: ἀπαντήσεις εἰς ἐρωτήσεις, τεθείσας ὑπὸ ἐργαζομένων, ἀντιθρησκευτικὰ σχόλια τοῦ πρώην καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Ἀκαδημίας τοῦ Λένινγκραντ καὶ ἐξωμότου ἱερέως Ὁσσίπωφ κ.λ.π. Κατόπιν προτάσεως θεατῶν τῆς τηλεοράσεως ἡ συντακτικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ σταθμοῦ ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαινιάσῃ διὰ τὴν τηλεόρασιν μίαν καθημερινὴν ἐκπομπὴν μὲ τὸν τίτλον: ἡ ἀλήθεια περὶ τῆς θρησκείας.

Ὁ Καμάρωφ, συντάκτης τῆς «Ἐπιστήμης καὶ Θρησκείας» προσβεύει ὅτι ἡ «τηλεόρασις πρέπει νὰ καταστῇ ἓνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα μέσα τῆς ἀντιθρησκευτικῆς προπαγάνδας διὰ τῆς ἐκλαϊκείσεως τῶν ἰδεῶν τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἀθεϊσμοῦ. Διότι—ὡς λέγει—τὸ ἐλαφρὸν γαλανὸν ἐκρᾶν δίδει μίαν ἐξαιρετικὴν δυνατότητα νὰ συνομιλήσῃ κανεὶς, κατὰ ἓνα τρόπον ἄμεσον καὶ πειστικόν, μὲ ἓνα μεγάλον ἀριθμὸν πιστῶν συγχρόνων»⁽³⁶⁾.

5) Οἱ ἰατροί, οἱ παιδαγωγοί, ἡ οἰκογένεια νὰ συμβάλουν...

Ἐν συνεχείᾳ καλοῦνται εἰς ἐπιστράτευσιν οἱ ἰατροὶ καὶ οἱ παιδαγωγοί. Ὁ Ἰλίτσεφ

σημειώνει εἰς τὴν ἔκθεσίν του: «Οἱ ἐκπαιδευτικοὶ καὶ οἱ ἰατροί, οἱ ὁποῖοι, λόγῳ τοῦ ἐπαγγέλματός των, γνωρίζουν περισσότερο ἀπὸ τὸν καθένα, τὸν προσωπικὸν βίον τῶν ἀνθρώπων, τὰς σκέψεις των καὶ τὰς φροντίδας των, καὶ οἱ ὁποῖοι συχνότερον συναναστρέφονται τοὺς πιστοὺς, ὀφείλουσιν νὰ παῖξουν ἓνα ρόλον ἰδιαίτερος σπουδαῖον»⁽³⁷⁾. Ἀλλὰ μὲ τὴν οἰκογένειαν τί θὰ γίνῃ; Ἡ πιστὴ ρωσικὴ οἰκογένεια ἔχει μείνει ἡ ἄσβεστος ἐστία ἀντιστάσεως κατὰ τοῦ ἀθεϊσμοῦ. Ἡ εὐσεβὴς γαριά, οἱ εὐσεβεῖς γονεῖς εἶναι οἱ χειραγωγοὶ τῶν παιδιῶν εἰς τὴν πίστιν, εἰς τὸν Χριστόν. Αὐτὸ τὸ γνωρίζουν καλὰ οἱ σοβιετικοί, καὶ δι' αὐτὸ ὁ Ἰλίτσεφ καταφέρεται κατὰ τῆς πιστῆς οἰκογενείας μὲ ἰδιαίτερον βιαστικότητα. «Δὲν δυνάμεθα καὶ δὲν πρέπει νὰ μείνωμεν ἀδιάφοροι διὰ τὴν τύχην τῶν παιδιῶν ἐπὶ τῶν ὁποίων πιστοί, φανατικοὶ γονεῖς ἐξασκοῦν μίαν πνευματικὴν βίαν. Δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅπως, ἀνθρωποὶ τυφλοὶ καὶ ἀμαθεῖς ἀνατρέφουν τὰ παιδιά των κατὰ τὴν ἰδικὴν των εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν καὶ τὰ διαστρέφουν. Δι' ἡμᾶς τὸ τί θὰ εἶναι μία οἰκογένεια μέσα εἰς τὴν σοβιετικὴν κοινωνίαν—μία ἐστία κομμουνιστικῆς ἀγωγῆς ἢ ἓνα ἄντρον ἀντιλήψεων καθυστερημένων, συνηθειῶν καὶ ἠθῶν, δεισιδαιμόνων καὶ ἀχρηστων—αὐτὸ δὲν δύναται νὰ μᾶς εἶναι ἀδιάφορον»⁽³⁸⁾.

Τὸ σχολεῖον; Αὐτὸ τὸ ἔχουν εἰς χεῖρας των. Ἦμποροῦν λοιπὸν νὰ τὸ χρησιμοποιήσουν διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν σκοπῶν των. «Εἰς τὸ σχολεῖον ἀκριβῶς πρέπει νὰ ρίψωμεν τὰς βάσεις τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ ἀθεϊστικῆς ἀντιλήψεως τοῦ κόσμου. Νὰ θέτωμεν αὐτὰ τὰ θεμέλια, κατὰ τὴν διάρκειαν ὅλων τῶν μαθημάτων. Ἐν τούτοις—παραπονεῖται ὁ Ἰλίτσεφ—οἱ συγγραφεῖς εἰς πολλὰ ἐγχειρίδια δὲν διαπραγματεύονται θέματα ἀγῶνος ἐναντίον τῆς θρησκείας, δὲν ἐξάγουν σαφῆ ἀθεϊστικὰ συμπεράσματα ἐξ ἀφορμῆς τῆς διδασκαλίας» (Ἐκθεσις). Καὶ εἰς ἄλλο σημεῖον ὁ αὐτὸς κομμουνιστὴς ἠγέτης κατηγορεῖ πολλοὺς διδασκάλους διότι ἀρκοῦνται εἰς μίαν διδασκα-

(35) Παρὰ Ἰ. Σ. Ἰ. Μάιος 1962, σ. 25.

(36) Παρὰ Ἰ. Σ. Ἰ. αὐτόθι.

(37) Παρὰ Ἰ. Σ. Ἰ. Μάρτιος 1964, σ. 24.

(38) Monde, 20-3-64.

λίαν μὴ θρησκευτικήν, ἐνῶ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀντιθρησκευτική. Ὅταν ὅμως τὸ σχολεῖον ἔχει νὰ κάμῃ μὲ παιδιὰ θρησκευτικῶν οἰκογενειῶν «πεισίμονα», τότε τί πρέπει νὰ γίνῃ; Εἰς τὰ ὀλοκληρωτικὰ καθεστῶτα ἡ λύσις εἶναι εὐκόλος. «Παιδιὰ πιστῶν γονέων ἀπομακρύνονται πολλακίς ἀπὸ τὸ σχολεῖον, ἢ μετατίθενται ἀπὸ σχολεῖον εἰς σχολεῖον, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐγκαταλείψουν τελικῶς τὰς σπουδὰς των καὶ νὰ μείνουν ἀγράμματα» (39). Τὸ μάθημα εἰς τὴν τάξιν μόνον, δὲν φθάνει διὰ τὸν ἀθειστὸν ἐμποτισμὸν τῶν παιδιῶν: «Διὰ τὴν ἀθειστὴν ἀγωγὴν τῶν μαθητῶν εἶναι ἀπαραίτητον νὰ χρησιμοποιήσωμεν εὐρέως διαφόρους τρόπους ἐργασίας, ἐκτὸς τῶν τάξεων καὶ ἐκτὸς τοῦ σχολεῖου: Κλάμπς καὶ κύκλους ἀθειστῶν νέων, μαθήματα, ἐκδρομὰς, μορφωτικὰς ἐπισκέψεις εἰς θεάτρα καὶ κινηματογράφους κ.λ.π.» (40).

6) Εἰς ἐπιστράτευσιν οἱ διανοοούμενοι, οἱ κοσμοναῦται καὶ... οἱ ἐξωμόται ἱερεῖς.

«Οὔτε ἓνας σοβιετικὸς διανοούμενος δὲν δύναται νὰ μὴ λάβῃ μέρος εἰς τὴν πάλην μεταξὺ ἐπιστήμης καὶ θρησκείας, μεταξὺ μιᾶς ἰδεολογίας ἐπιστημονικῆς (ἐννοεῖ τὸν μαρξισμὸν) καὶ μιᾶς ἰδεολογίας διεστραμμένης, ψευδοῦς (ἐννοεῖ τὸν χριστιανισμὸν)» (Ἐκθεσις Ἰλίσεφ).

Εὐκαιρία ἀθειστικῆς προπαγάνδας ἔδωσε καὶ ἡ πτῆσις εἰς τὸ διάστημα τῶν Ρώσων κοσμοναυτῶν. «Ἡμεῖς οἱ κοσμοναῦται—ἔγραφε ὁ Τιτώφ—δὲν κάμνομεν αὐτὸ πού ἔπρεπε νὰ κάμωμεν εἰς τὸν τομέα τῆς προπαγάνδας. Μετὰ τὰς πτῆσεις μας μᾶς συμβαίνει νὰ ἐρχώμεθα εἰς ἐπαφὴν μὲ πολλὸν κόσμον. Καὶ συχνάκις—προπαντὸς εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ ὀλιγώτερον ἐδῶ—μᾶς ἔχουν θέσει τὸ ἐρώτημα: «Μήπως εἶδατε τὸν Θεόν;» Ἀπαντῶμεν συνήθως: «Ὁχι, δὲν εἶδομεν τὸν Θεόν». Καὶ αὐτὸ εἶναι ὄλο. Αὐτὸ ὅμως δὲν δίδει παρὰ μηδαμινὸν ἀποτέλεσμα διὰ τὴν ἀθειστὴν μας προπαγάνδα διότι, ὅπως λέγουν οἱ ἄνθρωποι τῆς

Ἐκκλησίας, τὸν Θεὸν οὐδεὶς δύναται νὰ τὸν ἰδῇ». Καὶ ὁ Τιτώφ διερωτᾶται τί θὰ ἤμποροῦσαν οἱ κοσμοναῦται νὰ κάμουν διὰ νὰ βοηθήσουν τὸν ἀθειστὴν προπαγάνδα; Καὶ προτείνει—μὴ ἀντιλαμβανόμενος ὅτι ἐπανερχεται εἰς τὸ ἴδιον ἀτόπημα—νὰ γίνῃ μία μεγάλη ἐξόρμησις εἰς τὸν οὐρανόν, διὰ νὰ τὸν ἐρευνήσουν ἕως τὰ πλεον κρυφὰ αὐτοῦ μέρη καὶ κατόπιν νὰ παρουσιάσουν τὴν διαπίστωσιν ὅτι πουθενὰ δὲν εἶδον τὸν Θεόν!! (41).

Ἀλλὰ οἱ κομμουνισταὶ ἐπιστρατεύουν καὶ ἀναξίους κληρικούς, καθαιρεθέντας ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τοὺς ὑποχρεοῦν νὰ κάμουν ἐπονειδίστους δηλώσεις. Οὕτω ὁ πρῶην ἱερεὺς Πετρόφ ἔγραφε εἰς τὸ περιοδικὸν «Λιτερατουράγια Γκαζέτα»: «Διὰ τί ἐγκατέλειψα τὴν Ἐκκλησίαν; Διότι εἶδα ἀναξίους ἐκπροσώπους τῆς; Ὁχι. Καταλαβαίνω ὅτι ἡ κακὴ διαγωγὴ τῶν χριστιανῶν δύναται νὰ ὠθήσῃ πολλοὺς νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν θρησκείαν. Πάντως, ὅσον ἀφορᾷ ἐμέ, δὲν ἦτο αὕτη ἡ αἰτία. Ἐγὼ ἐγκατέλειψα τὴν Ἐκκλησίαν, διότι ἔπασσα νὰ πιστεύω καὶ διότι ἐκατάλαβα ὅτι ἡ θρησκεία μακρὰν τοῦ νὰ βοηθῇ τὸν ἄνθρωπον, τοῦναντίον τὸν ἐμποδίζει νὰ ζήσῃ τὴν πραγματικὴν ζωὴν του. Εἰς τὴν πραγματικότητά ἡ θρησκεία δὲν εἶναι φῶς, ἀλλὰ σκότος· δὲν εἶναι πνευματικὴ ἐλευθερία, ἀλλὰ δουλεία, καὶ προπαντὸς διὰ τοὺς ἱερεῖς. Οἱ ἱερεῖς μανθάνουν τὰ πάντα εἰς τὰς ἱεραρικὰς σχολὰς, ἐκτὸς τῆς ζωῆς. Τοὺς διδάσκουν τὴν ματαιότητα αὐτοῦ τοῦ κόσμου ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν πνευματικὸν κόσμον. Εἶναι μιὰ ἀπόδρασις ἐκ τῆς ζωῆς, μιὰ λιποταξία» (42).

7) Ἀντι—τελετουργία.

Ἀλλὰ ἡ ἐφευρετικότης τῆς ἀντιθρησκευτικῆς προπαγάνδας φθάνει καὶ εἰς πλεον συγκεκριμένα πεδία. Γνωρίζουν οἱ σοβιετικοὶ τὴν ἔλξιν πού ἀσκούν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ, αἱ ἱεροσπετεῖς θρησκευτικαὶ τελεταί, τὸ βάπτισμα, ὁ γάμος κ.λ.π. καὶ μηχανεῖονται τρόπους νὰ τὰς ἀντικαταστήσουν μὲ ἄλλας τελετάς, ἀηλλαγμένας θρησκευτικοῦ

(39) «La Croix», 18-2-64.

(40) Ἄρθρον «Πράβδα», 2-3-64. Παρὰ «La Croix», 19-3-64.

(41) «La Croix», 18-2-64.

(42) Παρὰ «La Croix», 19-2-64.

χρώματος. Ἐντὶ τοῦ βαπτίσματος π.χ. προσπαθοῦν νὰ καθιερώσουν μίαν ἀντίστοιχον λαϊκὴν τελετὴν κατὰ τὴν ὁποίαν δίδουν εἰς τοὺς γονεῖς ἓνα δίπλωμα γεννήσεως καὶ ἓνα μετάλλιον μὲ τὰς λέξεις «εἰς τὸν τάδε, γεννηθέντα εἰς τὸ Λένινγκραντ, τάδε ἡμέραν»⁽⁴³⁾. Διὰ νὰ φέρουν ἀντιπερισπασμὸν εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἱεροτελεσίαν τοῦ γάμου καθιέρωσαν εἰδικὴν τελετὴν εἰς τὸ «μέγαρον τῶν γάμων» ὅπου ἐν μέσῳ εἰδικῶς διακεκοσμημένης αἰθούσης καὶ ἐορταστικοῦ περιβάλλοντος λαμβάνει χώραν ὁ πολιτικὸς γάμος. Καταβάλλουν ἀκόμη προσπάθειαν νὰ καθιερώσουν καὶ σοβιετικὸν ἐορτολόγιον. «Αἱ νέαι ἐορταὶ εἶναι αἱ ἡμέραι τοῦ θερισμοῦ, τοῦ κτηνοτρόφου, τοῦ ἀμπελοφυτοῦ, αἱ ἐορταὶ τῆς ἀνοίξεως, τοῦ θέρους, αἱ ἐορταὶ τοῦ θρησκείας καὶ τοῦ σφυροῦ»⁽⁴⁴⁾. Τὰ μέτρα ὅμως ταῦτα δὲν ἀποφέρουν τὰ ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα ἐὰν κρίνωμεν ἀπὸ τὴν πικρὰν διαπίστωσιν τοῦ Ἰλίτσεφ: «Θὰ ἔπρεπε νὰ δώσωμεν μεγαλυτέραν ἐπισημότητα εἰς τὰς ἐορτάς μας, καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὰς λαϊκὰς τελετάς, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰς σημαντικὰ γεγονότα τοῦ προσοπικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων. Διότι, πρὸς τὸ παρόν, ἡ ἐπίσημος καταγραφή τῶν περισσοτέρων γεννήσεων καὶ γάμων, λαμβάνει χώραν κατὰ ἓνα τρόπον τελεείως κοινὸν καὶ συνειθισμένον, μέσα εἰς μίαν ἀτμόσφαιραν ὠχρὰν... Κατὰ γενικὸν κανόνα, ἀπασχολούμεθα ἐλάχιστα διὰ τὴν ἀντικατάστασιν τῶν θρησκευτικῶν ἱεροτελεσιῶν διὰ τῶν ἀντιθρησκευτικῶν λαϊκῶν τελετῶν, αἱ ὁποῖαι, ἐν τούτοις θὰ ἀντανακλοῦσαν κατὰ τρόπον τέλειον τὸ κάλλος τοῦ σοβιετικοῦ πνευματικοῦ κόσμου καὶ αἱ ὁποῖαι θὰ ἀνταπεκρίνοντο εἰς τὰς ἠθικὰς καὶ αἰσθητικὰς ἀνάγκας τῶν ἀνθρώπων»⁽⁴⁵⁾.

Γ'. Ἀντίστασις τῆς Διοικήσεως Ἐκκλησίας καὶ τῶν πιστῶν.

Ἄραγε εἰς αὐτὴν τὴν πλημμυρίδα τῆς ἀθεϊστικῆς προπαγάνδας, τοῦ κρυφοῦ, ἀλλὰ ἀπηνόου πολέμου κατὰ τῆς πίστεως, ὑ-

πάρχουν ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι ἀντιστέκονται;

Εἶναι πρὸς τιμὴν καὶ τῆς ρωσικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἀπλῶν πιστῶν, ὅτι οὐδέποτε ἐσυνθηκολόγησαν μὲ τὸν ἀθεϊσμὸν καὶ τὴν ἀπιστίαν. Διατηροῦν τὴν πίστιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν καρδιῶν τῶν, ἀλλὰ καὶ εὐκαιρίας διδομένης ἀντιδρῶν καὶ φανερώς.

Οὗτω ὁ Πατριάρχης Ἀλέξιος εἰς λόγον, τὸν ὁποῖον ἐξεφώνησε εἰς τὸ Κρεμλίνον, ἐπ' εὐκαιρία μιᾶς ἐκδηλώσεως τῆς Κινήσεως διὰ τὴν εἰρήνην κατὰ τὸ 1960, καὶ ἐνώπιον ὄλων τῶν σοβιετικῶν ἡγετῶν, δὲν ἐδίστασε νὰ εἴπῃ καὶ τὰ ἐξῆς: «Ἡ Ἐκκλησία ἐργάζεται ἐντὸς τῆς κοινωνίας κατὰ ἓνα τρόπον ἀφιλοκερδῆ, διὰ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ὁμόνοιαν, συμφώνως πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Εἶναι ἀληθὲς ὅμως, ὅτι παρ' ὅλα αὐτά, ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, τῆς ὁποίας ὁ σκοπὸς εἶναι τὸ καλὸν τῶν ἀνθρώπων, ὑποφέρει ἀπὸ προσβολῆς καὶ ἐπιθέσεις ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἰδίους ἀνθρώπους. Παρ' ὅλα αὐτά, ἐκκληρῶναι τὸ καθῆκον τῆς, καλοῦσα τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν εἰρήνην καὶ εἰς τὴν ἀγάπην. Ὑπάρχουν ἐξ ἄλλου εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ὑπ' αὐτάς τὰς συνθήκας, πολλὰ πράγματα παρηγορητικὰ διὰ τὰ παιδιὰ τῆς. Ποίαν σημασίαν δύνανται ἀληθῶς νὰ ἔχουν, ὅλα αἱ προσπάθειαι τοῦ ἀνθρωπίνου λογισμοῦ ἐναντίον τοῦ χριστιανισμοῦ, τὴν στιγμὴν πού ἡ δισχιστικὴ ἱστορία του διμυλεῖ μόνῃ τῆς, τὴν στιγμὴν πού ὁ Σωτὴρ ὁ ἴδιος εἶχε προῖδει ὅλας τὰς ἐπιθέσεις ἐναντίον τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ὑπεσχέθη ὅτι ἡ Ἐκκλησία θὰ εἶναι ἀσάλευτος, λέγων ὅτι «καὶ πῦλαι ἄδου οὐ κατισχύουσιν αὐτῆς;»⁽⁴⁶⁾.

Θαυμαστή ἐξ ἄλλου εἶναι καὶ ἡ ἀντίστασις τοῦ λαοῦ. Ὁ ρωσικὸς λαός, ὁ βαθύτατα θρησκευτικὸς, γνωρίζει τρόπους διὰ νὰ διατηρῇ τὴν πίστιν του, ἀλλὰ, πολλάκις, καὶ νὰ διαμαρτύρηται. «Ἡ ἐσωτερικὴ ζωὴ καὶ μία ὑψηλὴ πνευματικότης ζυμοῦνται ἐντὸς τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἡ Λειτουργία πού εἶναι ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τῆς γῆς περιτυλίσσει, καθοδηγεῖ καὶ παρηγορεῖ τοὺς πιστοὺς. Αὐ-

(43) Ἴδε «La Croix», 18-2-64.

(44) «La Croix», 18-2-64.

(45) Ἐκθεσις παρὰ Ι. C. Ι. Μάρτιος 1964, σ. 23.

(46) Παρὰ «La Croix» 19-2-64.

τή ή θαυμαστή έσωτερική ζωή όπλίξει καθένα έξ αὐτῶν έναντίον τοῦ ἐπιχρίσματος μιάς ζωῆς τυπικῶς καθωρισμένης και εἶναι ὡσάν νά τοῦ δίδη πνεύμονας διά νά ἀναπνεύσῃ»⁽⁴⁷⁾.

Συγκινητικόν εἶναι τὸ ἐπεισόδιον ποῦ ἀναφέρουν Γάλλοι τουρίσται και ποῦ συνέβη εἰς τήν πόλιν Χαρκώβ: «Εἰς τήν Μητρόπολιν. Ἡ Λειτουργία τῆς Κυριακῆς ἐτελείωσεν. Εἰς τήν ἔξοδον ἄνθρωποι πλαισιώνουν τοὺς ταξιδιώτας και τοὺς ἐρωτοῦν: «Εἶσθε πιστοί; Ἡμεῖς εἴμεθα ὅλοι πιστοί». Και κάνοντας τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ και με δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμούς λέγουν: «Προσευχόμεθα διά σᾶς, προσευχθήτε και σεῖς δι' ἡμᾶς, ἔχομεν ἀνάγκη». Αὐτήν τήν στιγμήν ἔρχονται μερικοὶ ἐνοχλητικοὶ κύριοι, οἱ ὁποῖοι διαλύουν τὰ πλήθη. Οἱ ἄνθρωποι διαμαρτύρονται ἀμέσως και με θάρρος. Μία γυναῖκα στρέφεται πρὸς ἓνα έξ αὐτῶν και τοῦ λέγει: «Διά τήν Ἰην Μαΐου, διά τὰ συλλαλητήρια, εἰς τὸν κινηματογράφον και τὰς διαφόρους συναθροίσεις σᾶς εἶναι ἐπιτρεπταὶ αἱ συγκεντρώσεις. Μόνον εἰς τήν Ἐκκλησίαν δέν εἶναι. Αὐτὸ δέν εἶναι δίκαιον... αὐτὸ δέν εἶναι δίκαιον...»⁽⁴⁸⁾.

Οἱ πιστοὶ δέν ἐδίστασαν νά ἀπευθυνθοῦν και εἰς αὐτὸν τὸν Κροῦστσεφ και νά διαμαρτυρηθοῦν. Εἰς μίαν ἀναφοράν των πρὸς τὸν πρῶν προθυπουργὸν ἀναγινώσκομεν: «Ζῶμεν εἰς μίαν χώραν, ὅπου ἡ πλήρης ἐλευθερία εἶναι ἠγγυημένη ἀπὸ τὸ Σύνταγμα, ἀπὸ τὰς ἀποφάσεις τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Κόμματος, ἀλλὰ ὅλα αὐτὰ εἰς τὰ χαρτιά. Ὑφιστάμεθα καταπιέσεις, ταπεινώσεις, χλευασμούς και ἀπειλὰς ὅλων τῶν εἰδῶν. Εἴμεθα ἐκτὸς νόμου. Μᾶς κάνουν ὅ,τι θέλουν. Τὰ παράπονά μας δέν φθάνουν εἰς τήν Κυβέρνησιν και έξ ἄλλου εἰς ποίους νά παραπονεθῆ κανεῖς; Αἱ ἀρχαί, οἱ δημόσιοι ὀργανισμοί, οἱ ἄθεοι μαχηταὶ

χρησιμοποιοῦν ἀντιδραστικὰς μεθόδους ἀγῶνος έναντίον τῶν πιστῶν, χειροδικοῦν έναντίον μας, θέλουν νά μᾶς στερῶσουν τῆς θρησκευτικῆς μορφώσεως, καταργοῦν και βεβηλώνουν τοὺς ἁγίους μας τόπους. Αἱ λευιστικαὶ ἀρχαί, αἱ σχετικαὶ με τήν ἐλευθερίαν τῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν, καθῶς και οἱ νόμοι οἵτινες ἀνέχονται τήν ὀρθόδοξον πίστιν παραβιάζονται, καταπατοῦνται, γελιοποιοῦνται και μολύνονται. Αἱ ταπεινώσεις μας ἔχουν ἐγγίσει τὸ ἔσχατον δυνατὸν σημεῖον»⁽⁴⁹⁾.

Ἄλλὰ ἐδῶ εἶναι τὸ θαυμαστόν. Ὁ λαὸς δέν ἀνθίσταται μόνον, δέν διαμαρτύρεται, ἀλλὰ, κατὰ μίμησιν τοῦ Κυρίου, και προσεύχεται ὑπὲρ τῶν διωκτῶν. Χαρακτηριστικὴ εἶναι μία προσευχὴ ποῦ κυκλοφορεῖ μεταξὺ τῶν πιστῶν: «Κύριε, συγχώρησέ μας και εὐλόγησέ μας ὅλους, τοὺς ληστὰς και τοὺς Σαμαρείτας, αὐτοὺς ποῦ πίπτουν εἰς τὸν δρόμον, και τοὺς ἱερεῖς ποῦ περνοῦν χωρὶς νά σταματήσουν, ὅλους τοὺς πλησίον μας: τοὺς δημίους και τὰ θύματα, αὐτοὺς ποῦ καταρῶνται και αὐτοὺς ποῦ δέχονται τήν κατάραν, αὐτοὺς ποῦ ἐπαναστατοῦν έναντίον Σου και αὐτοὺς ποῦ προσκυνοῦν ἔμπροσθεν τῆς ἀγάπης Σου. Κάνε μας ὅλους ἰδικούς Σου, Πάτερ ἅγιε και δίκαιε»⁽⁵⁰⁾.

Μὲ αὐτὰ τὰ συναισθήματα, οἱ πιστοὶ τῆς Ρωσίας, ὑπομένουν τὸν νέον ἀπηνῆ και ὑπολὸν διωγμὸν ποῦ ἐξαπελύθη έναντίον των ἀπὸ τοῦ 1959. Ἡ πίστις των, εἶναι βέβαιον, ὅτι θὰ νικήσῃ. Ἔχουν ὅμως ἀνάγκη και τῆς ἰδικῆς μας συμπαράστασεως. Διὰ τῆς προσευχῆς... «Ὁ Χριστὸς εὐρίσκεται ἐν ἀγωνίᾳ εἰς τήν Μόσχαν, δι' αὐτὸ ἡμεῖς δέν πρέπει νά κοιμώμεθα κατὰ τὸν χρόνον αὐτόν»⁽⁵¹⁾.

ΣΟΛΩΝ Γ. ΝΙΝΙΚΑΣ

(47) «Missi» 1963, σ. 302.

(48) «Missi» 1963, σ. 294.

(49) Παρὰ «La Croix», 12-3-64.

(50) «La Croix», 9-3-64.

(51) François Mauriac: «La Croix» 13-3-64.

ΟΙ ΓΕΝΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

«Οί Γενικές Σπουδές» ή «Ελεύθερες Σπουδές», όπως συχνά αποκαλούνται, είναι τώρα ένα αναγνωρισμένο μέρος του προγράμματος των περισσότερων γυμνασίων, πάρα πολλών Κολλεγίων προχωρημένης Τεχνολογίας και άλλων σχολών ανωτέρων σπουδών. Συχνά συμπεραίνεται με αισιοδοξία, ή με σκεπτικισμό ότι αυτές οι σπουδές αντιρροπούν έπαρκως τα μειονεκτήματα της εξειδικεύσεως των τελευταίων τάξεων του γυμνασίου και του Κολλεγίου.

Ακόμα πιο συχνά συμπεραίνεται ότι τὸ νὰ συστήσῃ σὲ κάποιον ἕνα τμήμα γενικῶν σπουδῶν δὲν ἀρκεῖ, ἀλλὰ πρέπει καὶ νὰ τὸ φέρῃ εἰς πέρας. Στὸ Audenshaw ἀγωνιζόμεστε νὰ ἰδρῶσαμε ἕνα ἱκανοποιητικὸ τμήμα ἐδῶ καὶ δεκάξη χρόνια. "Ὅχι βέβαια μὲ ὄλες μας τὶς δυνάμεις καὶ τὴν προσοχὴ γιατί ὑπῆρχαν πάρα πολλὰ ἄλλα πράγματα ποὺ ἔπρεπε νὰ γίνουιν συγχρόνως. Πάντως ὅμως μὲ ἀξιόλογη δαπάνη χρόνου καθὼς καὶ μὲ πολυάριθμες καὶ θερμὲς συζητήσεις τοῦ προσωπικοῦ, καὶ παρ' ὅλα αὐτὰ μόνο μὲ μερικὴ ἐπιτυχία γιὰ λόγους ποὺ ἀξίζει νὰ ἐπισημανθοῦν.

Μιὰ μόνιμη δυσκολία ὑπῆρξε τὸ μέτριο ἐνδιαφέρον ποὺ δείχνουν γιὰ τὸ τμήμα οἱ μισοὶ περίπου ἀπὸ τοὺς τελειοφοίτους μας, (ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὅλοι ἔχουν στὸ πρόγραμμά τους δύο ὥρων διδασκαλία, τοῦλάχιστον, τὴν ἑβδομάδα γιὰ ἐλεύθερα μαθήματα τῆς μῆς ἢ τῆς ἄλλης μορφῆς).

Ἐπάρχει πάντοτε μιὰ σταθερὴ μειονότης ποὺ ἐνδιαφέρεται ἔντονα γιὰ μορφωτικὰ καὶ τρέχοντα ζητήματα. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς εἶναι ἀνεκτίμητοι γιὰ τὴ βοήθεια ποὺ παρέχουν κατὰ τὶς συζητήσεις, ἄλλοι ὅμως τείνουιν νὰ εἶναι πολὺ περιφρονητικοὶ γιὰ τοὺς ὀλιγώτερο νοήμονες συναδέλφους, ὥστε νὰ συμμετέχουν ἐποικοδομητικὰ στὸ τμήμα. Ἡ μερίδα ποὺ ἔδειξε φανερὴ ἀντιπάθεια γιὰ τὶς γενικὲς σπουδὲς ὑπῆρξε ὀλιγάριθμη· αὐτὴ εἶναι στὸ σύνολό της ἡ μειονότητα ἐκείνη τῶν μαθη-

τῶν ποὺ εἶναι γενικὰ ἀκατάλληλη γιὰ γυμνασιακὲς σπουδὲς. Ἀνάμεσα στὰ δύο ἄκρα ὑπάρχει μιὰ εὐρεῖα μάζα σπουδαστῶν ποὺ οὔτε ἐνδιαφέρεται ἰδιαίτερα οὔτε δειχνεὶ ἀντίθεσι, ὄχι λιγώτερο ἀκατατόπιστη γιὰ τὸ θεμελιῶδες ἐνδιαφέρον τῶν γενικῶν σπουδῶν, μᾶλλον ἀπαθὴς στὰ μαθήματα καὶ τὶς συζητήσεις ἢ ὅποια, ὅταν πλησιάζουιν οἱ ἐξετάσεις τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ διπλώματος, ἀφυπνίζεσθαι καὶ θεωρεῖ; ὅτι δύο ἐπιπλέον ὥρες ἐπαναλήψεως φέρουιν πὸ χειροπιαστὰ ἀποτελέσματα γιὰ τὴν διεκδίκησιν τῶν πανεπιστημιακῶν θέσεων.

Τὸ εὐκολώτερο ποὺ θὰ μπορούσε νὰ κάμῃ κανεὶς θὰ ἦταν νὰ περιορισθῇ ἀπόλυτα στὸ ποσοστὸ 10-20% ποὺ δείχνει ἕνα ἐνθαρρυντικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὶς γενικὲς σπουδὲς. Μιὰ τέτοια τακτικὴ θὰ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα ἕνα πὸ πλῆρες καὶ συμπαγὲς τμήμα. Πρὸς τὸ παρὸν αὐτὸ τὸ ποσοστὸ ἀνυπομονεῖ συχνά, μὲ τὴν ἔλλειψη χρόνου ἐκ μέρους τοῦ προσωπικοῦ ν' ἀσχοληθῇ μὲ τὰ ἔντονα ἀνεπτυγμένα μορφωτικὰ τοῦ ἐνδιαφέροντα. Ἀναμφίβολα αὐτοὶ οἱ λίγοι θὰ μᾶς ἀπεζημίωσαν καὶ μὲ τὶς ἐπιτυχίες τους, στὴν ὑποτροφία Oxbridge— ἂν εἶχαμε μερικές. Πρὸς τὸ παρὸν ἡ προπαρασκευὴ γιὰ τὶς «γενικὲς» ἐξετάσεις εἶναι συχνά θέμα συμπίσεως μιᾶς περιόδου ἐδῶ καὶ μισῆς θραυδᾶς ἐκεῖ. Προσωπικὰ ὅμως εἶμαι πολὺ εὐχαριστημένος γιὰ τὸ ὅτι δὲν ἔχουμε παραιτηθῇ ἀκόμη ἀπὸ τὸ ἰδανικὸ τοῦ νὰ προσφέρουμε σ' ὅλους τοὺς τελειοφοίτους κάποιες γενικὲς σπουδὲς, κι' ἐλπίζω νὰ μὴν παραιτηθοῦμε ποτέ. Ἐπάρχει ἤδη σὲ πολλὰ γυμνάσια πολλὴ περισσότερη φροντίδα γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν εὐφρεστέρων μαθητῶν, τῶν μαθητῶν τοῦ ἄριστα, καὶ γιὰ τὴν ἐπιτυχία στὶς ἐξετάσεις τους. Αὐτὴ ἡ νοοτροπία εἶναι τόσο βαθειὰ ριζωμένη μερικὲς φορὲς ὥστε μόνο οἱ ὑπότροφοι τελειόφοιτο ν' ἀπολαμβάνουιν προσοχῆς καὶ διδασκαλίας, ἐνῶ οἱ ἄλλοι, παρὰ τὴν ἐπιτυχία τους στὸ Ἄκα-

δημαϊκό Δίπλωμα, «στοιχειώδους» βαθμίδος, παραμελούνται ως «ύλικό άκατάλληλο για την Oxbridge», θεωρούμενοι κατάλληλοι τὸ πολὺ-πολύ, γιὰ μιὰ Παιδαγωγική Ἀκαδημία. Πολὺ συχνὰ αὐτοὶ οἱ φανερά ὀλιγώτερα ὑποσχόμενοι σπουδαστὰ προέρχονται ἀπὸ λιγώτερο θιβλιόφιλα καὶ διανοούμενα σπίτια, συγκριτικὰ μὲ τοὺς ἄλλους, κι' αὐτοὶ ἀκριβῶς εἶναι ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ ὠφεληθοῦν περισσότερο ἀπὸ ἓνα τμήμα γενικῶν σπουδῶν—ἐάν ἐπινοηθῆ ἓνα, ποὺ χωρὶς νὰ τοὺς κηδεμονεύη θὰ τοὺς ὀδηγήσῃ σὲ διανοητικὰ καὶ κοινωνικὰ ἐνδιαφέροντα πλατύτερα ἀπ' αὐτὰ ποὺ τοὺς προσφέρει τὸ σπίτι τους καὶ τὸ περιβάλλον τους. Εἶναι σύνηθες στὴ μᾶζα τῶν μὲ μέτρια ἐνδιαφέροντα αὐτῶν σπουδαστῶν νὰ περιλαμβάνονται συχνὰ μερικὲς ἐξαιρετικὰ εὐφυεῖς διάνοιες, ἔξοχες ἄς ποῦμε στὰ μαθηματικὰ ἢ τὴ χημεία ἢ τὴ γεωλογία, ἀλλὰ ἀδύνατες σὲ φιλολογικὲς καὶ κοινωνικὲς ἐπιτεύξεις. Εἶναι ἐπίσης σύνηθες νὰ θρίσκησιν ὅτι μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς διαθέτουν τὰ χαρίσματα τοῦ ἀνεξαρτήτου πνεύματος, ὀριμότητα καὶ ἀκεραιότητα χαρακτήρος, ποὺ εἶναι ὅ,τι ἀκριβῶς οἱ ἐργοδότες καὶ οἱ πολιτικοὶ ζητοῦν στοὺς μελλοντικοὺς μας ἀρχηγούς καὶ ὀργανωτάς. Ἔνα τμήμα γενικῶν σπουδῶν θ' ἀποτύχη (ὅπως τὸ δικό μας στὸ Audenshaw ἀπέτυχε μερικὲς φορές) ἀν δὲν κἀνῃ κάτι γι' αὐτὴ τὴν κατηγορία τῶν σπουδαστῶν.

Αὐτὰ γιὰ τοὺς σπουδαστές. Διαφορετικὲς καὶ πιὸ λεπτὲς δυσκολίες παρουσιάστηκαν σιγά-σιγά ἀνάμεσα στὸ προσωπικὸ ποὺ ὀργανώνει καὶ συμμετέχει στὶς περιόδους μας τῶν Γενικῶν Σπουδῶν. Μιὰ φανερὴ ἀδυναμία ὑπῆρξε ἀπὸ χρονιὰ σὲ χρονιὰ ἢ συνεχιζομένη ἔλλειψη προσωπικοῦ ἱκανοῦ καὶ μὲ θέλησιν μειζονος συμβολῆς στὰ τμήματά μας. Ἀμφιβάλλω κατὰ πόσον ἓνας ἀπ' τοὺς ἀπ' ἔξω μπορεῖ νὰ ἐκτιμῆσῃ τὸ χρόνο καὶ τὴ σκληρὴ ἐργασία ποὺ ἀπαιτεῖται διὰ τὴν προπαρασκευὴ μιᾶς ὥρας μαθήματος μὲ θέμα π.χ. «ἡ ἐκλογὴ τοῦ Κέννεντυ» ἢ «Ὁ Μπρέχτ» ποὺ νὰ συνοδεύεται ἴσως ἀπὸ μαγνητοφωνημένα στιγμιότυπα ἢ μερικὰ slides (κατὰ συκυρία στὸ Audenshaw ὅπως καὶ στὰ περισ-

σότερα δημόσια γυμνάσια δὲν ὑπάρχουν ὑπερωριακὲς ἀμοιβές γιὰ τέτοια ἐργασία). Ἡ δοκιμασία τοῦ ν' ἀντιμετωπίσῃ μιὰ ὀμάδα ἀπὸ 40 ἢ 50 κριτικοὺς ἢ κυνικοὺς τελειοφοίτους ἴσως εἶναι κάτι περισσότερο ἀπ' ὅ,τι μερικὰ ἀπὸ τὰ νεώτερα μέλη τοῦ προσωπικοῦ ἐπιθυμοῦν ν' ἀναλάβουν. Εἶναι πολὺ εὐκόλο ν' ἀναζητοῦν δυὸ πολύτιμες περιόδους μὲ μιὰ σειρά ἐξετάσεων ἴσως νᾶναι ν' ἀναλάβουν ἐπιπλέον διόρθωσι γραπτῶν. Παρ' ὅλη τὴ διὰ λόγων μόνον ἀναγνώρισι τῶν γενικῶν σπουδῶν ἀπὸ ἐκπαιδευτικοὺς καὶ διοικητικοὺς παράγοντες, ἐλάχιστα σχολεῖα εἶναι σὲ θέσι νὰ προβοῦν σὲ μιὰ γενναία αὐξήσει τοῦ προσωπικοῦ γιὰ τέτοια ἐργασία—ἀντίθετα πιέζονται σκληρὰ ν' ἀντεπεξέλθουν μὲ τὰ τμήματα τῶν Ἀγγλικῶν ἢ τῶν Φυσικῶν.

Ἔνας καθηγητὴς αἰσθάνεται ὅτι ὁ χρόνος του θὰ ξοδευθῆ πλέον ἐπικερδῶς, ὅταν διδάσκῃ τὸ θέμα τῆς ἐιδικότητός του· θὰ ἐπιθυμοῦσα ἐδῶ ν' ἀποδώσω εἰλικρινῆ τιμὴ στὸν ἀξιόλογο ἀριθμὸ τῶν συναδέλφων μου στὸ Audenshaw ποὺ ἐπὶ χρόνια ἐξεθίασαν τὸ χρόνο καὶ τὴν ἐνεργητικότητά τους χάριν τῶν μαθημάτων Γενικῶν Σπουδῶν, σὲ ἓνα μόνιμα ὑπερπλήρες μαθητῶν σχολεῖο καὶ μὲ ἔλλιπες προσωπικὸ. Δὲν εἶναι εὐκόλο σὲ μᾶς νὰ συμπληρώσουμε πρόγραμμα ἑνὸς ἔτους, δίχως νὰ χρησιμοποιοῦμε τὰ μέλη τοῦ προσωπικοῦ μας μέχρι σημείου ἐξαντλήσεως τῶν ἰδεῶν των καὶ ἀδυναμίας των νὰ διεγείρουν πλέον τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀκροατῶν.

Μιὰ ἄλλη δυσκολία, τὴν ὁποῖαν ἀντιμετωπίζει τὸ προσωπικὸ κατὰ τὴν προσπάθειαν καταρτισμοῦ τοῦ ἐτησίου προγράμματος, μᾶς ἀπασχολεῖ πολὺ ἔντονα. Νομίζω ὅτι αὐτὴ θρίσκεται πίσω ἀπὸ τὴν ἀόριστη δυσαρέσκεια μὲ τὰ τμήματα ἐλευθέρων καὶ Γενικῶν Σπουδῶν, ἀν καὶ ἴσως δὲν ἔχει ἀντιμετωπισθῆ σὲ πολλὰ σχολεῖα καὶ Κολλέγια. Στὸ Audenshaw μοιραζόμαστε σὲ τρεῖς ὀμάδες οἱ ὁποῖες προσεγγίζουν τὸ ὅλον θέμα τοῦ γενικοῦ μας προγράμματος κατὰ τρεῖς διαφορετικοὺς τρόπους: ἡ πρώτη μπορεῖ ἴσως νὰ ὀνομασθῆ ἢ ὀμάδα τῆς «πολιτιστικῆς κληρονομίας», ἢ ὁποῖα πρεσβεύει ἔντονα ὅτι ὁ κύριος

σκοπός τῶν τμημάτων μας θάπρεπε νάναι ἡ εἰσαγωγή τῶν τελειοφίτων μας στά κύρια στοιχεία τῶν μεγάλων μας εὐρωπαϊκῶν πολιτιστικῶν παραδόσεων καί ὅτι αὐτό θάπρεπε νά γίνη κυρίως μέ μιὰ σειρά μαθημάτων Ἱστορίας πολιτισμοῦ καί κοινωνικῆς ἱστορίας ἐκτεινομένην ἀπό τοὺς Ἑλληνας καί ἐντεῦθεν.

Μιά δευτέρα ομάδα μπορεί νά ὀνομασθῆ ἡ ομάδα τῶν «Φυσικῶν Ἐπιστημῶν». Οἱ ἐκπρόσωποί της διατείνονται, μέ ἀνάλογο πάθος, ὅτι τὸ οὐσιῶδες ἔργο ἐνός τμήματος Γενικῶν Σπουδῶν πρέπει νά εἶναι ἡ εἰσαγωγή τῶν τελειοφίτων μας στήν ἐπιστημονική ἐπανάστασι πού συντελέσθη κατά τὰ τελευταία διακόσια χρόνια, μέ ἰδιαίτερη ἔμφασι σέ θέματα ὅπως ἡ θεωρία τῆς ἐξελίξεως καί ἡ ἀτομική φυσική.

Μιά τρίτη ομάδα (στήν ὁποία καί ἀνήκω) μπορεί νά διακριθῆ ὡς «κοινωνιολογική». Ἄν καί κατ' οὐδένα τρόπο ἀρνεῖται κανεὶς τὴν ἀξία τῆς πολιτιστικῆς ἢ τῆς ἐπιστημονικῆς προσεγγίσεως, ἔχουμε πολλές φορές ἀναρωτηθῆ γιὰ τὴν πρακτικότητα μερικῶν τέτοιων τμημάτων γιὰ τοὺς τελειοφίτους. (Εἶναι δίκαιο ν' ἀναφερθῆ ὅτι ἀκόμη καί οἱ εἰδικοί καθηγηταὶ τῶν ἐν λόγω θεμάτων ἔχουν δυσκολευθῆ σέ τέτοια μαθήματα). Ἐχουμε ἐπίσης προτείνει μέ ἀρκετὴ ἐπιμονή ὅτι κάποια γινῶσι τῆς πολιτικῆς, τῶν οἰκονομικῶν καί τῶν ἐφηρμοσμένων ἐπιστημῶν εἶναι ἐπιθυμητὰ στοιχεία στήν ἐκπαίδευσιν ἐνός τελειοφίτου, στὸν ὁποῖο δίδονται ἐλάχιστες πληροφορίες σχετικὲς μέ τὸν κόσμον καί τὸ περιβάλλον στὸ ὁποῖο μεγαλώνει καί ὅτι οἱ κοινωνικὲς ἐπιστῆμες εἶναι ἀπαραίτητες γιὰ τὴν κατανόησιν αὐτοῦ τοῦ κόσμου καί αὐτοῦ τοῦ περιβάλλοντος.

Θά εἶναι πιά φανερό ὅτι οἱ συζητήσεις τοῦ προσωπικοῦ ἐπὶ τῶν Γενικῶν Σπουδῶν τείνουν νά εἶναι ζωντανὲς καί διόλου συμπερασματικές. Ἡ πρακτική μας συμφωνία κατέληξε νά εἶναι ἡ διανομὴ τοῦ περιορισμένου διαθέσιμου χρόνου στὶς τρεῖς διαφορετικὲς ομάδες τοῦ προσωπικοῦ, χωρὶς νά ἔχουμε ἐπιτύχη κάποια ὀριστική λύσιν στά φιλοσοφικά καί πρα-

κτικὰ προβλήματα πού ἔχουμε πραγματευθῆ. Τοῦλάχιστον ἔχουμε ἀγωνισθῆ ἀρκετὰ μετὰξὺ μας γιὰ νά τὰ κάνωμε σαφῆ μᾶλλον παρά δύσκολα καί καθῶς ἔχουμε μιὰ ἔξοχη παράδοσι, τὸ προσωπικὸ νά λαθαίνει μέρος στὶς ἀνοιχτὲς συζητήσεις περὶ τῶν Γενικῶν Σπουδῶν ἀκόμη καί στά πλέον ἀμφισβητούμενα ζητήματα, οἱ μεγάλες μας διαφορὲς ἔχουν ἀποδειχθῆ καθ' ἑαυτὲς παιδαγωγικῆς.

Σὲ μιὰ τέτοια κατάστασι μιὰ μερική, ἂν καί ὄχι θέβαια πλήρης, λύσις στά προβλήματά μας ἴσως εἶναι ἡ διεξαγωγή μιᾶς μικρᾶς ἔρευνας τῶν «ἐνδιαφερομένων» καί νά δοῦμε τί οἱ ἴδιοι οἱ τελειοφίτοι ἐπιθυμοῦν ἀπὸ τὰ τμήματα Γενικῶν Σπουδῶν. Φυσικὰ μπορεί, πιστοὶ στὴν παραδοσιακὴ τους ἀρχὴ «νά μὴν ξέρουν τί εἶναι γι' αὐτοὺς καλό» νά προτιμοῦν τὰ εὐκόλα θέματα καί τὴ φλύαρη συζήτησιν παρά τὰ προβλήματα πού ἐντείνουν τὸ πνεῦμα ἢ μιὰ συγκεκριμένη σειρά μαθημάτων. Παρ' ὅλα αὐτὰ εἶμαι τώρα περισσότερο πεπεισμένος παρά ὅταν ἀρχίζα τὴ διδακτικὴ μου ἐργασία πρὶν εἴκοσι χρόνια, ὅτι τοὺς νεαροὺς μαθητὲς τῶν 17 ἢ 18 ἐτῶν ἀξίζει νά τοὺς συμβουλεύωμαστε πολὺ περισσότερο ἀπ' ὅ,τι τώρα στὰ θέματα πού ἀφοροῦν τὴν ἐκπαίδευσιν τους. Ἀσφαλῶς δὲν θάχουν πάντα τὴν τελευταία λέξι. Συχνὰ θά εἶναι πολὺ δειλοὶ νά λένε τοῦλάχιστον τὴν πρώτην. Ἀλλὰ σὲ κάποια ἀναλογία καί προκειμένου περὶ τῶν Γενικῶν Σπουδῶν, ὅπου ἡ στάθμη τῶν ἐνδιαφερόντων τους εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρουσα, πρέπει νά τοὺς δίδεται τὸ δικαίωμα νά ἐκφράζουν τὶς ἀπόψεις τους σχετικὰ μέ τὸ τί θά ἐπιθυμοῦσαν νά σπουδάσουν καί νά συζητήσουν. Εἶναι σύνηθες γιὰ τοὺς τελειοφίτους νά συμβάλλουν στά τμήματα Γενικῶν Σπουδῶν μέ δεκάλεπτες ὁμιλίαι, μέ τὴν ἀνακάλυψιν διευθύνσεως συζητήσεων, τὴν ὑποδοχὴν ἐπισκεπτῶν καί τὰ παρόμοια. Λιγώτερο συνηθὲς εἶναι ἡ μικτὴ ἐπιτροπὴ ἀπὸ μέλη τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ καί ἐκλεγέντας σπουδαστὰς πού νά προγραμματίζη ἀπὸ κοινοῦ ἓνα μέρος τῶν ἐλευθέρων Σπουδῶν καί νά συνέρχεται τακτικῶς πρὸς ἔλεγχον τῆς πορείας.

“Ένα τέτοιο πείραμα κάνουμε τούτη τη χρονιά. “Αν και μιά τέτοια έπιτροπή δέν μπορεί νά λύση τά χρονίζοντα προβλήματα άπό τήν έλλειψη προσωπικού και έξοπλισμοϋ, μπορεί νά μάς βοηθήση όμως νά ξελασπώσουμε με άρκετά λιγώτερη παθητικότητα έκ μέρους τής εύρείας μάζης τών «οϋδετέρων» σπουδαστών.

Είναι σίγουρο ότι κάνουμε κάποια πρόοδο. Σήμερα υπάρχουν κατά τι περισσότερα χρήματα για βιβλία και για έξοπλισμό σέ όργανα (έχω ιδή πολλά, πράγματι θαυμαστά δημόσια σχολικά κτίρια, άλλ’ οϋτε ένα ώς τώρα γενναιόδωρα εφωδιασμένο με διδακτικά έγχειρίδια ή σχολικές βιβλιοθήκες). Είμαστε τυχεροί στην περιοχή South Lancashire με τó νάχουμε τή δυνατότητα νά χρησιμοποιούμε πολλούς έπισκέπτας-όμιλητάς. “Η χρησιμοποίησις τών όμιλητών αυτών άπαιτεί περισσότερη άπασχόλησι έκ μέρους μας αλλά—μερικές φορές—τό άποτέλεσμα είναι πολύ πιό εύχάριστο για τούς μαθητάς. Θά ήταν άδικο νά υποθέση κανείς ότι όλα τά τμήματά μας έλευθέρων σπουδών ύπήρξαν χωρίς άπόδοσι ή ότι έστεροϋντο ένδιαφέροντος;

θά ήτο πολύ πιό εύκολο νά γράψουμε μιά φλογερή έκθεσι τών έπιτυχιών μας άντί του σαφώς άυτοκριτικού τούτου άρθρου. “Υπήρξαν στιγμές σέ συζητήσεις όπως π.χ. περί τής έπιβιώσεως τών παραμορφωμένων παιδιών, επί του έργου του George Orwell, περί τών άρετών τών τοπικών πολιτικών άνδρων (οί όποιοι άπηυθύνθησαν πρós έμάς με τή σειρά τους κατά τή διάρκεια μιās προεκλογικής περιόδου γενικών εκλογών), περί τής έρεϋνης του διαπλανητικού χώρου, περί τών κινήτρων τής μεταναστεύσεως πρós νότον, πού δέν θά ντρόπιαζαν πολλές πανεπιστημιακές λέσχες και ειδικούς συζητητάς. “Αλλά τó πλέον ένδιαφέρον είναι νά ξεετάσωμεν γιατί οί Γενικές Σπουδές δέν μπορούν νά είναι ή εύκολες Σπουδές δέν μπορούν νά είναι ή εύκολος πανάκεια εις τήν εκπαίδευσι, όπως πολλοί ήλπισαν, και γιατί, σέ κάποια έκτασι συμβαίνει ν’ άντικατοπτρίζουν ένα μέρος τών θεμελιωδών έντάσεων στην εκπαίδευσι μας και στόν πολιτισμό μας γενικώτερα.

MARK GIBBS

ΕΝ ΤΩ ΚΟΣΜΩ

“Ηρθε ή νύχτα με τούς ίστους, με τά ύφάδια της τά ύφαντά της σκέπασαν τήν πόλη...
Τούτη ή πόλη, τούτος ό δράκος
όταν κοιμάται είναι ήσυχος, ακίνδυνος, καλός:
τούτος ό δράκος...

—Τρέμω τó πρώτο λάλημα του πετεινού,
τό πρώτο βέλος του ήλιου.
Σέ λίγο θά φανούν, έδω, οί άνθρωποι...
“Ο θόρυβος του δρόμου θά γενή θουή...
Βοήθησέ με Θεέ μου...

—Τώρα κι’ έγώ πρέπει νά θγώ,
νά συναντήσω τή θουή, μέσα εκεί, στο πλήθος...
“Αν ήξερες, άν ήταν μπορετό νά ύποψιαστής
τί φόβο κρύβω, έδω, θαθείά...

Κι’ όλο θεριεύει ό θόρυβος στο δρόμο
σέ λίγο θά’ναι άνυπόφορη ή θουή.
Μά, πρέπει κεί νά θγώ νά συναντήσω τή θουή
νά πλανηθώ, νά πατηθώ
σάν χτές-προχτές, σάν κάθε μέρα νά χαθώ,
μέσ’ τó τυφλό τó πλήθος...

Βοήθησέ με Θεέ μου.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΜΠΟΛΕΤΣΗΣ

Ο ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ

Α'.

Ο άγιος Κυπριανός γεννήθηκε ειδωλολάτρης, εις τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου αἰῶνος. Ἐσπούδασε Δίκαιον καὶ κατέλαβε πιθανὸν μίαν θέσιν εἰς τὴν Διοίκησιν. Κατὰ τὸν ἄγιον Ἰερώνυμον, ὑπῆρξε καθηγητὴς τῆς ρητορικῆς. Ἀπὸ τὴν παλαιάν του ζῶν διετήρησε μίαν σκοτεινὴν ἀνάμνησιν: «Ἦμουν αἰχμάλωτος τῶν παθῶν», θὰ γράψῃ. Ἦ συνάντησις του μὲ ἕνα ἱερέα, τὸν Καικίλιον, τὸν μεταμορφώνει «εἰς νέον ἄνθρωπον, ἀναγεννημένον». Προχωρεῖ εἰς μίαν ὀλοκληρωτικὴν ἀφιέρωσιν, μοιράζει τὴν περιουσίαν του εἰς τοὺς πτωχοὺς, ἐγκαταλείπει τὰ γράμματα καὶ δὲν θέλει πλέον νὰ γνωρίζῃ παρὰ τὴν Βίβλον. Ἦ κοινωνικὴ του θέσις, τὰ χαρίσματά του, ἡ ἀρετὴ του, τὸν ἀναδεικνύουν ἀμέσως προσωπικότητα πρώτου μεγέθους τῆς ἐκκλησίας τῆς Καρχηδόνας. Γίνεται ἱερεὺς καί, ὄταν ἀποθνήσκῃ ὁ Δονάτος, τὸ 249, ἐκλέγεται ἐπίσκοπος σχεδὸν ὁμοφώνως, ἐκτὸς ἀπὸ 5 ἱερεῖς οἱ ὁποῖοι ραδιουργοὺν ἐναντίον του ἀπὸ φθόνου. Εὕρισκει μίαν ἐκκλησίαν ναρκωμένην ἀπὸ τὴν εἰρήνην ἢ ὅποια διεδέχθη τοὺς διωγμούς. «Δὲν ὑπάρχει πλέον εὐλάβεια εἰς τοὺς ἱερεῖς, δὲν ὑπάρχει πλέον πίστις εἰς τοὺς λειτουργοὺς τῆς θρησκείας, γράφει... Τὸ πλεῖστον τῶν ἐπισκόπων, ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ὤφειλαν νὰ παρακινοῦν τοὺς ἄλλους καὶ νὰ τοὺς δίδουν τὸ παράδειγμα, περιφρονοῦσαν τὰ ἱερά τοὺς ἔργα καὶ ἐγένοντο οἰκονόμοι τῶν ἰσχυρῶν τοῦ κόσμου τούτου... Ἐγκατέλειπαν τὴν ἔδραν των διὰ νὰ ταξιδεύσουν καὶ ἀναζητήσουν νὰ πλουτίσουν εἰς τὸ ἐμπόριον... Ὦνειρεύοντο ἄφθονα πλούτη, οἰκειοποιοῦντο διὰ δόλου τὰ ἀκίνητα, ἠῤῥεξαν τὴν περιουσίαν των διὰ τῆς τοκογλυφίας». Μὲ τοιοῦτους ἀρχηγούς, τοιοῦτον ἦτο καὶ τὸ πλῆρωμα τῆς ἐκκλησίας. Τὸ ζῦπνημα ἦτο τρομερὸν. Τὸ 250 ἐξέσπασεν ὁ διωγμὸς τοῦ Δεκίου. Ὅλοι ὀφείλουν νὰ θυσιάσουν εἰς τὰ εἰδῶλα. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀποστατῶν καὶ τῶν δειλῶν εἶναι τεράστιος. Δὲν ἦτο ἡ στιγμή δι' ἕνα ἐπίσκοπον νὰ ἐκτεθῇ εἰς τὸ μαρτύριον. Μία ἐκκλησία τόσο ἐξησθενημένη, εἶχεν ἀπόλυτον ἀνάγκην ἀπὸ τὴν σιθαρὰν διοίκησιν τῶν ἀρχηγῶν τῆς. Ὁ Κυπριανός κρῦπτεται καὶ ἀπὸ τὸ καταφύγιόν του

διευθύνει μὲ ἐπιστολάς τὸν κλῆρον καὶ τὸν λαόν του. Θαυμαστὴ ἀλληλογραφία ἢ ὅποια μᾶς ἀποκαλύπτει τὴν ψυχὴν ἑνὸς μεγάλου ἐπισκόπου.

Ὁ ἅγιος Κυπριανός εἶναι ἕνας ἐπίσκοπος ὁ ὁποῖος ἔχει μίαν πολὺ ὕψηλὴν ἰδέαν περὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ τοῦ ἀξιώματος, τὸ ζῆ ἐντόνως καί, ἐν ἀνάγκῃ προσαπίζει μὲ θάρρος τὰ προνόμια τοῦ ἀξιώματός του ἐν τῷ μέτρῳ κατὰ τὸ ὅποιον τὸ ἀπαιτοῦν ἢ εἰρήνη καὶ ἡ ἐνότης τοῦ ποιμνίου του ἐν τῇ ἀγάπῃ. Διότι εἰς τοῦτο ἀποβλέπει ἡ ἀλληλογραφία τοῦ πρακτικοῦ αὐτοῦ πνεύματος, εἰς τὸ νὰ συγκρατήσῃ αὐτὴν τὴν εἰρήνην καὶ αὐτὴν τὴν ἐνότητα ἐν τῇ ἀγάπῃ. Καὶ ἀπὸ τὰς ἐπιστολάς αἱ ὁποῖαι διεσώθησαν, καὶ εἰς τὰς ὁποίας πρέπει νὰ προστεθῇ τὸ μικρὸν σύγγραμμα «Ἦ ἐνότης τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας» καὶ τὸ παρόμοιον κείμενον «De Lapsis», ἐξάγεται μίαν γνώωσις τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος, ἡ πλεον ὕψηλῃ ἴσως τὴν ὅποιαν ἐξῆσε ποτὲ ἐπίσκοπος (*).

★

Ἐὰν ὁ ἐπίσκοπος εἶναι ὁ σύνδεσμος τῆς κοινῆς πίστεως, εἶναι ἐξ ἴσου καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων ὁ σύνδεσμος τῆς ἀγάπης, τὸ κέντρον τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης, μέσα εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐνότητα. Caritas in veritate. Αὐτὴ ἡ ἐνότης ἀποτελεῖ μίαν θεομὴν φιλίαν, ἡ ὅποια ἀπὸ τὴν κοινότητα δημιουργεῖ μίαν οἰκογένειαν συγκεντρωμένην μὲ στοργὴν καὶ χαρὰν γύρω ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπον καθὼς γύρω ἀπὸ ἕνα πατέρα πολυαγαπημένον. Αὐτὴν τὴν ἐγκάρδιον ἀτμόσφαιραν τῆς ἐνότητος μᾶς ἐκκλησίας, ἡ λεπτοτάτη εὐαισθησία τοῦ μεγάλου Ἀφρικανοῦ μᾶς κἀνεὶ νὰ τὴν διαισθανώμεθα, ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, μέσα εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν του. «Σὰς χαιρετῶ, ἀδελφοὶ πολυαγαπη-

(*) J. Colson: L' évêque lien d' unité et de charité chez St. Cyprien de Carthage, Paris 1961, Ed. S.O.S.

τοί, τοὺς γράφει. Εἶμαι καλὰ μὲ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, εὐχόμενος νὰ ἐπιστρέψω μετ' ὀλίγον πλησίον σας καὶ νὰ ικανοποιήσω οὕτω μίαν ἐπιθυμίαν ἰδικήν μου ὅσον καὶ ἰδικήν σας, καὶ ὅλον τῶν ἀδελφῶν μας». Ἡ κάθε χαρὰ καὶ ὁ κάθε πόνος τῆς κοινότητος ἀντανακλάται εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἐπισκόπου τῆς Καρχηδόνας, ὡς νὰ ἦτο αὐτὴ ἡ καρδία τῆς ἐκκλησίας. Εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἐπισκόπου ἀνακαλύπτομεν, οὕτως εἰπεῖν, ὡς εἰς τὴν πηγὴν του, τὸν παλιὸν τοῦ μωστικοῦ Σώματος. Οὗτος ὁ ἅγιος Κυπριανὸς γράφει εἰς ἐκείνους «οἱ ὅποιοι ἔχουν ὁμολογήσει τὴν πίστιν», «νὰ ἔλθουν μὲ χαρὰν νὰ ἐορτάσουν πάλιν καὶ ἀκαταπαύστως τὸ δοξασμένον ὄνομά των. Τί εἶναι, πράγματι, τοὺς λέγει, ἐκεῖνο τὸ ὅποιον θὰ ἠδύνατο νὰ φανῆ εἰς ἐμὲ ἢ μεγαλύτερον ἢ καλύτερον ἀπὸ τὸ νὰ βλέπω τὴν δόξαν σας ὡς πνευματικῶν νὰ ἀκτινοβολῆ ἐπὶ τοῦ ποιμνίου τοῦ Χριστοῦ; Ὅλοι οἱ ἀδελφοὶ ὁφείλουσαν νὰ χαίρωνται δι' αὐτὴν, ἀλλὰ εἰς τὴν κοινὴν χαρὰν ἡ μερὶς τοῦ ἐπισκόπου εἶναι μεγαλύτερα. Ἡ τιμὴ μᾶς ἐκκλησίας εἶναι ἡ τιμὴ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς». Ἀντιθέτως, «πόσον ἡ πτώσις τῶν ἀδελφῶν μας, γράφει εἰς μίαν ἄλλην περιστάσιν, σὰς προκαλεῖ στεναγμοὺς ἐκ βάθους ψυχῆς καὶ δάκρυα, τὸ γνωρίζω πολυαγαπητοὶ ἀδελφοί, ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν μου, ὁ ὅποιος μαζί σας δι' ἕκαστον ἐξ αὐτῶν ἀναστενάζω ὅπως σεῖς καὶ ὑποφέρω, αἰσθανόμενος αὐτὸ τὸ ὅποιον λέγει ὁ μακάριος ἀπόστολος: «Τίς ἀσθενεῖ καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς σκανδαλίζεται καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι;» Ἔχει ἀκόμη διακηρύξει καὶ τοῦτο εἰς μίαν ἐπιστολήν: «Εἴτε πάσχει ἐν μέλος, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη, εἴτε δοξάζεται ἐν μέλος, συγχαίρει πάντα τὰ μέλη». Ὑποφέρω καὶ εἶμαι λυπημένος μὲ τοὺς ἀδελφούς μας. Ὑποκύπτοντες εἰς τὰς ἐφόδους τῶν διωγμῶν, παρασύρουν μαζί των, εἰς τὴν πτώσιν των, ἕνα κομμάτι τῆς καρδιάς μας, καὶ μᾶς κáμνουν νὰ ματώνωμεν ἀπὸ τὰς ἰδίας πληγὰς τὰς ὁποίας αὐτοὶ λαμβάνουν».

Αὐτὴ ἡ τρυφερότης, ἡ ὁποία συνδέει τὸν μεγάλον ἐπίσκοπον μὲ τὴν κοινότητά του, καὶ δημιουργεῖ ἐξ αὐτοῦ τὸν τύπον τοῦ ἐπισκόπου, κέντρον τῆς ἀγάπης, ξεχειλίζει ἀπὸ ὅλην τὴν ἀλληλογραφίαν του τῆς ἐξο-

ρίας. «Εἶσθε ὅλοι καὶ καθεὶς ἐξ ὑμῶν, πολυαγαπητοὶ μας ἀδελφοί, γράφει εἰς ἐκείνους ἐκ τῶν πιστῶν οἱ ὅποιοι ἔχουν φυλακισθῆ κατὰ τὸν διωγμὸν, εἶσθε παρόντες δι' ἡμᾶς εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Κελερινου, τοῦ συντρόφου σας εἰς τὴν πίστιν καὶ εἰς τὸ θάρρος, τοῦ στρατιώτου τοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς ἐνδόξους ἀγῶνας. Εἰς τὸ πρόσωπόν του, ὅταν ἦλθε, εἶδομεν ὅλους ὑμᾶς νὰ ἐρχεσθε, καὶ ὅταν μᾶς ὠμιλοῦσε μὲ τὴν σπογγὴν μας πρὸς ἡμᾶς, ἐπιστεύσαμεν ὅτι σὰς ἀκούομεν. Μεγάλῃ πολὺ μεγάλη εἶναι ἡ χαρὰ μου, ὅταν παίρνω τοιαῦτα μηνύματα μὲ τοιοῦτους ταχυδρομοὺς. Εἶμεθα, κατὰ κάποιον τρόπον, φυλακισμένοι ἐκεῖ κάτω μαζί σας, πιστεύομεν ὅτι αἰσθανόμεθα τὴν τιμὴν τὴν ὁποίαν σὰς κáμνει ἡ Θεία Ἀγάπη, τόσο εἶμεθα ἠνωμένοι μαζί σας. Ἡ δόξα σας εἶναι καὶ ἰδική μας, διὰ τῆς ἀγάπης ἡ ὁποία μᾶς κρατεῖ τόσο στενῶς συνδεδεμένους. Ὁ σύνδεσμος τοῦ πνεύματος δὲν ἐπιτρέπει νὰ εἶναι χωρισμένοι ἐκεῖνοι ποὺ ἀγαπῶνται. Εἶμεθα φυλακισμένοι, σεῖς μὲ τὴν ὁμολογίαν, ἐγὼ μὲ τὴν στοργήν». «Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ θὰ σὰς δείξῃ, γράφει ἄλλοῦ, πόσον ἡ καρδία μου εἶναι γεμάτη ἀπὸ χαρὰν διὰ τὸ θάρρος σας καὶ τὴν δόξαν σας, καὶ ὅτι ἐὰν τὸ σῶμα μου δὲν ὑποφέρῃ μαζί σας, μοιράζομαι τὴν τύχην σας καὶ εἶμαι ἕνα μὲ σὰς, διὰ τῆς στοργῆς ἡ ὁποία μᾶς ἐνώνει».

Δὲν ὑπάρχουν καθόλου ἐκεῖ σχέσεις διοικητοῦ πρὸς διοικουμένους, ἀλλὰ στοργικὴ φροντίδα ἐνὸς ποιμένου πρὸς τὸ ποιμνίον του, τρυφερότης πατρὸς πρὸς τέκνα, τὰ ὁποία θὰ ἐπεθύμει νὰ γνωρίσῃ, ἕκαστον ἰδιαιτέρως. Ὁ ἅγιος Κυπριανὸς εἶναι πατὴρ, ἕως τὰ μυχιαίτατα τῆς ψυχῆς του. Ἀρκεῖ νὰ διαβάσῃ τὰ φλογερά του γράμματα, διὰ νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἰδέαν τὴν ὁποίαν εἶχε διὰ τὸ ἐπισκοπικόν του ἀξίωμα, τὸ ὅποιον ἦτο δι' αὐτὸν ἀληθῶς ἕνα λειτουργημα ἀγάπης. «Ὅποια εἶναι ἡ λύπη μου, πολυαγαπητοὶ ἀδελφοί, ποὺ δὲν δύναμαι νὰ σπύσω πλησίον σας αὐτὴν τὴν στιγμήν, νὰ πλησιάσω προσωπικῶς ἕνα ἕκαστον ἐξ ὑμῶν, προσωπικῶς νὰ σὰς νουθετήσω, σύμφωνα μὲ τὰς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου του. Δὲν

είναι λοιπόν αρκετή αυτή η έξορία, όπου εύρισκομαι δύο περίπου έτη, και η οποία με κρατεί μακράν σας, αυτοί αι διαρκείς λύπαι, αυτοί οι στεναγμοί οι ακατάπανστοι εκ βάθους ψυχής, η μοναξιά η οποία με αποστερεί από σας, αυτά τα δάκρυα που κυλούν ημέραν και νύκτα, διότι ο επίσκοπος τον οποίον εξελέξατε με τόσην αγάπην και τόσην φλόγα, δεν ειχεν ακόμη την ευτυχίαν να ημπορέση να σας χαιρετήση, να ημπορέση να σας έναγκαλισθῆ.

Έκεινο το οποίον διδεις εις τον άγιον Κυπριανόν μίαν λύπην μεγαλυτέραν και από τον χωρισμόν, είναι ακριβώς το ότι δεν δύναται «έν μέσω τόσων μεγάλων ανησυχιών και τόσων μεγάλων στενοχωριών, αι οποια καταθλίβουν την κοινότητά του, να σπεύση προσωπικώς, έξ αιτίας των ραδιοηργιών και των ενεδρών μερικών, εκ φόβου μήπως επιστρέφων χειροτερεύση την άνωμαλίαν και διακινδυνεύση (ένω ο επίσκοπος οφείλει να εργάζεται δια το καλόν της ειρήνης και της κοινής ησυχίας) να φανῆ ότι τροφοδοτεί την αναταραχήν του ὄχλου και γίνουν ούτω οι διωγμοί έντονότεροι». Όμοίως, εκείνο το οποίον κάμνει τον άγιον Κυπριανόν να υποφέρει προ πάντων, είναι το γεγονός, ότι βεβηλώνεται αυτό τουτο το ιδεώδες του επισκοπικού αξιώματος, το οποίον αποτελεί το κέντρον των καρδιών, τον σύνδεσμον της αγάπης. Ο επίσκοπος της Καρχηδόνας δεν θέλει να είναι παρά ο μεγάλος αδελφός ο οποίος βοηθῆ τον αδελφόν του, συμφώνως προς το αποστολικόν λόγιον, και ο οποίος βαστάζει τα βάρη των άλλων, δια να αναπληρώση τον νόμον του Χριστού, ο οποίος υποφέρει με αυτούς που υποφέρουν, κλαίει με τα κλαιόντων, ανυψών αυτούς ὄσον του είναι δυνατόν, δίδων εις αυτούς την βοήθειαν και την παρηγορίαν της στοργής του. Δια τον άγιον Κυπριανόν, το ιδεώδες της χριστιανικής αδελφότητος, είναι πράγματι εκείνο το οποίον υπενθυμίζει εις τους πιστούς του, το ιδεώδες της πρώτης κοινότητος των Ίεροσολύμων, περι του οποίου διαβάζομεν εις τας πράξεις των Αποστόλων: «Του δὲ πλήθους των πιστευσάντων ἦν ἡ ψυχὴ καὶ καρδία μία» και ο Κύριος μᾶς ἔχει διδάξει με το ίδιο του το στόμα:

«Έντολήν καινήν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους» και ακόμη: «Σᾶς τὸ δηλώσω, ἐάν δύο πιστοὶ οἱ ὁποῖοι συμφωνοῦν ἔχουν τὴν δύναμιν, πόση θὰ ἦτο ἡ δύναμις αὐτῆ ἐάν ὅλοι ἐσυμφωνοῦσαν. Ἐάν ὅλοι οἱ ἀδελφοὶ ὑπήκουον συμφώνως πρὸς τὰς ὁδηγίας, τὰς ὁποίας ὁ Κύριος μᾶς ἔχει δώσει διὰ τὴν ειρήνην, πρὸ πολλοῦ θὰ εἶχομεν λάβει ἀπὸ τὴν θεῖαν ἀγαθότητα ὅ,τι ζητοῦμεν και δὲν θὰ εἴμεθα τόσον πολὺν καιρὸν σαλευόμενοι ἐν μέσω δοκιμασιῶν αι οποια θέτουν εις κίνδυνον την σωτηρίαν και την πίστιν μας. Τί να εἶπω; τὰ παρόντα κακὰ δὲν θὰ εἶχον ἐπιπέσει ἐπὶ τῆς κοινότητός μας, ἐάν οἱ ἀδελφοὶ εἶχον ὅλοι μίαν καρδίαν και μίαν ψυχὴν».

★

Αυτό το ιδεώδες ἦτο ἐν τούτοις βαθύ βίωμα εις την Ἐκκλησίαν της Καρχηδόνας, και ἐκείθεν ἀκτινοβολούσε. Το ἤξευραν εις την Ρώμην, όπου γνωρίζοντες τὰς συνηθείας της ἐκκλησίας της Καρχηδόνας, ἐκπλήττονται να βλέπουν να ἐκτοξεύονται σκληρὰ λόγια ἐναντίον του Κυπριανοῦ. «Συχνὰ εἶχομεν παρατηρήσει, γράφει ἡ ἐκκλησία της Ρώμης, την αγάπην σας πρὸς ἀλλήλους, εις πολυαριθμους περιπτώσεις όπου ἔλαμπεν ἡ ἀμοιβαία στοργή σας!».

Δεν είναι μόνον εις την Καρχηδόνα, όπου ἔβλεπε κανεις αυτό το ιδεώδες του επισκοπικού αξιώματος, κέντρον ἐνότητος πνευμάτων και καρδιών. Εἰς την Ρώμην, παρευρισκόμεθα εις την ευφροσύνην της ἐκκλησίας, δια την ἐνότητα την ὅτιαν ἐπανευρίσκουν περίξ του επισκόπου, ἀγνωρίζομένου ἐπὶ τέλους ἀπὸ ὅλους ὅτι ἦτο ἡ προσωποποίησις της ἀμοιβαίας αγάπης των. Όταν ἔμαθαν την ἐπιστροφὴν εις την ἐνότητα των σχισματικῶν ὁμολογητῶν Μαξίμου, Οὐρβανοῦ, Σιδονίου και των ἀδελφῶν οἱ ὁποιοὶ ἦσαν μαζί τους, ἔγινε», διηγείται ο επίσκοπος της Ρώμης Κορνήλιος εις τον επίσκοπον της Καρχηδόνας, «μία μεγάλη συγκέντρωσις των ἀδελφῶν μας, οἱ ὁποιοὶ με ἕνα στόμα ἐδόξαζαν τον Θεόν» ἢ χαρὰ ἢ ὁποία ἐπληροῦσε τὰς καρδίας, ἐξεχνέτο εις δάκρυα ἐνηγκαλιζόντο τους ἐπιστρέψαντας, ὡς ἐάν εἶχον ἀπελευθερω-

θῆ την ἰδίαν ἡμέραν ἀπὸ τὴν φυλακὴν...». Καὶ οἱ ἀποστάται, μόλις ἐπέστρεψαν, διεκλήρυσαν δημοσίᾳ τὸ λάθος των: «Ξεύρομεν, ἔλεγαν, ὅτι ὁ Κορνήλιος ἐξελέγη ἐπίσκοπος τῆς ἀγιωτάτης καθολικῆς ἐκκλησίας ὑπὸ τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀναγνωρίζομεν τὴν πλάνην μας. Ὑπὲρξομεν θύματα ἀπάτης... Ἡ καρδιά μας ἦτο πάντοτε εἰς τὴν Ἐκκλησίαν...». Καὶ ἡ ἀπάντησις τοῦ ἐπισκόπου τῆς Καρχηδόνας, ἀπηχεῖ τὴν χαρὰν τῆς Ρώμης: «Ὅλοι οἱ ἀδελφοὶ ἐδῶ ἐχάρησαν καὶ ἐδέχθησαν μετὰ τὴν μεγαλύτεραν ἀγαλλίασιν τὸ νέο αὐτὸ διὰ τὸ ὁποῖον ὀλόκληρος ὁ κόσμος θὰ ἠσθάνετο εὐτυχίης: Ἀλλὰ ἡ χαρὰ αὐτὴ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀκόμη πλεονεξία, ὁμοίᾳ μετὰ ἐκείνην τὴν ὁποῖαν ἠσθάνθητε σεῖς ἐκεῖ, ὅπου ἐπραγματοποιήθη τὸ εὐτυχές αὐτὸ γεγονός. Ὁ Κύριος λέγει ὅτι γίνεται μεγάλη χαρὰ εἰς τὸν οὐρανὸν διὰ τὴν μετάνοιαν ἑνὸς ἀμαρτωλοῦ. Πόσον μεγαλύτερα εἶναι ἡ χαρὰ καὶ εἰς τὴν γῆν συγχρόνως καὶ εἰς τὸν οὐρανόν, διὰ τὴν ἐπιστροφὴν ὁμολογητῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν». Διότι, «ἐτηρήσατε, γράφει ὁ ἅγιος Κυπριανὸς εἰς τοὺς εὐτυχεῖς ἐπιστρέψαντας, οἱ ὅποιοι τοῦ ἀνήγγειλαν «τὴν ἐπιστροφὴν των εἰς τὴν ἐνότητα μετὰ τὸν Κορνήλιον, τὸν ἐπίσκοπόν των», «ἐτηρήσατε τὸν νόμον τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀδιαλύτου ὁμοιότητος καὶ ἀνοιξατε εἰς τοὺς ἄλλους, βαδίζοντες οὕτω τὸν δρόμον τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εἰρήνης».

Καὶ ὅταν ὁ Κορνήλιος ὁμολογῇ τὴν πίστιν του, σίρων ὀπισθεν αὐτοῦ ὀλόκληρον τὴν Κοινότητά του εἰς τὸ μαρτύριον, ὁ Κυπριανὸς ὑμνεῖ «αὐτὴν τὴν στοργὴν τῶν ἀδελφῶν ἡ ὁποία δὲν ἐπιτρέπει τὸν χωρισμόν, τὸ θάρρος τοῦ ἐπισκόπου, ὁ ὁποῖος βαδίζει πρῶτος καὶ προβάλλεται δημοσίᾳ, τὴν ἐνότητα τῶν ἀδελφῶν, οἱ ὅποιοι ἀκολουθοῦν τὸν ἐπίσκοπον μετὰ βεβαιότητα καὶ δίδουν οὕτω ἓνα μεγάλο παράδειγμα δυνάμεως καὶ ἐνό-

τητος, δεικνύοντες ὅτι ὁ λαὸς ὀφείλει νὰ μὲν πλησίον τῶν ἐπισκόπων εἰς τὸν κίνδυνον καὶ οἱ ἀδελφοὶ δὲν πρέπει καθόλου νὰ χωρίζονται ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς εἰς τοὺς διωγμούς... Τί ἐνδοξον θέαμα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὑπὸ τὰ βλέμματα τοῦ Χριστοῦ! Τί χαρὰ διὰ τὴν ἐκκλησίαν του, ὅταν βλέπῃ ὅτι εἰς τὴν μάχην τὴν ὁποῖαν ἐξαπολύει ὁ ἐχθρὸς, δὲν βαδίζον μεμονωμένοι στρατιῶται, ἀλλὰ ὀλόκληρον τὸ στρατόπεδον!».

Καὶ ὅταν ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ρώμης, ἐλεύθερος, ἀποδίδεται εἰς τὴν κοινότητά του, ὁ Κυπριανὸς φαντάζεται τὴν χαρὰν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης, «τὴν ἀγαλλίασιν τῶν ἀδελφῶν οἱ ὅποιοι ἔτρεχον καὶ ἐνηγκαλιζόντο ἀλλήλους καὶ ἠσπάζετο ὁ ἓνας τὸν ἄλλον ἀκαταπαύστως, καὶ δὲν ἐχόρταιναν νὰ βλέπωνται, τὴν χαρὰν ἐπροξένησεν αὐτὴ ἡ ἐπιστροφὴ. Ἐξ αὐτοῦ ἠμποροῦν νὰ σχηματίζον οἱ ἀδελφοὶ μίαν ἰδέαν, ποία θὰ εἶναι ἡ χαρὰ τῆς ἐλευσεως τοῦ Κυρίου». Ἡ ἐπιστροφὴ ἑνὸς ἐπισκόπου εἰς τὸ ποιμνίον του, εἶναι ἤδη ἡ εἰκὼν τοῦ Κυρίου ὁ ὁποῖος ἐπανέρχεται.

Τοιαυτὴ εἶναι, ἐρμηνευομένη εἰς ζωντανὰς μαρτυρίας περισσότερον παρὰ εἰς ἀφηρημένας θέσεις, ἡ ἀντίληψις τὴν ὁποῖαν ἔχει περὶ τοῦ ἐπισκόπου μία κοινότης τοῦ 3ου αἰῶνος. Εἶναι πράγματι οὗτος τὸ κέντρον τῆς ἀγάπης τῆς, ὁ σύνδεσμος τῆς ἐνότητός τῆς, καὶ μέσα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἡ ὁποία εἶναι τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, εἶναι ἡ καρδιά, ὄργανον καὶ σύμβολον τῆς ἀγάπης. «Εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, γράφει ὁ ἅγιος Κυπριανός, δὲν ὑπάρχουν πράγματι εἰμὴ μόνον ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι ἔχουν μίαν μόνον καρδίαν καὶ μίαν μόνον ψυχὴν, καθὼς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα λέγει εἰς τοὺς Ψαλμούς».

Jean Colson

Μετάφρ. Ἡρ. Παπαβασιλείου

Διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως εἰς τὸ παιδί

Ἡ θία καὶ ὁ φόβος ἢμποροῦν μέχρις ὠρισμένου βαθμοῦ νὰ ἐμποδίσουν τὰς κακὰς πράξεις, ἀλλὰ δὲν ἢμποροῦν ποτὲ καὶ πουθενὰ ν' ἀνάψουν τὴν δημιουργικὴν καὶ ἐνεργητικὴν ἀγάπην πρὸς τὸ καλόν.

Τίποτε δὲν ἢμπορεῖ νὰ προσφέρῃ περισσότερο παρά τὸ νὰ βοηθήσωμεν ὡς παιδαγωγοὶ τὸν ἀγῶνα ποῦ ἔχει ἀναλάβει εἰς τὸ βάθος τῆς παιδικῆς ψυχῆς ἢ συνειδήσεως εἰς τὴν ἐπίγνωσιν καὶ τὴν ἐπιλογὴν τοῦ ἀγαθοῦ.

Βεβαίως εἶναι ἀναγκαῖον νὰ μελετῶμεν καὶ νὰ παρατηροῦμεν τὰς πολλὰς μορφὰς μὲ τὰς ὁποίας ἢμπορεῖ νὰ ἐμφανισθῇ καὶ νὰ ἐπιδράσῃ εἰς τὴν παιδικὴν ψυχὴν τὸ κακόν, ἀλλ' εἶναι πολὺ σπουδαιότερον καὶ ἀποδοτικώτερον νὰ ἀνακαλύπτωμεν μὲ χαρὰν τὰς καλὰς δυνάμεις μόλις ἐμφανίζονται καὶ νὰ τὰς προωθοῦμεν.

Ἐποῖος ἀντιμετωπίζει τὸ παιδί μὲ τέτοια μάτια γεμᾶτα ἀγάπην, ἔτοιμα ν' ἀνακαλύπτουν τὸ καλόν, εἰς αὐτὸν ἢ ἠθικὴ ἀγωγή δὲν ἢμπορεῖ πλέον νὰ ἔχη ἐκείνην τὴν πνιγρὰν καὶ καταπιεστικὴν ὁσμὴν, ἐκείνην τὴν σκληρότητα καὶ ξηρότητα ἢ ὁποία ἀναποφεύκτως ὑπάρχει, ὅταν ὁ παιδαγωγὸς τοποθετῇ εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τὰ σφάλματα καὶ τὰς ἀταξίας τοῦ παιδιοῦ.

Ἐὸ ψόγος κάνει τὸ παιδί νὰ μὴ ἔχη χαρὰν, δημιουργίαν, ὀδηγεῖ εἰς αἰσθήματα μειονεκτικότητος καὶ δι' αὐτῶν εἰς φιλοδοξίαν καὶ ἐγωϊσμόν. Ἡ ἀναγνώρισις τοῦ καλοῦ δίδει ἐσωτερικὴν ἀσφάλειαν καὶ πραγματικὴν, ἀληθῆ ταπεινώσιν.

Εἶναι εὐκόλον διὰ τὸν παιδαγωγὸν νὰ ξεχωρίζῃ, νὰ σημειώσῃ, νὰ περιγράψῃ τὰς ἀταξίας τῶν παιδιῶν. Θὰ εἶναι πολὺ δυσκολώτερον ἐὰν σημειώσῃ τὰς πράξεις ποῦ πρέπει νὰ γραφοῦν εἰς τὸ ἐνεργητικὸν των. Αὐτὸ ἔχει μεγαλύτεραν σημασίαν. Ν' ἀνταμείβῃ, διὰ νὰ θελιώσῃ, εἶναι ἔργον

θετικόν. Ἄξιζει περισσότερο νὰ ὑποδείξωμεν εἰς ἕνα παιδί ποῦ σφάλει τὸ πλεονέκτημα ποῦ θὰ εἴχε ἀπὸ τὴν ἠθικὴν προσπάθειαν, παρά νὰ τὸ κάνωμε νὰ κατέλθῃ κάτω ἀπὸ τὸ ἐπίπεδον τῆς συνήθους ζωῆς του.

Ἐ Hebbel ἔλεγε κάποτε ὅτι, κανεὶς ἄνθρωπος δὲν ἢμπορεῖ νὰ βαδίζῃ συνεχῶς σκυφτός. Μόνον ὅποιος ἢμπορεῖ νὰ ἀνυψῶνεται, ἢμπορεῖ καὶ νὰ σκύβῃ. Ἐνθυμούμαι, ἀναφέρει ὁ Robin, εἰς μίαν ταινίαν ἕνα παιδαγωγὸν ὁ ὁποῖος κάθε φορὰν ποῦ συνήντα ἕνα μαθητὴν μὲ χαμηλὰ τὸ κεφάλι, μὲ ἀξιοθρήνητον ἔκφρασιν, διότι ἀσφαλῶς εἴχε κάνει κάποιαν ἀταξίαν, ἔφερε τὸ χέρι κάτω ἀπὸ τὸ σαγόνι τοῦ παιδιοῦ καὶ τοῦ ἀνύψωνε τὸ κεφάλι διὰ νὰ τὸ ἀναγκάσῃ νὰ κυττάξῃ ὑψηλότερα. Αὐτὴ ἢ κίνησις ἦτο σωτήριος. Ἐνύψωνε πρᾶγματι τὸν μαθητὴν.

Ἐπῆρχαν καιροὶ κατὰ τοὺς ὁποίους ἐπρέσβευον μὲ σοβαρότητα, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐπαινοῦν τὰ παιδιὰ, διότι αὐτὸ τὰ κάνει ματαιόδοξα. Τὸ ἀντίθετον συμβαίνει. Ἐὸ ἔπαινος καὶ ἢ ἀναγνώρισις δὲν κάνουν τὰ παιδιὰ ματαιόδοξα καὶ ἐγωϊστάς, ἀλλ' ἀφυπνίζουν τὰς δημιουργικὰς δυνάμεις. Καὶ ὅποιος εἶναι δημιουργικὸς ἀντιλαμβάνεται τὰ ὄριά του καὶ γίνεται ταπεινός.

Ἐιδιαιτέρως εὐχάριστοι ἀναμνήσεις εἰς τὴν ζωὴν ἐνὸς παιδαγωγοῦ εἶναι, ὅταν παλαιοὶ μαθηταί, ἔπειτα ἀπὸ πολλὰ χρόνια, ἔρχωνται καὶ τοῦ λέγουν: «Κάποτε, ὅταν ἀντιμετώπιζα δυσκολίας καὶ ἀμφιβολίας, σεῖς μοῦ ἐδείξατε ἐμπιστοσύνην. Αὐτὸ μ' ἐβοήθησε!

Μὲ τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ παιδαγωγοῦ εἰς τὸ παιδί συνδέεται καὶ ἢ ὑπομονὴ του. Χρειάζονται χρόνον καὶ αἱ καλαὶ δυνάμεις διὰ ν' ἀνθίσουν. Ἐὸ παιδαγωγὸς ὁ ὁποῖος στηρίζεται εἰς τὴν ἐμπιστοσύνην του, θὰ ἰδῇ διαφορετικὰ πολλὰ τὰ ὁποία ἄλλως

θά ἦσαν ἱκανά νά τόν θυμώσουν ἢ νά τόν προσβάλουν. Θ' ἀφήση πολλά νά περάσουν ἀπαρατήρητα, διὰ νά μὴ καταστρέψῃ τὸ σπουδαιότερον, τὸ γεγονὸς τῆς ἐσωτερικῆς ὀριμάνσεως.

Τὸ πρῶτον τὸ ὁποῖον πρέπει νά ἀπαιτῆ ὁ παιδαγωγὸς ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του εἶναι συνεχῆς προσπάθεια νά γνωρίσῃ τὸ παιδί, ἀκόμη περισσότερο νά γνωρίσῃ καὶ νά εἰσδύσῃ εἰς τὴν ἰδιαιτέραν μορφήν αὐτοῦ τοῦ μοναδικοῦ παιδιοῦ. Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς διὰ τὰ δύσκολα παιδιά.

Ἄλλ' ἡ προσπάθεια διὰ τὴν γνωριμίαν τῆς μοναδικῆς ὑπάρξεως τοῦ παιδιοῦ κάνει εἰς τὸ τέλος τὸν μέγαν ν' ἀναγνωρίσῃ μὲ βαθύ αἶσθημα ἐντροπῆς πόση ἀποστάσις ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ μεγάλου σεβασμοῦ ἀπέναντι τῆς αἰώνιου προσωπικότητος τοῦ παιδιοῦ, ὁ ὁποῖος διαρκῶς αὐξάνει μέσα του, καὶ τῆς πραγματικῆς του συμπεριφορᾶς εἰς τὴν καθημερινὴν παιδαγωγικὴν του πράξιν. Ἐνα αἶσθημα πού τὸν ὠθεῖ εἰς συνεχῆ ἐσωτερικὸν ἀγῶνα δι' αὐτοκυριαρχίαν, ἐτοιμότητα καὶ ἀνθρωπίνην καλωσύνην. Καὶ πού τὸν ὠθεῖ εἰς τὴν προσπάθειαν διὰ ν' ἀπαλλάξῃ τὸ παιδί ἀπὸ τὴν ἀνάγκην τῆς τιμωρίας. Γνωρίζει ὅτι ὁ πόνος τῆς τιμωρίας δίδει ὤθησιν εἰς τὸ παιδί μὲ τὴν ἀφύπνισιν τῆς συνειδήσεως τὴν ὁποῖαν προκαλεῖ, ἀλλὰ συγχρόνως τοῦ ἀφαιρεῖ δυνάμεις, τὰς ὁποίας θὰ ἦτο καλὸν νά τὸ διαφυλάττῃ.

Ἔτσι ἀρχίζει ὁ παιδαγωγὸς νά μεταβάλλῃ εἰς τὰ χέρια του τὴν οὐσίαν τῆς τιμωρίας. Βλέπει νέους σκοποὺς ἐνώπιόν του. Δὲν εἶναι πλέον ὁ ὑπρέτης μιᾶς σκληρᾶς ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης, ἀλλ' ἀρχίζει νά γίνεται ὁ βοηθὸς τῶν θεϊκῶν δυνάμεων τῆς ἀγάπης πού ὑπάρχουν εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἐργάζεται ὥστε νά ὑπάρχῃ εἰς τὴν παιδαγωγικὴν του δραστηριότητα κάτι τὸ πραγματικὰ χριστιανικόν.

ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΠΟΙΝΗ

Δὲν σημαίνουν αὐτὰ ὅτι δὲν πρέπει νά τιμωρῶμεν καὶ ὅτι ὅλαι αἱ τιμωρίαι εἶναι κακαί. Ἄλλὰ μία μόνον τιμωρία δικαιώνεται ἡ *poena medicinalis*, ἡ θεραπευτικὴ ποινή.

Ἡ ποινή ἔχει νόημα ὡς θεραπεία ἢ θεραπεία ἔχει τὸ νόημα ὅτι ἐπαναφέρει εἰς τὴν ὑγείαν. Ὁ ἰατρός ἐπιβάλλει τὴν θεραπείαν ἔχων ὑπ' ὄψιν μίαν κατάστασιν, τὴν κατάστασιν τῆς υγείας καὶ ὁ παιδαγωγὸς ἐπιβάλλει τὴν ποινὴν ἔχων ὑπ' ὄψιν μίαν κατάστασιν, τὴν πρόδοτον τοῦ παιδιοῦ. Ὁχι π.χ. διὰ νά ἔχη ἡσυχίαν τὸ σπῖτι ὅταν τὸ παιδί ἀτακτῆ, ἀλλὰ τὴν ἡσυχίαν τὴν θέλομεν διὰ νά διαβάσωμεν, νά συζητήσωμεν, νά παίξωμεν... Εἶδατε κανένα παιδί νά θορυβῆ, ὅταν παρακολουθῆ κινηματογράφον ἢ ὅταν ἀκούῃ μιά ἐλκυστικὴν ἱστορίαν;

Ἡ ποινή περιέχει δραματικὸν στοιχεῖον. Ἐπιδιώκει νά ἐπιτύχῃ τὴν κάθαρσιν. Μία ἀταξία, μία ὑπουλος ἐνέργεια τοῦ παιδιοῦ, μία ζημία ἐν γνώσει, μία προδοσία, μία ἠθικὴ παρεκτροπὴ διὰ τὰ μεγαλύτερα παιδιά, ὅλα αὐτὰ ἢ ζωὴ δὲν τὰ δέχεται, ζητεῖ νά τὰ καθάρῃ, διότι τὸ παιδί πρέπει νά προοδεύσῃ. Ὅπως δὲν ἐκπληττώμεθα διὰ τὸ λουτρόν καθαριότητος, δὲν πρέπει νά ἐκπληττώμεθα διὰ τὴν ἀνάγκην τῆς ποινῆς.

Διὰ ποῖον λόγον εἶναι ἀπαραίτητος ἡ κάθαρσις; Μὰ διότι τὸ παιδί θέλει νά προοδεύσῃ, θέλει νά ἀνέλθῃ ἐνα σκαλοπατί ὑψηλότερον. Ἐὰν ἡ τιμωρία δὲν βοηθῆ εἰς τὴν ἀνοδὸν, ὁ σκοπὸς τῆς ἀπέτυχεν.

Τὸ δραματικὸν στοιχεῖον συνίσταται εἰς τὸ ὅτι τὸ ἴδιον τὸ ἄτομον πρέπει ν' ἀντιληφθῆ τὴν ἀνάγκην τῆς καθάρσεως. Τυπικὸν παράδειγμα ἢ παραβολὴ τοῦ Ἀσώτου. Ὁ Ἀσώτος ἔπρεπε νά πειραματισθῆ, νά φθάσῃ νά ζηλεύῃ τοὺς χοίρους, διὰ νά αἰσθανθῆ τὸ σφάλμα του καὶ νά ἀποφασίσῃ νά ἐπιστρέψῃ ἄλλως θὰ εἶχε μείνει μὲ τὸ συναίσθημα ὅτι ἔχασε κάτι.

Ἡ ποινὴ μόνον τότε εἶναι παιδαγωγικὸν μέσον, ὅταν δημιουργῆ ἢ προετοιμάζῃ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐτοιμότητα δι' ἐξιλέωσιν καὶ ἐσωτερικὴν ἀναγνώρισιν τοῦ σφάλματος. Χωρὶς ἐνεργητικὴν συμμετοχὴν τοῦ τιμωρουμένου, κάθε τιμωρία μένει χωρὶς ἀποτέλεσμα.

Ἡ τιμωρία ἀρχίζει πρῶτον μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀτόμου. Πᾶσα παράβασις καὶ παρακοὴ τιμωρεῖται. Τὸ λάθος δὲν πρέπει νά μᾶς ἐκπλήττῃ, δὲν εἶναι ἔξω ἀπὸ

τά ανθρώπινα μέτρα. Ἄνωμαλον εἶναι τὸ νὰ ἐπαναλαμβάνεται.

Τὸ παιδί, λοιπόν, πρέπει νὰ ἀντιληφθῆ τὸ σφάλμα του καὶ νὰ ξεύρη διατί τιμωρεῖται. Ὄταν ξεύρη ὅτι ἔχει μίαν ζωὴν ἀνωτέραν νὰ περάσῃ ἢ ὅποια διακόπτεται ἀπὸ τὸ λάθος, προσβάλλεται, ματαιοῦται ἕνα σχέδιον ἕνεκα τῆς συμπεριφορᾶς του, τότε τὸ παιδί δὲν διαμαρτύρεται, δέχεται τὴν τιμωρίαν.

Ἄκόμη περισσότερο ὅταν εἶναι θέβαιον ὅτι ὁ παιδαγωγὸς ἀναγκάζεται νὰ ἐπιβάλῃ τὴν τιμωρίαν, ὅπως ὁ χειρουργὸς ἀναγκάζεται νὰ κἀνῃ μίαν ἐπέμβασιν, καὶ συμμετέχῃ εἰς αὐτήν.

Ἄναφέρεται ἡ ἐξῆς ἱστορία διὰ τὸν Γκάντι, τὸν ἀναμορφωτὴν τῶν Ἰνδιῶν, ὁ ὅποιος ἐσθῆριξε τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ κινήματός του κατὰ πολὺ εἰς τὰς ἀνθρωπίνους σχέσεις τὰς ὁποίας εἶχε κατορθώσει νὰ δημιουργήσῃ μετὰ τοὺς ὀπαδοὺς του. Κάποιος νέος κάποτε εἶχε διαπράξει κάποιον σφάλμα. Ὄταν τὸ ἐξωμολογήσῃ εἰς τὸν Γκάντι, αὐτὸς τοῦ ἐξήγησε πόσον τὸ γεγονός ἦτο λυπηρὸν καὶ ὅτι ἔπρεπε κατὰ κάποιον τρόπον νὰ ἐξιλεωθῆ. «Τί θὰ κάνωμε τώρα;» τοῦ εἶπεν. Θέλεις νὰ νηστεύσωμεν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας μαζί;» Ὁχι θεβαίως ὅτι ὁ τρόπος αὐτὸς εἶναι πάντοτε ὁ καλύτερος, ἀλλὰ θέλωμεν νὰ τονίσωμεν ἐδῶ τὴν συμμετοχὴν τοῦ παιδαγωγοῦ εἰς τὴν τιμωρίαν.

Εἶναι μεγάλο πρᾶγμα νὰ μὴ μένη μόνον τὸ παιδί εἰς τὴν προσπάθειάν του μετανοίας.

Ἡ καλύτερα ἔκφρασις τῆς τάσεως πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς ἀνάγκης τιμωρίας εἶναι ὅταν τὰ αἰσθήματα ἐνοχῆς τείνουν νὰ ξεχυθοῦν εἰς αὐθορμήτους λόγους καὶ πράξεις (ἀνάγκη ὁμολογίας). Πόσα παιγνίδια τῶν παιδιῶν ἀσυνειδήτους δὲν ἀποτελοῦν παρὰ ὁμολογίας τῶν σφαλμάτων των!

Τότε, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐλαχίστην κίνησιν μετανοίας, εἶναι ἀνάγκη νὰ μᾶς εὑρίσκῃ ἐτοιμοὺς τὸ παιδί, διὰ τὴν ὑποδοχὴν του. Νὰ ἀφήνωμεν πάντοτε ἀνοικτὴν τὴν πόρταν διὰ τὴν ἐπιστροφήν.

ΠΩΣ ΔΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΕΙΝΑΙ

Η ΤΙΜΩΡΙΑ

Ἡ ψυχικὴ ἐπίδρασις τῆς τιμωρίας ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ εἶδος τῆς σχέσεως μεταξὺ τοῦ παιδαγωγοῦ καὶ τοῦ παιδιοῦ. Ὁ παιδαγωγὸς δὲν ἠμπορεῖ τίποτε νὰ κἀνῃ χωρίς νὰ μεσολαβῆ στενὸς συναισθηματικὸς δεσμὸς μετὰ τὸ παιδί. Ἐξ ἄλλου ὀφείλει νὰ ἐνεργῇ ἀντικειμενικῶς, ὀρθῶς, μετὰ «δικαιοσύνην», καὶ ἐδῶ εὐρίσκεται ἡ κυριώτερα ἀντιλογία, ὅταν πρόκειται διὰ τὴν τιμωρίαν τῶν παιδιῶν. Οἱ γονεῖς κυρίως ὀφείλουν νὰ παραδεχθοῦν ὅτι πάντοτε εὐρίσκονται εἰς μεγάλον ψυχικὸν ἐρεθισμόν.

Ἐνα παιδί σπάζει, χωρίς νὰ τὸ θέλῃ, ἕνα ἀνθοδοχεῖον ἀπὸ πορσελάνην μεγάλης ἀξίας, πολὺ ἀγαπητὸν εἰς τοὺς γονεῖς του. Οἱ γονεῖς θυμῶνουν ἐξαιρετικὰ καὶ ἡ ἀντίδρασις των ἀπέναντι τοῦ παιδιοῦ εἶναι τρόπον τινὰ αὐτοματικὴ. Ἄλλ' αὐτὸ δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν μετὰ τὴν παιδαγωγικὴν δραστηριότητα τοῦ μεγάλου.

Κάποτε τὰ παιδιὰ ἔχουν ἕνα ἄοριστον συναίσθημα ὅτι ἀξίζουν τὴν τιμωρίαν. Εἰς τὰ μάτια των ὅλα δὲν τακτοποιοῦνται ὀριστικῶς, παρὰ ἐὰν τὸ σφάλμα των ἔχῃ τιμωρηθῆ.

Χρειάζονται, καὶ ἐπιθυμοῦν, μετὰ ἀπὸ ἕνα σφάλμα των, νὰ ἔχουν τὴν ἀντικειμενικὴν, ὀρθὴν, δικαίαν, ἀπάντησιν τοῦ μεγάλου. Ὄταν τὴν ἔχουν, ἀνακουφίζονται. Αἰσθάνονται ὅτι εἶναι εὐεργετικὴ, ἀκόμη καὶ ὅταν εἶναι δυσάρεστος. Ἄλλως, ἂν ἀντὶ αὐτῆς, ἀντιμετωπίζουσαν τὴν θυμῶδη ἀντίδρασίν του, κάποτε εὐχαριστοῦνται νὰ τὸν ἐρεθίζουσαν περισσότερο, νὰ τὸν «δοκιμάζουσαν».

Ἀπαιτεῖται πολλὴ φρόνησις καὶ κατανόησις διὰ νὰ μὴ αἰσθανθῆ τὸ παιδί τὴν τιμωρίαν ὡς ἀδικίαν.

Εἶναι δυνατόν ἢ προσωπικὴ, τελείως ὑποκειμενικὴ ἀντίδρασις τοῦ μεγάλου, ἢ ὅποια ἐμφανίζεται μετὰ χιλίας μορφάς, νὰ μὴ γίνεταί ἀντιληπτὴ ἀπὸ τὸν ἴδιον, τὸ παιδί ὅμως δὲν ξεγελιέται ἐπὶ πολὺ.

Ἐνα παιδί εἶναι προσκεκλημένον διὰ τὸ ἀπόγευμα εἰς μίαν παιδικὴν ἐορτήν.

“Αν και η μητέρα έχει πολλήν εργασία εκείνην τήν ἡμέραν και χρειάζεται τὸ παιδί εἰς τὸ σπίτι, δὲν ἠμπορεῖ νὰ τοῦ ἀρνηθῆ τὴν εὐχαρίστησιν τῆς ἑορτῆς. Συμβαίνει τότε τὸ παιδί νὰ κἀν κάποιαν ἀταξίαν. Χωρὶς νὰ τὸ σκεφθῆ, τελείως αὐθόρμητα, ἡ μητέρα λέγει: «Τώρα, ἔπειτα ἀπ’ αὐτὸ ποῦ ἔκανες, δὲν θὰ πᾶς πουθενὰ τὸ ἀπόγευμα!» Ἡ ἀταξία τοῦ παιδιοῦ ἦτο ὅ,τι ἐχρειάζετο διὰ νὰ τὸ ἔχη κοντὰ τῆς τὸ ἀπόγευμα. Εἶναι θεθαία ὅτι ἡ τιμωρία ὑπῆρξε δικαία. Τὸ παιδί ὅμως ἀντιλαμβάνεται ὅτι κάποια ἀδικία ὑπάρχει μέσα ἐκεῖ. Αἰσθάνεται πικρίαν και πῆσμα.

Τὰ παιδιά, εἰς τὸ θάθος, γνωρίζουν δύο πράγματα: ὅτι διὰ τὴν ἀνάπτυξιν των εἶναι ἀπαραίτητος ἡ διόρθωσις διὰ τῆς τιμωρίας και ὅτι ἡ τιμωρία δὲν ἔχει τίποτε νὰ κἀν με τὴν αὐθαιρεσίαν τῶν μεγάλων, ἀλλὰ μόνον με μίαν δικαιοσύνην ἀνεξάρτητον ἀπὸ κάθε ἀτομικὸν συναίσθημα.

Ἡ τιμωρία εἶναι δυνατόν νὰ ἀνταποκρίνεται ἀπὸ τὴν δικαιοσύνην πρὸς δύο κατευθύνσεις. Πρέπει νὰ μὴν ἔχη καμμίαν σχέσηιν με τὴν ἐκδίκησιν ἢ κάτι τέτοιο. Ἐν τούτοις συχνὰ ἀκούομεν: «Ἔτσι ἔκαναν οἱ γονεῖς μας! Διατί ἐμεῖς νὰ εἰμεθα διαφορετικοὶ πρὸς τὰ παιδιά μας!»

Ἡ ἄλλη πλευρὰ εἶναι ὅταν κρατῶμεν τὰ παιδιά κάτω ἀπὸ συνεχῆ φόβον με τὴν ἀπειλὴν τῶν σκληροτέρων τιμωριῶν. Γίνονται καλὰ μόνον διότι φοβοῦνται. Εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως τίποτε δὲν ἔχει βελτιωθῆ. Ὑπάρχει εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν κάτι τὸ ψευδὲς και τὸ ἀνέντιμον. Τὰ παιδιά προσπαθοῦν νὰ ξεγελάσουν αὐτὸν ποῦ τὰ ἀπειλεῖ, και τὸ θεωροῦν αὐτὸ δικαίωμα των. Δημιουργεῖται ἕνα ἔδαφος, ἐπάνω εἰς τὸ ὅποιον τὰ ψεύδη καλλιεργοῦνται κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον.

Ἡ θλάθῃ δὲν εἶναι μικρότερα ὅταν συμβαίνει τὸ ἀντίθετον. Ὅταν, δηλαδή, ἀπὸ ἀδυναμίαν ἢ κάποιον ἄλλον λόγον, δὲν ἀκολουθῆ τιμωρία: «Θὰ ἰδῆς ὅταν ἐπιστρέψωμε εἰς τὸ σπίτι...» ἢ «Ἄν τὸ ξανακάνῃς...!» Ἄλλὰ τὰ παιδιά γνωρίζουν ὅτι και ἄλλοτε ἐλέγχθη αὐτὸ και τίποτε δὲν ἔγινε.

Εἰς τὸ θάθος τῆς ψυχῆς των αἰσθάνονται πολὺ καλὰ ὅτι ἔχουν κάπως δικαίωμα εἰς

τὴν τιμωρίαν. Τὸ ν’ ἀφήνωμεν τὸ παιδί νὰ πιστεῦῃ ὅτι ὅλα ἐπιτρέπονται εἶναι ἐξ ἴσου ἐπικίνδυνον ὅσον και τὸ νὰ τὸ τρομοκρατοῦμεν(1).

ΤΑ ΤΕΣΣΑΡΑ ΒΑΣΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΑΣ ΤΙΜΩΡΙΑΣ

Πῶς πρέπει νὰ τιμωροῦμεν;

Ὁ ἐνῆλικος ἔχει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ εὐρίσκη τὴν δικαίαν τιμωρίαν. Ἐξαιρετικὰ δύσκολοι ὑποχρέωσις, ἀλλ’ ἡ ὁποία εἶναι ὕψιστον καθῆκον. Διότι ἀπὸ παρρημοίας ἐμπειρίας ἐξαρτᾶται ἡ ἠθικὴ ἀνάπτυξις τοῦ παιδιοῦ.

Ἄλλὰ δὲν εἶναι ἀρκετὸν νὰ ἐπαφίεται εἰς τὴν ἰδικὴν του δικαιοσύνην. Τὸ αἰσθημα τῆς δικαιοσύνης τῶν μεγάλων σήμερον εἶναι ἀβέβαιον και ἀσθενές. Διὰ ν’ ἀποκτήσῃ σταθερότητα και δύναμιν, εἶναι ἀνάγκη νὰ στηρίζεται, νὰ δεῦνεται και νὰ καλλιεργῆται ἀπὸ καθαρὰς σκέψεις, αἱ ὁποῖαι ν’ ἀγκαλιάζουν τὴν πνευματικὴν οὐσίαν τῆς δικαιοσύνης, και αἱ ὁποῖαι ἀνευρίσκονται και διαμορφώνονται με τὴν ἀκατανίκητον προσπάθειαν τῆς συνειδήσεως.

Ἡ δικαία τιμωρία δὲν εἶναι ποτὲ αὐθαίρετος, ἀλλ’ ἐμφανίζεται ὡς φυσικὴ συνέπεια τῆς κακῆς πράξεως τοῦ παιδιοῦ, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ μίαν ἐμπειρίαν δι’ αὐτό. Κάθε ἐμπειρία πλουτίζει και, ὅποιοσδήποτε και ἂν εἶναι ὁ φυσικὸς πόνος τὸν ὅποιον ἠμπορεῖ νὰ προκαλῆ, δὲν μειώνει, δὲν ταπεινώνει.

Αὐτὴ ἡ ἐμπειρία δὲν πρέπει νὰ περιλαμβάνῃ ἐχθρικὴν πρόθεσιν και νὰ κἀν τὸ παιδί νὰ πιστεῦῃ ὅτι ὅλος ὁ κόσμος εἶναι ἐναντίον του.

Διὰ νὰ παρουσιάσῃ ἡ ποινὴ τὸν χαρακτῆρα συνεπειᾶς, πρέπει:

Νὰ ἐφαρμόζεται χωρὶς θυμόν, ν’ ἀφήνεται μᾶλλον τὸ παιδί ν’ ἀντιληφθῆ τὴν ἀναγκαῖότητα τῆς συνεπειᾶς τῆς πράξεώς του, νὰ σχηματίσῃ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι εἶναι ἕνας φυσικὸς νόμος ὁ ὁποῖος ἐφαρμό-

(1) Erich Gabert: «Die Strafe in der Selbsterziehung und in der Erziehung des Kindes», Stuttgart 1951.

Ἦλθε ἡ ὥρα νὰ ὀμιλήσωμεν καὶ διὰ τὸ ἠθικόν—ἐν τῇ στενῇ ἔννοια—σφάλμα τῶν μεγαλυτέρων παιδιῶν.

Πληθος εἶναι τὰ συναισθήματα τὰ ὁποῖα γεννῶνται μετὰ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ σφάλματος, τῆς ἀδυναμίας: ἔκπληξις, ἀπογοήτευσις, τρόμος, θυμός, ἐξουθενώσις, ὀργή, ἀπελπισία, πρὸ πάντων ὅμως θαθεῖα ἐντροπή καὶ ἕνας καυτερός πόνος. Εἶναι ἡ ποιικιλία τῶν συναισθηματικῶν κινήσεων, τὰ ὁποῖα συγκεντρῶνομεν κάτω ἀπὸ τὴν ὀνομασίαν μετάνοια.

Ὁ πόνος φθάνει σκληρὰ μέχρι τῶν θαυτέρων στρωμάτων τοῦ ὄντος καὶ φωτίζει ἐκεῖ μέσα αὐτὸ πού ὁ ἄνθρωπος θὰ ἤθελε νὰ κρατήσῃ κρυφὸ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του. Αὐτὴ ἡ γνῶσις τοῦ ἑαυτοῦ του εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν «συνειδήσιν». Ἔτσι ὁ πόνος εἰς τὴν πραγματικότητα, ὡς ὁ μέγας ἀφυπνιστὴς τῆς συνειδήσεως, εἶναι ὁ ἰσχυρὸς καὶ σκληρὸς, ἀλλὰ εἰλικρινὴς καὶ πιστὸς φίλος τοῦ ἀνθρώπου.

Βεβαίως εἶναι δυνατὸν ἐπὶ ἔτη ὁ ἄνθρωπος νὰ κατορθώσῃ νὰ καταπιέξῃ τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως καὶ τὸν ἐνοχλητικὸν πόνον τῆς μετανόιας. Εἶναι ὅμως δυνατὸν ὁ πόνος ὁ ὁποῖος ἀποκτᾷ διαρκῶς μεγαλυτέραν σημασίαν ν' ἀναγνωρισθῇ κάποτε ὡς ἡ «τιμωρία» τὴν ὁποῖαν κατὰ τρόπον

ἀναγκαῖον ὀφείλει ν' ἀντιμετωπίσῃ ὁ ἄνθρωπος.

Ἄλλ' ὁ φωτισμὸς τῆς συνειδήσεως καὶ καὶ ἡ ἀφύπνισις τοῦ συναισθήματος τῆς μετανόιας μόνα δὲν εἶναι ἀρκετά. Διὰ νὰ τακτοποιηθῇ ὅ,τι ὠδήγησεν ἔξω ἀπὸ τὴν ἠθικὴν ἁρμονίαν καὶ ἰσορροπίαν, πρέπει νὰ γίνῃ τὸ βῆμα τῆς ἀποκαταστάσεως, τῆς πραγματικῆς μεταβολῆς τοῦ ὄντος.

Ὅπου εἰς τὸ Εὐαγγέλιον χρησιμοποιεῖται ἡ λέξις «μετάνοια», εἶναι πάντοτε ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς μεταβολῆς ὀλοκλήρου τοῦ ὄντος.

Πρέπει νὰ περάσῃ ἀπὸ πολλὰ τέτοια στάδια ὁ ἄνθρωπος διὰ νὰ φθάσῃ ν' ἀναγνωρίσῃ τὰ κτυπήματα τῆς ζωῆς, τὰ ὁποῖα δέχεται ὡς τὴν δικαίαν «τιμωρίαν».

Ἐπὶ τὰς θεωρίας περὶ τοῦ λόγου τῆς τιμωρίας. Ἡ μόνη δυνατὴ εἶναι, ὅταν γνωρίζωμεν ὅτι, μετὰ τὴν τιμωρίαν πρόκειται νὰ ἐντείνωμεν ἔτσι τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς ὥστε νὰ διευρυνθοῦν εἰς κύκλους εἰς τοὺς ὁποίους προηγουμένως δὲν εἶχαν ἐπεκταθῇ. Κάθε τιμωρία ἔχει τότε μόνον νόημα, ἔάν ἀφυπνίσῃ εἰς τὴν ψυχὴν δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι κάνουν τὴν συνειδήσιν νὰ κινήται. Αὐτὴ ἡ κίνησις τῆς συνειδήσεως ἐτοιμάζει τὴν συνεχῆ πρόοδον τοῦ ἀνθρώπου.

ΑΡ. Α. ΑΣΠΙΩΤΗΣ

Ἦρθ' ὁ Καιρός....

Ἦρθ' ὁ καιρὸς νὰ στοχασθῶ!...

Ἄν δὲν κατοικοῦσες μέσ' στᾶ πλατιά φτερά τῶν ἄλμπατρος,
πῶς θὰ ταξίδευαν στῶν νότιων θαλασσῶν τὴν ἀπεραντοσύνη;

Ἄν δὲν ἀγρυπνοῦσες μέσ' στὴ σιωπηλὴ καρτερία τῶν κάκτων,
πῶς θὰ ριζῶναν στὶς ἀνυδρες ἐκτάσεις τῶν τροπικῶν;

Ἄν δὲν ὑπῆρχες στὴν ξάγρυπνη ματιὰ τῆς μάνας,
πῶς θὰ μπορούσε, μ' ἕνα τῆς βλέμμα, ν' ἀποδιώχνει
τοὺς παιδικοὺς φόβους;...

Κάτι—ἡ Δαμασκός;... ἡ Ἱερουσαλήμ;... δὲν ξέρω...—
αἰωρεῖται ἀργά, θαμπά, θαθιά μου.

Πιὰ δὲν μπορῶ νὰ κλείνω τὰ μάτια μου στὸ φῶς.

Μιά καινούργια ἀσθησις

—ἡ Δαμασκός;... ἡ Ἱερουσαλήμ;... δὲν ξέρω...—

Κάτι, ἀνάλαφρα, σὰν πουλὶ ἢ σὰν ἀνθοπέταλο στὸν ἀγέρα,
μὲ συνεπαίρνει...

Καὶ τραγουδῶ!...

ΝΙΚΟΣ ΤΥΠΑΛΛΟΣ

Αί δύο ἔννοιαι καίτοι οὐσιαστικῶς διαφέρουσιν ἀλλήλων ἐξ ἐπόψεως περιεχομένου, ἐν τούτοις ὁ τρόπος τῆς διαπραγματεύσεως τοῦ ἀντικειμένου αὐτῶν εἶναι ὄλως ὁ αὐτός· ἡ ἐπιστήμη προσπαθεῖ νά ἀνεύρη πέραν τῶν φαινομένων, ἀτινα ὑποδηλοῦσι τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς, τὴν ἰδέαν· διότι ὄντως ἡ ἰδέα ἀποτελεῖ τὸ ἀληθές δι' αὐτὴν ἀντικείμενον· ἀλλὰ τὸ ἀληθές ἀντικείμενον, ἡ ἰδέα εἶναι διὰ τὴν ἐπιστήμην τὸ «Τέλος», ὁ σκοπὸς αὐτῆς· ἡ ἔννοια τῆς τέχνης πάλιν, ὡς ὁ Ἔγγελος ὀρθῶς μαρτυρεῖ, εἶναι «ἡ διὰ τεχνητῶν μέσων παράστασις τῆς ἰδέας· ἐπομένως, τόσον ἐν τῇ πρώτῃ, ὅσον καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ περιπτώσει σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἔκφρασις τῆς ἰδέας. Ἄλλ' ἡ ἔκφρασις τῆς ἰδέας ἀποτελεῖ τὸ κεντρίζον ἐλατήριον διὰ τὴν πνευματικὴν τοῦ ἀνθρώπου ζωὴν· ἄνευ αὐτῆς θὰ εἴχομεν πνευματικὴν ἀκίνησιαν. Ἐάν πάλιν ἡ ἔκφρασις τῆς ἰδέας ἐγένετο ἀμέσως γεγονός, τόσον ἡ ἐπιστήμη, ὅσον καὶ ἡ τέχνη θὰ ἀπέθνησκον ταυτοχρόνως καὶ ὁ θάνατος τοῦ πνεύματος θὰ ἦτο τότε τὸ μόνον γεγονός διὰ τὴν ἱστορίαν. Εἶναι γεγονός ἀναντίρρητον ὅτι περιβαλλόμεθα ἐκ τοῦ κόσμου τῶν φαινομένων καὶ ὁ κόσμος τῶν φαινομένων εἶναι ἀκριβῶς ἡ ζωὴ τοῦ πνεύματος.

Τὰ φαινόμενα ἐπομένως δύνανται νά ὀρισθῶσιν ὡς ἐκφράσεις τῶν ἰδεῶν· ἡ ἔκφρασις τῆς ἰδέας ἀποτελεῖ αὐτὸ τοῦτο τὸ φαινόμενον τοῦ ἐμπειρικοῦ κόσμου· ὁ ἐμπειρικός κόσμος γέμει φαινομένων τῶν ἰδεῶν· ἔπειτα τυγχάνει ἀδύνατος ἡ θεώρησις τοῦ κόσμου τῶν νοουμένων, εἰς δὲν ἀρχοῦσι τὰ ἀρχέτυπα τῶν φαινομένων· θὰ ἠδύνατο νά προσθέσῃ τις, ὅτι τὰ Νοούμενα εἶναι ἀμετάκλητα, ὅτι ταῦτα κείναι πέραν τοῦ κόσμου τῆς ῥοῆς καὶ τοῦ γίνεσθαι· εἶναι δηλαδὴ ἄνευ ὑποκειμενικῶν κριτηρίων, τὰ ἐκ τῶν προτέρων στοιχεῖα τοῦ «χώρου» καὶ τοῦ «χρόνου», ἤτοι αἱ μορφαὶ τῆς ἐπο-

πτείας δὲν ἰσχύουσιν εἰς τὴν ἔννοιαν τῶν Νοουμένων, διότι ἀκριβῶς ἐλλείπει ἐξ αὐτῶν ὁ κόσμος τῆς ἐμπειρίας καὶ συνεπῶς δὲν ἐπιτελεῖται ἡ γνῶσις· τὰ φαινόμενα ὑπάρχουσιν, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει σκεπτόμενος νοῦς, ὅστις δύναται διὰ τῶν ἀνωτέρω στοιχείων καὶ τῶν δώδεκα κατηγοριῶν, ὡς θέλει ἡ καντιανὴ φιλοσοφία, παρουσιάζει ταῦτα ἐν τῇ συνειδήσει ἡμῶν· ἡ γνῶσις ἐνὸς φαινομένου τυγχάνει διάφορος εἰς ἐκάστην συνείδησιν· ἀλλὰ πάντα ταῦτα δὲν ἱκανοποιοῦσι τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, ὅστις ἐπιτελεῖ τὴν σταθερότητα καὶ τὴν ἀκριβῆ πραγματικότητα τῶν ὡς ἄνω· ἐν τῇ ἐννοίᾳ λοιπὸν τῆς ἰδέας αὐτῶν ὁ Νοῦς δὲν εὐρίσκει τὴν γνῶσιν αὐτῆς, ἀλλ' εὐρίσκει τὴν ἐν αὐτῇ ἱκανοποίησιν αὐτοῦ, διότι ἡ πίστις τοῦ νοῦ, ὡς γνῶσις θεωρητικῆ ἐξασφαλίζει εἰς αὐτὸν τὴν ὑπαρξιν ἐκείνης ἐν ἣ περιέχεται πᾶν τὸ δυνάμενον νά εἶναι ἐξ ἐπόψεως τελειότητος καὶ πραγματικοῦ· ἐνταῦθα δὲν ὑφίσταται διάφορος γνῶσις ἐξ ἐπόψεως διαφόρων συνειδησεων, ἀλλὰ τοῦναντίον ἐν τῷ «Νοουμένῳ» ὑπάρχει καθολικὴ συνείδησις τῶν πάντων, ὅτι τοῦτο ἐκπροσωπεῖ τὸ «ἀπόλυτον», τὸ ὡς ἔχει πράγματι «φαινόμενον», ἤτοι τὴν ἰδέαν τοῦ φαινομένου καὶ οὐχὶ τὸ φαινόμενον τῆς ἰδέας καὶ ἐπομένως διὰ τὸ ἀνωτέρω ἡ γνῶσις ὡς πίστις εἶναι ἡ αὐτὴ εἰς ὅλας τὰς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων· ἐκεῖ, περὶ αὐτοῦ ὑπάρχει ἡ ἀπόλυτος ταυτότης.

Τὸ «Νοούμενον», ὡς ἰδέα τοῦ φαινομένου ἀποβαίνει τὸ κεντρίζον ἐλατήριον τοῦ Νοῦ διὰ πᾶσαν τυχὸν εὐγενῆ ἐκδήλωσιν αὐτοῦ· ὁ ἀνωτέρω τοῦ Ἐγγέλου περὶ τῆς τέχνης χαρακτηρισμὸς ὅτι «ἡ τέχνη δὲν εἶναι ἄλλο τι, ἢ ἡ διὰ τεχνικῶν μέσων ἔκφρασις τῆς ἰδέας» διατυποῖ κατ' ἄριστον τρόπον τὰ ἀνωτέρω. Ἐπὶ παραδείγματος, διὰ τῆς τέχνης ὁ ἄνθρωπος προσπαθεῖ νά ἐκφράσῃ τὴν ἰδέαν τοῦ «φαινομένου»· ὁ κόσμος τῆς φθορᾶς

Ἦλθε ἡ ὥρα νὰ ὀμιλήσωμεν καὶ διὰ τὸ ἠθικὸν—ἐν τῇ στενῇ ἐννοίᾳ—σφάλμα τῶν μεγαλυτέρων παιδιῶν.

Πλήθος εἶναι τὰ συναισθήματα τὰ ὁποῖα γεννῶνται μετὰ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ σφάλματος, τῆς ἀδυναμίας: ἔκπληξις, ἀπογοήτευσις, τρόμος, θυμὸς, ἐξουθενώσις, ὀργή, ἀπελπισία, πρὸ πάντων ὅμως θαθεῖα ἐντροπή καὶ ἕνας καυτερός πόνος. Εἶναι ἡ ποικιλία τῶν συναισθηματικῶν κινήσεων, τὰ ὁποῖα συγκεντρῶνομεν κάτω ἀπὸ τὴν ὀνομασίαν μετάνοια.

Ὁ πόνος φθάνει σκληρὰ μέχρι τῶν θαυτέρων στρωμάτων τοῦ ὄντος καὶ φωτίζει ἐκεῖ μέσα αὐτὸ πού ὁ ἄνθρωπος θὰ ἤθελε νὰ κρατήσῃ κρυφὸ ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του. Αὐτὴ ἡ γνώσις τοῦ ἑαυτοῦ του εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν «συνείδησιν». Ἔτσι ὁ πόνος εἰς τὴν πραγματικότητα, ὡς ὁ μεγάλος ἀφυπνιστὴς τῆς συνείδησεως, εἶναι ὁ ἰσχυρὸς καὶ σκληρὸς, ἀλλὰ εἰλικρινὴς καὶ πιστὸς φίλος τοῦ ἀνθρώπου.

Βεβαίως εἶναι δυνατόν ἐπὶ ἔτη ὁ ἄνθρωπος νὰ κατορθώῃ νὰ καταπιέξῃ τὴν φωνὴν τῆς συνείδησεως καὶ τὸν ἐνοχλητικὸν πόνον τῆς μετανοίας. Εἶναι ὅμως δυνατόν ὁ πόνος ὁ ὁποῖος ἀποκτᾷ διαρκῶς μεγαλυτέραν σημασίαν ν' ἀναγνωρισθῇ κάποτε ὡς ἡ «τιμωρία» τὴν ὁποίαν κατὰ τρόπον

ἀναγκαῖον ὀφείλει ν' ἀντιμετωπίσῃ ὁ ἄνθρωπος.

Ἄλλ' ὁ φωτισμὸς τῆς συνείδησεως καὶ ἡ ἀφύπνισις τοῦ συναισθήματος τῆς μετανοίας μόνον δὲν εἶναι ἀρκετά. Διὰ νὰ τακτοποιηθῇ ὅ,τι ὠδήγησεν ἔξω ἀπὸ τὴν ἠθικὴν ἁρμονίαν καὶ ἰσορροπίαν, πρέπει νὰ γίνῃ τὸ θῆμα τῆς ἀποκαταστάσεως, τῆς πραγματικῆς μεταβολῆς τοῦ ὄντος.

Ὅπου εἰς τὸ Εὐαγγέλιον χρησιμοποιεῖται ἡ λέξις «μετάνοια», εἶναι πάντοτε ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς μεταβολῆς ὁλοκλήρου τοῦ ὄντος.

Πρέπει νὰ περάσῃ ἀπὸ πολλὰ τέτοια στάδια ὁ ἄνθρωπος διὰ νὰ φθάσῃ ν' ἀναγνωρίσῃ τὰ κτυπήματα τῆς ζωῆς, τὰ ὁποῖα δέχεται ὡς τὴν δικαίαν «τιμωρίαν».

Ἐπὶ τὴν ἀνάγκην πολλὰ θεωρία περὶ τοῦ λόγου τῆς τιμωρίας. Ἡ μόνη δυνατὴ εἶναι, ὅταν γνωρίζωμεν ὅτι, μὲ τὴν τιμωρίαν πρόκειται νὰ ἐντείνωμεν ἔτσι τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς ὥστε νὰ διευρυνθοῦν εἰς κύκλους εἰς τοὺς ὁποῖους προηγουμένως δὲν εἶχαν ἐπεκταθῆ. Κάθε τιμωρία ἔχει τότε μόνον νόημα, ἐὰν ἀφυπνίσῃ εἰς τὴν ψυχὴν δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι κάνουν τὴν συνείδησιν νὰ κινήται. Αὐτὴ ἡ κίνησις τῆς συνείδησεως ἐτοιμάζει τὴν συνεχῆ πρόδοτον τοῦ ἀνθρώπου.

ΑΡ. Α. ΑΣΠΙΩΤΗΣ

Ἦρθ' ὁ Καιρός...

Ἦρθ' ὁ καιρὸς νὰ στοχασθῶ!...

Ἄν δὲν κατοικοῦσες μέσ' στᾶ πλατιά φτερά τῶν ἄλμπατρος,

πῶς θὰ ταξίδευαν στῶν νότιων θαλασσῶν τὴν ἀπεραντοσύνη;

Ἄν δὲν ἀγρυπνοῦσες μέσ' στὴ σιωπηλὴ καρτερία τῶν κάκτων,

πῶς θὰ ριζῶναν στὶς ἀνυδρες ἐκτάσεις τῶν τροπικῶν;

Ἄν δὲν ὑπῆρχες στὴν ξάγρυπνη ματιὰ τῆς μάνας,

πῶς θὰ μπορούσε, μ' ἕνα τῆς βλέμμα, ν' ἀποδιώχνει

τοὺς παιδικούς φόβους;...

Κάτι—ἡ Δαμασκός;... ἢ Ἱερουσαλήμ;... δὲν ξέρω...—

αἰωρεῖται ἀργά, θαμπά, θαθιά μου.

Πιά δὲν μπορῶ νὰ κλείνω τὰ μάτια μου στὸ φῶς.

Μιά καινούργια αἴσθησις

—ἡ Δαμασκός;... ἢ Ἱερουσαλήμ;... δὲν ξέρω...—

Κάτι, ἀνάλαφρα, σάν πουλι ἢ σάν ἀνθοπέταλο στὸν ἀγέρα,

μὲ συνεπαίρνει...

Καὶ τραγουδῶ!...

ΝΙΚΟΣ ΤΥΠΑΛΔΟΣ

καί τῆς ἐμπειρίας, ὁ κόσμος τῶν μεταβολῶν καί τῶν ἐλλείψεων δὲν παρέχουσιν τὴν εἰς αὐτὸν «Εὐεστώ», ἥτις εἶναι τὸ «τέλος», καί ὁ σκοπὸς τοῦ Νοῦ, διότι πράγματι ἔργον τοῦ Νοῦ εἶναι ἡ κτῆσις τῆς ἰδέας τοῦ φαινομένου, ἀνεξαρτήτως, ἔαν αὕτη δὲν ἐπιτυχᾶνται· πάντως ἀποτελεῖ τὸν «εὐσεβῆ πόθον» αὐτοῦ, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διαρκῆ ἀνοδὸν πρὸς τὴν ἰδέαν· ἔπειτα ἀντικείμενον διαρκὲς τοῦ Νοῦ δὲν εἶναι τὸ «φαινόμενον» τῆς ἰδέας, ἀλλ' αὕτη αὕτη ἡ ἰδέα τοῦ φαινομένου· ὁ Νοῦς τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ψυχὴ αὐτοῦ, κατὰ Πλάτωνα, ἴσως νὰ θεάσαστο ποτε τὴν ἰδέαν, ὅταν ἡ πρώτη ἔζη ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ἰδεῶν καί τελεῖ ἐπομένως αὕτη νὰ μνησθῆ ἐκείνης, παριστάνουσα ταύτην διὰ τῆς τέχνης· ἴσως ἡ ἀπόλυτος ἔκφρασις τῆς ἰδέας, δὲν δύναται νὰ πραγματοποιηθῆ ποτὲ ὑπὸ τῆς ψυχῆς, ἢ προσπάθεια ὁμως αὐτῆς, ὅπως παραμερίσῃ πρὸς στιγμὴν τὸν κόσμον τῶν φαινομένων, τουτέστι τὴν ἔκφρασιν τῆς ῥοῆς καὶ ἀνυψώσῃ ὡς ὕψιστον καθῆκον αὐτῆς τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν, ὡς ἐπιδιώκουσα παντὶ τρόπῳ τὴν παράστασιν τῆς ἰδέας, ἀποτελεῖ αὐτόχρονα τεκμήριον, ὅτι διὰ τῆς πραγματικῆς τέχνης ὁ ἄνθρωπος πλησιάζει, ὅσον εἶναι τοῦτο δυνατόν, τὸν δημιουργὸν τοῦ Παντός, αὐτὴν δηλ. ταύτην τὴν Φύσιν καὶ ἐπιζητεῖ τὴν πολιτογράφησιν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ἰδεῶν, δίδων οὕτως οὕτω δεῖγμα τῆς θεϊκῆς αὐτοῦ προελεύσεως.

Ἡ ἐπιστήμη πάλιν δὲν εἶναι τι ἄλλο ἢ ἡ ἐξ ἐπόψεως ἐρεῦνης προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου πρὸς κατάκτησιν τῶν ἀνωτέρω φαινομένων, ἢτοι τῶν ἰδεῶν τῶν πραγμάτων· ἢ ἐπιστήμη συνεπῶς μεταβάλλει συνεχῶς καὶ ἀενάως τὰ φαινόμενα εἰς ἰδέας καὶ δημιουργεῖ τοιοῦτοτρόπως τὴν ἔννοιαν τῆς προόδου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐπειτα, ἐνῶ ἐν ἀρχῇ ὀλόκληρος ὁ κόσμος ἦτο πλήρης πραγμάτων αὐτῶν καθ' ἑαυτὰ (ἢτοι ἰδεῶν) καὶ τὰ φαινόμενα τούτων ἐτύγχανον ἄγνωστα εἰς ἡμᾶς καί, ὡς εἰκός, ἡ ἔννοια τοῦ μύθου ἔκειτο ἀντὶ τῆς ἐπιστήμης, σήμερον ὁμως καὶ προϊόντος τοῦ χρόνου ὑπάρχει καὶ θὰ ὑπάρχῃ τελεία ἀποκάλυψις πλεί-

στων ὄσων φαινομένων καὶ ἄλλων εἰσέτι σταδιακῶς ἀποκαλυφθησομένων. Τὰ ἀνωτέρω ταῦτα θὰ πληρῶσι τὴν ἔννοιαν τῆς κριτικῆς πραγματοκρατίας (Kritischer Realismus), καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ λάθῃ ἐν μέλλοντι χρόνῳ τὴν τελείαν γνῶσιν τῶν πραγμάτων, ν' ἀποβῆ συνεπῶς κάτοχος τοῦ πράγματος αὐτοῦ καθ' ἑαυτὸ ἢ ῥῆσις, ἄλλως τε τοῦ Ξενοφάνους ὅτι «οὔτοι ἀπ' ἀρχῆς πάντα θεοὶ θνητοῖσ' ὑπέδειξαν, ἀλλὰ χρόνῳ ζητοῦντες ἐφευρίσκουσιν ἄμεινον» (ἀπ. 18=Diels-Krans 6) φανεροὶ λίαν ἐπιτυχῶς τὴν μεταξὺ τῶν δύο ἔννοιῶν σχέσιν, τουτέστι τοῦ πράγματος αὐτοῦ καθ' ἑαυτὸ ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς κριτικῆς πραγματοκρατίας ἀφ' ἑτέρου. Ἀμφότεραι αἱ μνημονευθεῖσαι ἔννοιαι, καίτοι οὐσιαστικῶς ἐκφράζουσιν ἀλλοίως ἀντιλήψεις καὶ δὴ ἀντιθέτους, ἀφοῦ ἡ μία δεικνύει τὴν ἀδυναμίαν τοῦ λογικοῦ, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ἀγνώστου φαινομένου, ἢ δὲ δευτέρα ἀφαιρεῖ, οὕτως εἰπεῖν, τὴν τοιαύτην ἀδυναμίαν, ἐνισχύουσα οὕτως τὸν νοῦν διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλπιδος πρὸς ἀνάθασιν τούτου εἰς τὴν ἰδέαν. Ἡ Εὐαγγελικὴ, ἄλλως τε, ἔκφρασις «ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι, ὡσπερ ὁ πατήρ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειός ἐστι» (Ματθ. ε' 48) δηλοῖ τὴν δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ ὡς ἄνω σκοποῦ· ἔπειτα, ὡς ἐνωτικὸς τις κρίκος, θὰ ἔλεγέ τις, ἐν μέσῳ τῶν δύο ἀντιθέτων ἔννοιῶν προβάλλει ἢ ἀριστοτέλειος ἐκείνη ῥῆσις, ὅτι δηλ. ὁ ἄνθρωπος «φύσει τοῦ εἰδέναι ὀρέγεται», ἢτις καθιστᾷ, ὡς γνωστόν, τὰς δύο μνημονευθεῖσας ἔννοιαι, δρώσας καὶ πληρεῖς ἐπιτευγμάτων δυνάμεις. Ἐν κατακλείδι θὰ ἠδύνατο νὰ εἴπῃ τις ὅτι ἡ ἔννοια τῆς ἐπιστήμης καὶ ἡ ἔννοια τῆς τέχνης μοχθοῦσιν ἀμφοτέραι διὰ τὴν ἔκφρασιν τῆς ἰδέας, καίτοι αὗται περιβάλλονται διαρκῶς ὑπὸ τοῦ κόσμου τῶν φαινομένων· ἢ ἔκφρασις ἐπομένως τῆς ἰδέας ἀποτελεῖ τὸ «τέλος» τῶν δύο μνημονευθειῶν ἔννοιῶν καὶ ὡς πρὸς αὐτὰς ἔχουσιν αὗται ἴδιον ἀντικείμενον ἐρεύνης.

Α. Ν. ΖΟΥΜΠΟΣ

ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΕΠΙΒΛΕΨΕΩΣ ΓΑΜΟΥ ΣΤΟ ΛΟΝΔΙΝΟ

Ο κύκλος μας του Λονδίνου, στις 24 Ἀπριλίου, ἦσαν πολὺ τυχερὸς πού εἶχε τὴν Λαΐδη Corell Barnes νὰ μιλήσῃ γιὰ τὴν ἐργασία τοῦ Συμβουλίου Ἐπιβλέψεως Γάμου. Περιέγραψε τὴν ἄσκησι καὶ ἐπιλογή τῶν συμβούλων καὶ τὴν θεραπευτικὴ καὶ μορφωτικὴ ἐργασία πού κάνουν.

Ἡ ἐργασία εἶναι τελείως ἐκουσία καὶ περὶ τὰ 50% τῶν αἰτούντων γιὰ νὰ ἐργασθοῦν σάν σύμβουλοι γίνονται δεκτοί. Ἡ ἀρχικὴ τους ἄσκησι καὶ ἐπιλογή γίνεται κυρίως διὰ τῶν μαθημάτων, τὰ ὁποῖα συνήθως τὸν πρῶτο χρόνο εἶναι τέσσερα γιὰ κάθε ἄτομο καὶ διὰ τῆς παρακολουθήσεως τῶν συζητήσεων ἐπὶ τῆς ἐβδομαδιαίας περιπτώσεως. Ὅλες οἱ ἀσκήσεις ἐποπτεύονται ἀπὸ τὸν διευθυντὴ τῆς ἀσκήσεως μὲ τὴν συμβουλή τῶν ψυχιάτρων καὶ τὴν βοήθεια τῶν πεπειραμένων συμβούλων.

Ἡ κυρίως ἐργασία τῶν συμβούλων εἶναι νὰ ἀκοῦν προσεκτικὰ θέτοντας τὶς σχετικὲς ἐρωτήσεις καὶ νὰ ἐπαναλαμβάνουν στὸν πελάτη τί αὐτὸς ἢ αὐτὴ λέγουν γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους. Ὁ πελάτης βοθεῖται νὰ καταλάβῃ μόνος του καὶ νὰ πάρῃ τὶς δικές του ἀποφάσεις γιὰ τὴν κατάστασι. Οὔτε γρήγορες ἀπαντήσεις οὔτε φυλλάδια μποροῦν νὰ ἐξαντλήσουν τὸ θέμα. Κάθε πελάτης εἶναι ἓνα ἄτομο μὲ προσωπικὲς ἀντιδράσεις στὰ διάφορα προβλήματα πού θὰ συναντήσῃ στὸν γάμο. Διεπιστώθη ὅτι μιὰ μεγάλη ἀναλογία τῶν πελατῶν, εἶχε κάποια λυπηρὰ ἀνάμνησι τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ἢ ὁποῖα τοὺς δυσκολεύει ν' ἀγαπήσουν ἢ νὰ δεχθοῦν ἀγάπη. Τὸ ἀντίθετο τῆς ἀγάπης σ' αὐτὴν τὴν περίπτωσι δὲν εἶναι τὸ μῖσος ἀλλὰ ἡ ἀδιαφορία. Ὑπάρχει πάντα ἐλπίς θελιτώσεως ἂν ὑπάρχῃ τελεία ἀδιαφορία στὸ γάμο. Ὁ σύμβουλος πρέπει νὰ εἶναι συμπαθητικὸς καὶ μὲ κατανόησι, χωρὶς νὰ εἶναι εὐκολος ἢ νὰ ἐμψυχώνῃ πολὺ καὶ νὰ ἐνδιαφέρεται χωρὶς νὰ ἀνακατεύεται. Πρέπει νὰ ἀναγνωρίζῃ τὴν

ἀλήθεια πίσω ἀπὸ τὰ λόγια καὶ τὰ αἰσθήματα τῶν πελατῶν. Λένε ὅτι σ' ἓνα φυσιολογικὸ γάμο, τὸ ζευγὸς μπορεῖ νὰ ἐνεργῇ σάν σύμβουλος ὁ ἓνας τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ, ὅταν μεγαλώσουν οἱ ἐντάσεις, ἢ βοήθεια χρειάζεται ἀπὸ ἕξω, ὄχι γιὰ νὰ ἀπομακρύνῃ τὴν εὐθύνη τοῦ κάθε μέλους ἀλλὰ γιὰ νὰ τὰ βοηθήσῃ νὰ συνεργασθοῦν. Μέσα στὰ συνήθη προβλήματα εἶναι ἡ ἀνευθυνότης τῶν ἀνδρῶν καὶ ἡ ψυχρότης τῶν γυναικῶν, τὰ ἐσωτερικὰ αἰσθήματα, ὅπως τῆς κατωτερότητος, τῆς ἀνασφαλείας, μιὰ ἐπιθυμία στοργῆς ἢ ἐπικρατήσεως κ.λ.π. Πελάται μπορεῖ νὰ ἀποτανωθοῦν στὸν γιαιτρὸ τους, στὴν οἰκογενειακὴ κλινικὴ ἢ σ' ἓναν δικηγόρο.

Ἐμπειροὶ ψυχολόγοι καὶ νομικοὶ εἶναι πάντα στὴ διάθεσι τοῦ συμβούλου καὶ βοθεοῦν στὴν ἄσκησι. Ὁ σύμβουλος διδάσκει νὰ ἀναγνωρίζῃ τὰ σήματα τοῦ κινδύνου τῆς διανοητικῆς νόσου καὶ πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν ἱκανότητα νὰ παρατηρῇ καταστάσεις πέρα ἀπὸ τὸν ὀρίζοντά του.

Ὑπάρχουν 50 σύμβουλοι στὸ Λονδίνο καὶ 20 ἀρχηγοὶ ομάδων οἱ ὁποῖοι κάνουν ἐκπαιδευτικὴ ἐργασία στὰ σχολεῖα καὶ στὶς ὁμάδες νεότητος. Διὰ μέσου τῶν ὁμαδικῶν συζητήσεων οἱ νέοι ἐνθαρρύνονται νὰ ἐκφράσουν τὶς γνώμες τους καὶ τὰ αἰσθήματά τους καὶ νὰ τὰ καταμετρήσουν μὲ τὴν ἐπαφή μὲ ἄλλους. Ὁ σκοπὸς τῆς συζητήσεως εἶναι νὰ τοὺς δοθῇ ἡ ἐμπιστοσύνη νὰ μιλήσουν καὶ νὰ ἐξωτερικεύσουν τί ἐννοοῦν λέγοντας ἀγάπη καὶ προσωπικὲς συγγένειες ἐκ κάθε ἄποψι. Ἀνεκαλύφθη ὅτι, ὅπου εἶναι κατορθωτὸ, οἱ μικτὲς ὁμάδες εἶναι οἱ πλέον ἱκανοποιητικὲς.

Τελικὰ, ὁ πρόεδρος τῆς συγκεντρώσεως ὑπεθύμισε τὴν ἐξαιρετικὴν θιθλιογραφία πού προσφέρει τὸ συμβούλιον Ἐπιβλέψεως Γάμου.

Σ. Φ. Α.

'Α Π Ο Ψ Ε Ι Σ

ΤΟ ΘΑΡΡΟΣ ΠΟΥ ΛΕΙΠΕΙ

Ἐχει γίνει πλέον ἀντιληπτὸν ἐπὶ διεθνοῦς ἐπιπέδου ὅτι ἡ σύγχρονος ζωὴ δὲν ἐπιτρέπει εἰς κανένα νὰ μένη εἰς τὸ περιθώριον τῶν διεθνῶν ἐξελίξεων ἀδιάφορος ἢ ἀμερόληπτος.

Ἀδιάφοροι ἢ ἀμερόληπτοι μένομεν ἐν τούτοις δι' ἐξελίξεις καὶ διὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα συμβαίνουν πολὺ πλησιέστερον εἰς ἡμᾶς καὶ διὰ τὰ ὁποῖα διστάζομεν νὰ ἐκφρασθῶμεν καὶ νὰ ὑποστηρίξωμεν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀληθῶς πιστεύομεν. Πολὺ συχνὰ τὴν συμπεριφορὰν τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου ρυθμίζει τὸ «τί με νοιάζει ἐμένα», «μὴ με ἀνακατεύετε», «ὅς θγάλη κάποιος ἄλλος τὸ φίδι ἀπὸ τὴν τρύπα».

Πόσοι ἀνθρώποι εἶναι ἔτοιμοι νὰ διακηρύξουν δημοσίᾳ ὅσα μὲ πολλὴν προθυμίαν ψιθυρίζουν μουρμουριστά; Πόσοι ὑψώνουν τὴν φωνὴν των διὰ τὰς πολλὰς καὶ κραυγαζούσας ἀνάγκας τῶν ἀνθρώπων μὲ τοὺς ὁποίους ἔρχονται εἰς ἐπαφὴν ἢ ἀκόμη διὰ τὰς ἀδικίας αἱ ὁποῖαι γίνονται εἰς αὐτούς; Πόσοι ἠγάται, ἀνθρώποι μὲ κάποιαν ἐξουσίαν καὶ θέσιν πολιτικὴν, ἢμποροῦν νὰ ἀντιδροῦν εἰς τὴν τρομακτικὴν συχνὰ πίεσιν τῶν συμφερόντων ἢ τῶν ποικίλων σκοπιμοτήτων ἢ ὁποῖα τοὺς ἐπιβάλλεται; Πόσοι ἔχουν τὴν ἰκανότητα νὰ προβάλλουν τὴν ἰδικὴν των ἐσωτερικὴν ἀντίστασιν καὶ νὰ ἐπιβάλλουν τὰς ἰδικὰς των τιμίας καὶ εἰλικρινεῖς πεποιθήσεις; Πόσοι ἔχουν τὴν δύναμιν νὰ μένουν συνεπεῖς πρὸς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα πιστεύουν, ἀδιαφοροῦντες διὰ τὸ τίμημα; Ἦμπορεῖ νὰ εἶναι αὐτὸ τὸ τίμημα οἱ φιλικὸι δεσμοί, ἡ θέσις, ἡ περιουσία ἢ κάθε τι πού ἔχει ἀξίαν δι' ἕνα ἀνθρώπον πού ἔχει φιλοδοξίαν. Πόσοι

εἶναι ἔτοιμοι νὰ τὰ θυσιάσουν ἐὰν μόνον μὲ μίαν λέξιν των παρὰ συνείδησιν ἢ καὶ μὲ τὴν σιωπὴν των ἢμποροῦν νὰ τὰ διατηρήσουν;

Ἐν τούτοις ἡ ἐποχὴ μας ἔχει ἀνάγκην γενναιότητος καὶ θάρρους, αὐτοῦ πού θὰ ὠνομάζαμεν ἠθικὸν θάρρος. Πολλὰ πράγματα εἰς τὸν κόσμον πρέπει νὰ ξαναγίνουν ἢ νὰ ἀναθεωρηθοῦν. Διὰ τὸ μεγάλο αὐτὸ κατόρθωμα καὶ ὀλίγων ἀνθρώπων θὰ ἦσαν ἱκανοί, ἀρκεῖ νὰ ἔχουν πίστιν καὶ ἀνδρείαν.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΚΑΙ ΚΟΣΜΟΕΙΔΩΛΟΝ

Ἡ ἐφετεινὴ Ἀναστάσιμος περίοδος συνέπεσε περίπου μὲ τὰς ἐπιμόνους ἐπιστημονικὰς ὑποθέσεις ἐπὶ σημάτων προερχομένων πιθανῶς ἐξ ἄλλων ἐμβίων ὄντων τὰ ὁποῖα ζοῦν ἢ ἔζησαν κάποτε ἐπὶ ἄλλων οὐρανίων σωμάτων. Δὲν γνωρίζομεν κατὰ πόσον αἱ ὑποθέσεις αὐταὶ θασιζονται πράγματι ἐπὶ ἐπιστημονικῶν δεδομένων καὶ ὁμολογοῦμεν ὅτι δὲν ἀποκλείομεν τοιοῦτον ἐνδεχόμενον, καίτοι ὅταν ὑπεισέρχονται εἰς τοὺς σχετικὸς ὑπολογισμοὺς ἐκεῖνα τὰ ἑκατομμύρια ἔτη φωτὸς προκαλεῖται, εἰς τὸν μέσον τοῦλάχιστον ἀνθρώπον, καὶ δέος ἀλλὰ καὶ σκεπτικισμός.

Καὶ ἂν λοιπὸν ληφθοῦν εἰς τὰ σοβαρὰ αἱ σχετικαὶ ἀπόψεις τῶν ἐιδικῶν ραδιοαστρονόμων ἐρευνητῶν, τίποτε δὲν εἶναι θέβαιον πρὸς τὸ παρὸν τὸ ὁποῖον νὰ συγκρούεται ἢ νὰ ἀναιρῆ τὰς μέχρι τοῦδε ἀντιλήψεις περὶ τοῦ κοσμοειδώλου τὸ ὁποῖον ἐθεμελιώθη ἐπὶ τῶν μεγάλων ἀνακαλύψεων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν εἰς τὴν ἐποχὴν μας καὶ τὸ ὁποῖον ἐναρμονίζεται πλήρως μὲ τὰς χριστιανικὰς ἀντιλήψεις περὶ κόσμου καὶ ζωῆς.

Καὶ ἐνῶ οὕτως ἔχουν τὰ πράγματα ἐν σχέσει μὲ τὸ ὡς ἄνω θέμα, μία ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ ἀπαρσάλευτος θεβαιότης. Ἡ Ἀνάστασις

του Χριστού και τὸ ἐξ αὐτῆς ἀναδιδόμενον μήνυμα τῆς ἐλπίδος και τῆς χαρᾶς «ἦν οὐδεὶς αἶρει ἀφ' ἡμῶν». Οἷαδὴποτε και ἂν εἶναι ἡ ὑφὴ και ἡ σύστασις τοῦ Κοσμοειδώλου ἢ τοῦ Σύμπαντος, δι' ἡμᾶς τοὺς κατοίκους αὐτοῦ τοῦ πλανήτου, τὸ γεγονός τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου θὰ ἀποτελεῖ δι' ὄσους αἰῶνας θὰ διατηρηθῆται ἡ ζωὴ ἐπ' αὐτοῦ τὸ μοναδικὸν κόσμοϊστορικὸν γεγονός. Τὸ μόνον τὸ ὁποῖον θὰ ἠῦχτο θεβαίως κανεὶς θὰ ἦτο ὁ χριστιανικὸς κόσμος, οἱ πιστοὶ νὰ δείξουν και εἰς τοὺς ὑπολοίπους κατοίκους τοῦ πλανήτου διὰ τῆς ζωῆς των και τοῦ παραδείγματός των τὴν ἀξίαν τοῦ ἀναστασίμου μηνύματος.

Η ΕΙΡΗΝΗ

Εἶναι και πάλιν ἀνάγκη τῶν καιρῶν νὰ ὑπομνησθῆ εἰς ὄλους μας και νὰ ἐξαρθῆ ὁ ἀγὼν διὰ τὴν εἰρήνην. Ἀπειλαί, θία, ἀδικίαι, ἀκαταστασίαι, δὲν εἶναι ἀγνωστα θέβαια εἰς τὰς ἡμέρας μας. Καὶ ἀκόμη σήμερον ὄλον αὐτὸ τὸ ὄπλοστάσιον τῶν ἀτομικῶν ὄπλων ἐπικρέμαται ὡς διαρκῆς μέγιστος κίνδυνος ὀλοκληρωτικῆς καταστροφῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Ἐνώπιον αὐτοῦ τοῦ τεραστίου κινδύνου δὲν ἡμποροῦμεν νὰ ἀποθέσωμεν τὰς ἐλπίδας μας μόνον εἰς τοὺς διεθνεῖς ὄργανισμοὺς και τὰς διεθνεῖς συναντήσεις, ἐπὶ οἷουδὴποτε ἐπιπέδου, ἀλλ' ἔχωμεν ὑποχρέωσιν ὄλοι, ἀνεξαίρετως ὄλοι, νὰ κάμωμεν τὸ χρέος μας ἔναντι τῆς εἰρήνης. Ἰδιαιτέρως οἱ κατέχοντες ἡγετικὰ θέσεις εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ σκέπτανται τὴν εἰρήνην και νὰ ἐργάζωνται δι' αὐτήν. Ὁ εἰρηνοποιός, σήμερον, μάλιστα ἰδιαιτέρως, εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν πνευματικὸς ἀνθρωπος.

ΜΕΡΙΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΙ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗΝ

Και εἶναι εὐτύχημα, ὅτι αἱ ἐκκλή-

σεις ἡγετικῶν προσωπικοτήτων διὰ τὴν εἰρήνην εὐρίσκουν τεραστίαν ἀπήχησιν μεταξὺ τῶν λαῶν. Τέτοιαν ἀπήχησιν εἶχε και ἡ ἐκκλησις τοῦ ἀποθανόντος Πάπα Ἰωάννη τοῦ 23ου «Pacem in Terris», τῆς ὁποίας αἱ βασικαὶ γραμμαὶ ἀποτελοῦν σήμερον ἀντικείμενον συζητήσεως, διὰ τὴν μεταφορὰν των εἰς τὴν πράξιν ἐκ μέρους ἀρμοδίων ἡγετικῶν παραγόντων εἰς τὰ μεγάλα Ἔθνη. Τοιαῦται βασικαὶ γραμμαὶ πρὸς συζήτησιν εἶναι:

1) Πρέπει νὰ συνεχισθοῦν αἱ διεθνεῖς συζητήσεις, και μάλιστα μὲ περισσότερα ἀποτελέσματα παρὰ εἰς τὸ παρελθὸν δι' ἓνα ἀτομικὸν ἀφοπλισμὸν.

2) Οἱ διεθνεῖς ὄργανισμοὶ διὰ τὴν εἰρήνην, ὅπως τὰ Ἠνωμένα Ἔθνη π.χ. πρέπει νὰ ἐνισχυθοῦν και νὰ γίνων ἀποτελεσματικώτεροι. Κοινὴ θάσις συνηνοήσεως, ὅπως ἔγραψεν ὁ Ἄγγλος ἱστορικὸς Arnold Toynbee, θὰ εἶναι τὸ ἀμοιβαῖον ἐνδιαφέρον ἐπιθιώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

3) Αἱ διάφοροι πολιτικαὶ ἰδεολογίαι και τὰ πολιτικὰ συστήματα πρέπει νὰ εἶναι ὄργανα και ὄχι κυρίαρχοι τῶν λαῶν και τῶν ἔθνῶν. Ἄλλοιως θὰ ξεπέσωμεν εἰς ἓνα «νεοαποικισμὸν» τῶν διαφόρων πολιτικῶν ἀρχηγῶν, οἱ ὁποῖοι ἔχουν τὴν ψευδαίσθησιν ὅτι αὐτοί, και μόνον αὐτοί, κατέχουν τὸ κλειδί τοῦ Παραδείσου.

4) Διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν ἱστορίαν ἡ τεχνολογικὴ πρόδος καθίσταται τόσο μεγάλη, ὥστε νὰ εἶναι ἱκανὴ νὰ βοηθήσῃ τοὺς λαοὺς, οἱ ὁποῖοι εὐρίσκονται εἰς ἔνδειαν. Ἄλλ' ὄδηγητικὸν σημεῖον πρέπει νὰ εἶναι αἱ ἀνάγκαι τοῦ λαοῦ και ὄχι τὸ συμφέρον τοῦ δίδοντος.

5) Διὰ τὴν πρόδον πρὸς τὴν εἰρήνην θὰ χρειασθῆ εὐφυῆς και εὐέλκτος τακτικὴ μεταξὺ τῶν ὑπευθύνων ἡγετῶν, οἱ ὁποῖοι δεόν νὰ ἔχουν ὕπ' ὄψιν ὅτι ζῶμεν εἰς ἓνα μεταβαλ-

λόμενον κόσμον, και αϊ άλλαγαϊ, ὅπως λέγει πάλιν ὁ Τοϋνβее εἶναι οὐσιῶδες φαινόμενον τῆς ζωῆς.

Και ὁ Unesco ἔκαμε δεκτὸν τὸ μήνυμα τῆς ἐγκυκλίου ὅτι «ὅπως ὁ πόλεμος ἀρχίζει εἰς τὸ πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων, ἔτσι και ἡ εἰρήνη πρέπει νὰ κτίζεται εἰς τὸ πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων».

ΟΙ ΓΟΝΕΙΣ ΚΑΙ ΤΑ ΣΧΕΔΙΑ ΤΩΝ

Πολλοὶ γονεῖς συχνὰ μᾶς ἐρωτοῦν διὰ τὸν τρόπον τῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν προβλημάτων, ποῦ παρουσιάζει ἡ νέα γενεὰ και ἰδιαίτερος διὰ τὸν τρόπον τῆς προλήψεως τῶν ἠθικῶν ὀλισθημάτων εἰς τὴν σημερινὴν ἐποχήν.

Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν γονέων διὰ τὰ παιδιὰ εἶναι μία πρώτη και βασικὴ ἀρχή, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἡμπορεῖ νὰ στηριχθῆῖ κάθε ἐποικοδομητικὴ προσπάθεια ἀνεβάσματος τῆς νέας γενεᾶς. Ἀλλὰ θὰ πρέπει νὰ τονισθῆῖ, ὅτι αὐτὴ ἡ προσπάθεια θὰ εἶναι μελετημένη, συστηματικὴ, κοντὰ εἰς τὰς πνευματικὰς ἀνάγκας τῶν παιδιῶν. Αἱ ἀπαγορεύσεις και τὰ ἀστυνομικὰ μέτρα, ὡς και αἱ ἐκρήξεις αἰφνιδίου ἐνδιαφέροντος και ἀναταραχῆς, ὅταν βλέπουμεν ἐγκληματοῦντα ἢ ἀντικοινωνικῶς δρῶντα νεαρὰ ἄτομα, δὲν ἡμποροῦν, μόνον αὐτὰ, ριζικῶς νὰ θεραπεύσουν τὴν κατάστασιν. Φυσικὰ κανεῖς δὲν ἀμφισβητεῖ τὴν χρησιμότητα, εἰς ἰδιαίτερας μάλιστα περιπτώσεις μεγάλων ἠθικῶν κινδύνων τῆς νεολαίας, τῶν μελετημένων ἀστυνομικῶν μέτρων προλήψεως, καταστολῆς και θεραπείας τοῦ κακοῦ.

Ἄλλ' οἱ γονεῖς ἔχουν μίαν ἰδιαίτεραν εὐθύνην και ἀρμοδιότητα διὰ τὸ ὅλον θέμα τῆς ἀγωγῆς τῆς νέας γενεᾶς σήμερον. Και τὸ ἐρώτημα εἶναι τί πρέπει και τί ἡμποροῦν νὰ κάμουν αὐτοὶ συντονίζοντες τὰς προσπάθειας των.

ΕΡΓΟΝ ΜΑΚΡΑΣ ΠΝΟΗΣ

Και πρῶτον θὰ χρειασθῆῖ νὰ θε-

μελιωθῆῖ ἐκ μέρους τῶν γονέων και τῆς οἰκογενείας γενικώτερον ἓνα ἔργον ἀγωγῆς, τὸ ὁποῖον θὰ ἔχη τὰς βάσεις μιᾶς ὄντως πνευματικῆς ἀναπτύξεως τοῦ νέου ἀνθρώπου και τὴν προοπτικὴν του.

Μία χριστιανικὴ ἀγωγή προϋποθέτει τὴν συνειδητοποίησιν τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς εἰς τὸν σημερινὸν μεταβαλλόμενον κόσμον, ἀκόμη προϋποθέτει τὰ ὑπεύθυνα πρόσωπα ποῦ θὰ εἶναι οἱ φορεῖς τῆς και ἔπειτα ἓνα πρόγραμμα ἐφαρμογῆς, τὸ ὁποῖον κατὰ τρόπον σοβαρὸν θὰ ἀναπτύσσεται εἰς τὴν πράξιν.

Ἡ διαφώτισις τῶν γονέων, ἡ συνεργασία μὲ τὸν ἐκπαιδευτικόν, ἡ ἐξωσχολικὴ ἀπασχόλησις τῶν παιδιῶν και ἡ ψυχαγωγία των, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἡ δημιουργία τῆς σπουδαίας ἐκείνης μορφῆς τῆς οἰκογενείας ποῦ θὰ εἶναι μία ἀκτινοβολοῦσα πνευματικὴ ἐστία και ἐργαστήριον ἀγωγῆς θὰ εἶναι θέματα ἐνὸς ἐπιγόντος προγράμματος.

ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΙ

Ἡ σταυροφορία, ἡ ὁποία κηρύσσεται δι' ἓνα ὑψηλὸν σκοπὸν, εἶναι πάντοτε ἓνα γεγονός μεγάλης ἀξίας διὰ τὸν πολιτισμὸν. Ἡ σταυροφορία εἶναι μία πνευματικὴ κίνησις, ἡ ὁποία πάντοτε δείχνει τὸν δρόμον πρὸς τὴν πρόοδον, ἀφοῦ ἡ πρόοδος θὰ χρειασθῆῖ και τὰ ἄλματα, ποῦ ὑπόσχεται ἡ σταυροφορία.

Και εἶναι εὐτύχημα, ὅτι ἀκούεται τοῦλάχιστον και εἰς τὰς ἡμέρας μας ἡ ἀνάγκη τῆς α ἢ τῆς β σταυροφορίας διὰ πνευματικούς και κοινωνικούς σκοπούς. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι και ἰδέαι ὑπάρχουν και ἀνθρωποι ποῦ σκέπτονται τίς σημερινῆς ἀνάγκες πέραν ἀπὸ τὸ ἄτομόν των. Εἶναι λοιπὸν ἡ ἐπίκλησις μιᾶς σταυροφορίας κάτι τὸ σπουδαῖον και ὑψηλόν. Σταυροφορία διὰ τὴν εἰρήνην, σταυροφορία διὰ τὰ παιδιὰ, σταυροφορία διὰ τὴν ὑγείαν τοῦ λαοῦ, σταυροφο-

ρία διὰ τὴν πείναν καὶ τόσα ἄλλα θέματα, τῶν ὁποίων καὶ μόνον οἱ σκοποὶ κάμνουν τὸν ἄνθρωπον νὰ αἰσθάνεται, ὅτι εἶναι ἄνθρωπος.

Ἄλλ' ἀπὸ τὸ σημεῖον τῆς ἐξαγγελίας μιᾶς ἀνάγκης μεχρι τῆς πραγματώσεως τοῦ σκοποῦ ὑπάρχει ἀτυχῶς μεγάλη ἀπόστασις. Καὶ χάριν τῆς πράξεως καταλήγομεν εἰς τὸ τέλος νὰ διαπιστώσωμεν ὅτι θὰ χρειασθοῦν οἱ ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι μὲ ἔμπνευσιν, ἀνωτερότητα, σύστημα καὶ σταθερότητα θὰ θέσουν εἰς ἐφαρμογὴν, ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ τοὺς ὑψηλοὺς σκοποὺς. Αὐτοὶ θὰ κάμουν, ὥστε ἀπὸ τὸν ρομαντισμὸν ἐνὸς εὐγενεοῦς ὄνειρου νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν χαρὰν τῆς πραγματοποιήσεώς του. Καὶ τὸ μέγα στοιχείον ρεαλισμοῦ ἐν προκειμένῳ εἶναι ὁ ζῆλος, ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν. Ἐν τῷ μεταξὺ θὰ ἠμπορούσαμεν ὄλοι μας νὰ προσφέρωμεν κάτι εἰς τοιοῦτους πρωτοπόρους: Νὰ τοὺς βοηθήσωμεν, ὅταν τοὺς συναντήσωμεν, μὲ ἀπλότητα καὶ ταπεινῶσιν, ἔστω καὶ ὡς ἀπλοῖ στρατιῶται τῆς ἰδέας. Καὶ πρὸ πάντων νὰ μὴ τοὺς μαράνωμεν τὸν ζῆλον καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν.

ΗΓΕΤΑΙ

Ἐνα ἐξαιρετὸν βιβλίον, πού δείχνει τὸν πνευματικὸν ἀγῶνα τῶν ἡγετικῶν προσωπικοτήτων τῶν νέγων τῆς Ἀμερικῆς, ἐξεδόθη τελευταίως καὶ κυκλοφορεῖ μὲ μεγάλην ἐπιτυχίαν. Φέρει τὸν τίτλον «Twentieth Century Americans of Negro Lineage» καὶ περιέχει τὴν ζωὴν, τὸν ἀγῶνα, καὶ τὴν συμβολὴν ἡγετικῶν μορφῶν τῶν νέγων εἰς τὸν πολιτισμὸν. Μὲ μίαν τοιαύτην γνωριμίαν ὁ ἀναγνώστης ἀντιλαμβάνεται καλύτερον τὰ προβλήματα καὶ τὴν ζωὴν τῶν ἐγχρῶμων ἀδελφῶν μας ὡς ἐπίσης καὶ τὸν ἀγῶνα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους διὰ τὴν πρόδον.

Τὰ πορτραῖτα τῶν ἡγετῶν αὐτῶν

ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν μὲ τὴν ἱστορικὴν ἀφήγησιν τῶν ἐπιτευγμάτων τῶν καθιστοῦν τὸ βιβλίον αὐτὸ ἐξόχως ἐνδιαφέρον. Καὶ εἶναι πρὸς τιμὴν τοῦ οἴκου «Friedship Press», ὁ ὁποῖος ἐξέδωκε καὶ ἐφιλοτέχνησε μίαν τόσοσιν σπουδαίαν ἔκδοσιν.

ΔΥΟ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ

Ἐπειδὴ πολλοὶ γονεῖς ἐνδιαφέρονται διὰ νὰ προσφέρουν εἰς τὰ παιδιά των μίαν ψυχαγωγίαν, πού νὰ ἔχη τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς πνευματικῆς ὑγείας καὶ ταυτοχρόνως νὰ προάγῃ τὴν διάνοιαν καὶ τὸ ἦθος τοῦ παιδιοῦ, δίδομεν σήμερον ἀπὸ τὴν στήλην αὐτὴν δύο διευθύνσεις, πού εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ βοηθήσουν τοὺς γονεῖς εἰς τὸ παιδαγωγικόν των ἔργον.

Ἡ μία διεύθυνσις εἶναι τοῦ οἴκου «Concordia Films (St. Louis, Missouri 63118 U. S. A.)». Εἶναι ἕνας οἶκος πού εἰδικεύεται εἰς τὴν παραγωγὴν ψυχαγωγικῶν καὶ παιδαγωγικῶν ταινιῶν τῶν 16 m.m. μὲ συμβούλους εἰδικοὺς ἐπιστήμονας. Ἡ τελευταία ταινία τοῦ οἴκου «Concordia» εἶναι ἡ «a Letter to Nancy». Εἶναι ἡ ἱστορία τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν νεαρὰν Nancy ἢ πῶς μιὰ χριστιανικὴ οἰκογένεια εὕρισκε τὸν δρόμον τῆς διὰ μίαν πλήρη ζωὴν ἐν Χριστῷ.

Ἡ ἄλλη διεύθυνσις εἶναι τοῦ οἴκου «Cap Films» (10, Rue de Greffuhle, Paris 8e) ἐπίσης εἰδικευμένου διὰ ψυχαγωγικὰς ταινίας χάριν τῶν παιδιῶν. Ἡ σειρὰ τοῦ οἴκου αὐτοῦ «Aventures de quignol et Barbarin» βοηθεῖ τὰ παιδιά νὰ καταλάβουν τὴν ἀξίαν τῆς φρονήσεως καὶ τῆς σταθερότητος. Βεβαίως ὑπάρχουν καὶ πολλοὶ ἄλλοι οἴκοι εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ἀλλ' ἡμεῖς ἐδῶ θέλομεν ἐνδεικτικῶς μόνον νὰ ὑπογραμμίσωμεν τὴν ὑπαρξίν των, εὐτυχῶς, διὰ τὰ παιδιά καὶ τοὺς γονεῖς, καὶ νὰ συστήσωμεν τὴν ἀξίαν μιᾶς πρωτοβουλίας διὰ τὴν χρησιμοποίησιν των.

Ἐπιστολαί

ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΗ

Κύριε Διευθυντά,

Τὸ ἄρθρον τοῦ κ. Β. Σταθάκη «Πνεῦμα καὶ τεχνική» καὶ ἡ θασική του ιδέα ὅτι τὰ δύο αὐτὰ πράγματα δὲν εἶναι ἀντίθετα μεταξύ τους, ἀλλὰ μποροῦν νὰ συνεργάζωνται, μοῦ φέρνει σὸ νοῦ τὶς μεγαλειώδεις ιδέες τοῦ Τεγιάρ Ντέ Σαρντέν ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ. Ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ νοήματος τῆς τεχνικῆς γράφει μεταξύ ἄλλων ὁ κορυφαῖος αὐτὸς ἐρευνητὴς καὶ στοχαστὴς καὶ τὰ ἐξῆς: «Ἡ ἐποχὴ τῶν ἔθνῶν ἐπέρασε. Τὸ ζήτημα εἶναι τώρα γιὰ μᾶς, ἐὰν δὲν θέλουμε νὰ χαθοῦμε, νὰ ἀποτινάξουμε τὶς παλαιᾶς προλήψεις καὶ νὰ κατασκευάσουμε τὴν Γῆν». «Ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἐθεωρήθη ἐπὶ μακρὸν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ὡς κάτι ἐπουσιῶδες, ὡς μία παραδοξότης, ἢ ὡς ἕνας κίνδυνος. Ἦλθεν ἡ στιγμή, εἶναι κοντά, ὅπου θὰ ἐνηνοσώμε ὅτι ἡ ἔρευνα εἶναι ἡ ὑψίστη ἀπὸ τὰς ἀνθρωπίνας δημιουργίας πού ἀπορροφᾷ μέσα τῆς τὸ πνεῦμα τοῦ πολέμου καὶ ἀντανაკλᾷ τὴν λάμπιν τῶν θρησκειῶν. Τὸ νὰ ἐργαζώμεθα συνεχῶς πρὸς διαμόρφωσιν καὶ ἀξιοποίησιν τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων δὲν εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν πράξις πιστότητος πρὸς τὸ ἄν καὶ ἐπομένως πράξις λατρείας;» «Ἄλλοτε ἐφαίνετο ὅτι ὑπάρχουν δύο πνευματικαὶ καταστάσεις διὰ τὸν ἄνθρωπον: νὰ ἀγαπᾷ τὸν Οὐρανὸν ἢ τὴν Γῆν. Ἴδου ὅτι εἰς τὸ νῆος διάστημα μία τρίτη ὁδὸς ἀποκαλύπτεται: νὰ ὑπάγωμεν εἰς τὸν Οὐρανὸν διὰ τῆς Γῆς. Ὑπάρχει μία κοινωνία (ἀληθινή) μετὰ τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Κόσμου».

Οἱ σύντομες αὐτὲς περικοπὲς ἄς θεωρηθοῦν ὡς ἕνα ἐλάχιστον μνημόσυνον γιὰ τὸν μεγάλο αὐτὸ ἐργάτη τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ πνεύματος, πού συμπληρώνονται 10 χρόνια ἀκριβῶς ἀπὸ τὸν θάνατόν του.

Μετὰ τιμῆς
Β. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ

★

ΙΑΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

Κύριε Διευθυντά,

Εἰς τὸ τεῦχος τοῦ περασμένου Ἰουνίου εἶχα ἐπισημάνει τέσσαρα θαρσυήμαντα ἄρθρα τῶν «Ακτίνων», τὰ ὁποῖα ἐπαρουσίαζαν θασικὰς πλευράς τοῦ ἱατρικοῦ λειτουργήματος. Εἰς τὰς σπουδαίας αὐτὰς ἱατρικὰς πραγματείας ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ προσθέσῃ καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ παρελθόντος

Δεκεμβρίου «Ὁ γιατρός καὶ ἡ πνευματικὴ του πορεία» τοῦ δρος Erik Abbot. Αἱ μελέται αὐταὶ μαζί με ἄλλας προγενεστέρων τῶν «Ακτίνων» ἀποτελοῦν μίαν summa ἱατρικῆς δεοντολογίας καὶ ὀλοκληρώνονται μετὰ τὰ δύο κλασσικὰ ἔργα «Ἡ ἀρρώστεια καὶ ἡ ψυχὴ» τοῦ Ἰνστιτούτου Ἰατρικῆς Ψυχολογίας καὶ «Ἡ ἱατρικὴ ἀπὸ πνευματικῆς ἐπισκοπήσεως» τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ Μαρίνου Γεροουλάνου.

Εἰς ὅλην αὐτὴν τὴν σοβαρὰν βιβλιογραφίαν ἐπιτρέψατέ μου νὰ προσθέσω μίαν μικρὰν «ἀνακάλυψιν». Εἰς τὸ ἀξιόλογον βιβλίον τοῦ ἀρχιμανδριτοῦ Εὐσεβίου Ματθοπούλου «Ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου» τὸ ὁποῖον παρουσίασαν ἄλλοτε αἱ «Ακτίνες», καὶ εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ καθήκοντων ὑπάρχει μία ὠραία παράγραφος (ἡ ἐκτεσεστέρα ἀπὸ ὅλας) μετὰ τὸν τίτλον: Καθ ἡ κ ο ν τ α τ ὶ ν Ι α τ ρ ὶ ν. Τρία τοιαῦτα τονίζει κυρίως ὁ συγγραφεὺς.

«Καθῆκον πρώτιστον τῶν ἱατρῶν εἶναι νὰ εἶναι γνῶστα τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης καὶ νὰ καταγίνονται πάντοτε εἰς αὐτὴν, ἐπαυξάνοντες, ὅσον εἶναι δυνατὸν περισσότερον, τὰς ἱατρικὰς αὐτῶν γνώσεις, διὰ νὰ ἀποφεύγωσιν οὕτω τὰς κακὰς διαγνώσεις τῶν ἀσθενειῶν, αἵτινες πολλάκις ἐπιφέρουσι καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον. Διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οἱ ἱατροὶ καθίστανται αἴτιοι καὶ ὑπεύθυνοι ἐνώπιον τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ, ἐὰν ἡ κακὴ διάγνωσις προῆλθεν ἐκ τῆς ἀμελείας καὶ ἀπροσεξίας αὐτῶν.

»Καθῆκον ἔτι τῶν ἱατρῶν εἶναι νὰ εἶναι πιστοὶ καὶ εὐσεβεῖς καὶ ἐνάρετοι... θεωροῦντες τοῦτο ὡς ὑψίστον καθῆκον...

»Επιβάλλεται νὰ ἔχωσι τὴν δυνατὴν εἰς αὐτοὺς γνῶσιν τῆς ἀγίας Γραφῆς, διότι ἡ γνῶσις αὐτὴ ὄχι μόνον τὴν ἰδικὴν των ψυχὴν μεγάλως ὠφελεῖ, ἀλλὰ σπουδαίως θὰ ὠφελῆ αὐτοὺς καὶ ὡς πρὸς τὴν θεραπείαν πολλῶν ἀσθενειῶν. Διότι ἐκ τῆς ἀγίας Γραφῆς θὰ μαθάνουν, ὅτι πολλοὶ ἀσθένειαι τοῦ σώματος ἔχουσι αἰτίαν τὴν ἁμαρτίαν καὶ ἀσθένειαν τῆς ψυχῆς, προερχόμεναι ἐκ ψυχικῶν παθῶν. Οὕτω δὲ διαγιγνώσκοντες τὴν αἰτίαν τῆς νόσου, θὰ δύνανται νὰ ὑποδείξουν καὶ εἰς τὸν ἀσθενῆ τὸ πρακτέον, διὰ νὰ ἀποσοθηθῇ ἡ ἀσθένεια.

»Ἐχουσι καθῆκον οἱ ἱατροὶ νὰ φροντίζωσι καὶ διὰ τὴν θεραπείαν τῶν ψυχῶν τῶν ἀσθενῶν των, νουθετοῦντες καὶ συμβουλευόντες αὐτοὺς κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ...

Ἐν συμπεράσματι ὁ συγγραφεὺς τονίζει: «ὀφείλει ὁ ἱατρός νὰ εἶναι παρήγορος, ἐνθαρρυντικὸς καὶ παραμυθητικὸς εἰς πάντας ἀνεξαιρέτους τοὺς ἀσθενεῖς καὶ νὰ δεικνύῃ ἐνδιαφέρον ἀληθές καὶ πραγματικὸν ὑπὲρ τῆς ὑγείας αὐτῶν. Ἐχει καθῆκον, ὁσάκις καλεῖται νὰ εἶναι πρόθυμος τόσο εἰς

τους πλουσίους δσον και εις τους πτωχους, χωρις να αναβαλλη την ωραν της επισκεψεως. "Εχει καθηκον εις τους μη δυναμεινους να τον ανταμειψωσι να προσφερεται δωρεαν. Θελει δε καμει τουτο μετα προθυμιας οταν εχη υπ' οψιν του, οτι η δια τους πτωχους ανταμοιβη θα ειναι ασυγκριτως πλουσιωτερα της ανταμοιβης, την οποιαν λαμβανει απο τους πλουσιους, καθοσον θα ανταμειφθη δια τους πτωχους ουχι υπ' ανθρωπων, αλλ' υπ' αυτου του Θεου».

Δεν ξερω αν πολλα τετοια εχουν γραφη αναλυοντας το πνευμα του ιπποκρατειου ορκου.

Με πολλην αγαπην
ιατρος Α. Κ.

★

ΕΚΕΙΝΟΙ ΠΟΥ ΔΕΙΚΝΟΥΝ ΤΟΝ ΔΡΟΜΟ

Αγαπηται «Ακτινες»

Νομιζω οτι δεν πρεπει να περαση απαρατηρητο το γεγονος οτι εφετος εκλεισε τα 90 του χρονια μια απο εκεινες τις μορφες που περασαν πλεον στη χορεία των μεγαλων ανθρωπων και ευεργετων της ανθρωποτητας, ο Αλβερτος Σβαίτσερ.

Σε μια εποχη σαν τη σημερινη που ψαχνει κυριολεκτικα με το φαναρι του Διογενους για να βρησ μορφες πραγματικα μεγαλες, σκεπτομαι οτι ειναι καθηκον και αναγκη συγχρονως, αυτους που υπαρχουν, τουλαχιστον να τους αναγνωριζωμε και να τους προβαλλωμε. Διοτι ειναι αστερια που δειχνουν σε ολους μας καποιο δρομο.

Δεν ειναι σκοπος της παρουσης επιστολης να καμω λογο για το εργο του Σβαίτσερ—το γνωστο αλλωστε εις τους αναγνωστιας του Περιδικου αυτου—αλλα να υπενθυμισω το γεγονος του εορτασμου των 90 χρονων του και να τονισω οτι αυτος ο ανθρωπος, ο οποιοσ δεν εζησε σε καποια μακρυνη «καλη εποχη», εκαμε ο,τι εκαμε διοτι επηρε στα σοβαρα την υποθεσι του Χριστιανισμου. Τον εκαμε θιωμα του. Επανεστατησε κατα της αδιαφοριας που επικρατουσε γυρω του και δοθηκε ολόψυχα, απο τα νεανικα του χρονια ως τα θαυεια γεραματά του, στη μεγαλη περιπετεια οπου τον ωδηγησε η προσαγη της συνειδησεως του.

Μεταφερω εδω δυο συντομα αποσπασματα απο το αυτοβιογραφικο εργο του Σβαίτσερ, «Η ζωη μου και η σκεψι μου», χαρακτηριστικα επι του προκειμενου:

«Εκεινο που εχει αναγκη ο Χριστιανισμος ειναι να εμψυχωνεται ολοκληρωτικα απο το πνευμα του Χριστου και ν' αποκτηση την πνευματικότητα μιας ζωντανης θρησκειας με εσωτερικη περισυλλογη και

αγαπη, που ειναι η πραγματικη αποστολη Του. Μοναχα μ' αυτον τον τροπο θα μπορεση να γινη η ζυμη στην πνευματικη ζωη της ανθρωποτητας.

»Εκεινο που επι δεκαετια αιωνες εμφανιζεται στον κοσμο σαν Χριστιανισμος, δεν ειναι παρα μια σκιαγραφια, γεματη αδυναμειες και λαθη και οχι ακεραιος Χριστιανισμος, οπως ξεπηδησε απο το πνευμα του Χριστου...

»Οταν με ερωτουν αν ειμαι αισιόδοξος η απαισιόδοξος, απαντω οτι σε μενα η επιγνωσις (της σημερινης καταστασεως του κοσμου) ειναι απαισιόδοξη, ενω αντιθετα η θελησις και η ελπιδα ειναι αισιόδοξεσ...

»Εαν θρεθουν ανθρωποι ικανοι να επαναστατησουν εναντιον του πνευματος της αδιαφοριας και φανουν αρκετα ειλικρινεισ και θαθεισ ωστε να λαμψουν τα ιδανικα της ηθικης προόδου, θα ιδουμε να γεννιεται μια πνευματικη επιρροη, ικανη να δημιουργηση μια νεα πνευματικη καταστασι στην ανθρωποτητα».

Μετα τιμησ

Κ. ΔΑΣΚΑΛΟΥΔΗΣ

★

ΚΑΙ ΠΑΛΙΝ ΠΕΡΙ ΖΟΡΜΠΑ

Κυριε Διευθυντα,

Επιτρεψτε μου να σας απασχολησω για ενο επικαιρο θεμα, αφου ομως πρωτα «αυι τοσυστηθω». Δεν ειμαι καθολου τακτικος αναγνωστησ σας και ακομα συστηματικα θρησκευομενο άτομο. Ειμαι ομως Ελλην και χριστιανος ορθοδοξος.

Γι' αυτο ακριβωσ το λογο, σκεφθηκα να στείλω σε σας, σαν αρμοδιωτερο παραληπτη αυτο το γραμμα, σαν μια διαμαρτυρια εντονη, για οσα συμβαινουν τα τελευταια χρονια γυρω μας.

Κι' εκει που «εξεχειλισε πια το ποτηρι» ειναι το τελευταιο αριστοργημα... «ο Ζορμπας ο Ελληνας» του Κακογιαννη.

Ας εξηγηθομε λοιπον. Το εργο αυτο εχει αρετεσ εξαιρετικα σπουδαιεσ, που απο πλευρασ Τεχνης (και Τεχνικησ) το κανουν πολυ ενδιαφερον.

Αλλα δυστυχωσ ειναι εργο υλιστικο, αντιχριστιανικο, αντι-ορθοδοξο, ανθελληνικο, αντι-Κρητικο. Και να, αναλυτικωτερα το γιατι:

α) Υλιστικο, αφου «θεοποιει» το παρον, τις ανομες επιθυμειεσ, την αρπαγη. Καταλυει την εννοιαν του Θεου, καθε ιδεαλισμο, την αγαπη προς τον πλησιον. Κολακευει τα κατωτερα ενστικτα του ανθρωπου, διεγειρει τον ανθρωπο προς ο,τι φαυλα.

β) Αντιχριστιανικο. Βεβαια, αφου ειναι υλιστικο ειναι και αντιχριστιανικο. Μα, δεν αρκειται σ' αυτο: Βεβηλωνει την εν-

νοια του Θεού, τὸν κατεβάζει σ' ἐπίπεδα χυδαία, ἀνθρώπινα, προσβάλλει ἀπίθανα τὴν Θεομήτορα, ἐξευτελίζει τὰ χριστιανικά ἰδεώδη.

γ) Ἀντι-ὀρθόδοξο. Γελοιοποιεῖ τὸν μοναχικὸν βίον, ἐμφανίζει φαιδρούς, ἀστόχαστους τοὺς μοναχοὺς, ποὺ ἀσχολοῦνται ἢ ἱκανοποιοῦνται μὲ τις χυδαιότερες τῶν πράξεων.

δ) Ἀνελληνικό—ἀντι-Κρητικό. Προβάλλει ἥθη καὶ ἔθιμα ἀπαράδεκτα, ξένα πρὸς τὰ ἀγνά ἑλληνικά ἥθη καὶ ἔθιμα, πράξεις Ἑλλήνων θιαίες καὶ ποταπές, ζωοκλοπή, ἀρπαγή, δολοφονίες, αἰσχρότητες. Ἐνῶ παρασιωπᾷ τὰ τόσα καλὰ καὶ θαυμαστά τοῦ γενναίου καὶ ἡρωϊκοῦ Κρητικοῦ λαοῦ.

Καὶ ὅλα αὐτά, ἀπὸ ἓναν σκηνοθέτη, ποὺ εἶναι πρωτομάστορας στὴ δουλειὰ του, γι' αὐτὸ ἀκριβῶς καὶ ἐπικίνδυνος. Γιατί μ' αὐτὰ ποὺ σερβίρει, ἀπὸ τὴν μιὰ πλευρὰ, τὸν ξένο θεατὴ θὰ τὸν κἀνὴ νὰ νοιώσῃ γιὰ τὸν τόπο μας, γιὰ ὅλους μας, ναυτία, σιχασιά. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὸν δικό μας ἀνώριμο θεατὴ, ν' ἀναρρωτιέται, ὄχι μόνον ἂν πρέπει νὰ ἴναι υπερήφανος γιατί εἶναι Ἑλληνας, ἀλλὰ ἂν «χρειάζεται» ἢ ὀρθοσκεία καὶ ἢ ἀπὸ αὐτὴν γεννημένη σημερινή μας κοινωνία.

Ἄς ὑποθέσουμε, ὅμως, πὼς ὁ γιὸς τοῦ Sir Κακογιάννη, θρίσκει ἀπ' ὄλην αὐτὴ τὴν ἱστορία, ὅτι ὑπάρχει μιὰ κάποια ἀλήθεια... Οἱ πρόγονοί μας εἶπαν: «Τὰ ἐν οἴκῳ, μὴ ἐν δήμῳ». Εἶδαμε ποτὲ ξένο σκηνοθέτη, Ρώσο, Ἄγγλο κ.λ.π. (ἀδιάφορο), νὰ φτιάχνῃ κάτι τὸ παρόμοιο; Κι' ἀκόμα χάθηκαν τὰ θέματα ν' ἀσχοληθῇ, π.χ. μὲ τὸν Κων)νον τὸν Παλαιολόγο, τὸν Καραϊσκάκη, τὸν Γρηγόριο τὸν Ε', τὸν Καποδίστρια, τὸν Μιαούλη; Γιατί μονάχα μὲ τὸν Ἀλέξη Ζορμπᾶ;

Ὁ Κακογιάννης Ζορμπᾶς, διότι ὁ Καζαντζάκης μᾶς εἶναι ἀδιάφορος, ἀφοῦ αὐτὸν τὸν διάβασαν δυο-τρεις χιλιάδες ὠρμητοὶ Ἑλληνες, θὰ περιφέρεται ἀπὸ πόλι σὲ πόλι καὶ ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριὸ γιὰ... χρηστομάθεια, σὲ ἀνώριμους, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, πνευματικὰ ἀνθρώπους.. Ἔτσι, ποὺ στὸ τέλος διερωτήθηκα, μήπως ὁ σκηνοθέτης μισεῖ τόσο τὴν Ἑλλάδα καὶ κάθε τι τὸ Ἑλληνικό, μιὰ κι' ὁ ξένος θεατὴς βλέπει μόνον

κακία, μικρότητα, φτήνεια σ' ὅλα...

Θὰ μοῦ ποῦν ὅμως, ἐνδεχομένως, ὅτι ὁ Ἀλέξης Ζορμπᾶς εἶναι ἄτομο, μονάδα, καὶ ἀνάλογοι μονάδες ὑπάρχουν σ' ὅλα τὰ Κράτη. Δὲν εἶναι ἔτσι τὸ πρᾶγμα. Ὁ σκηνοθέτης στὸ ἔργο δείχνει τὸ χωριὸ καὶ τὸν κληρο, ἓνα μαζύ, μὲ κύρια ἀπασχόλησι «ντροπῆς πράγματος», μὲ τὴν εὐρύτερη ἔννοια. Ἄρα θὰ πῆ ὁ ξένος, πὼς κι' ὅλη ἡ Κρήτη καὶ πιὸ σωστὰ ὅλη ἡ Ἑλλάδα, τὸ ἴδιο εἶναι.

Ἔπειτα, ἡ Ὄρθόδοξη Ἐκκλησία, μόνον γι' αὐτὰ εἶναι; Τίποτα σ' αὐτὴ δὲν χρωστάμε, τίποτα δὲν ἔφτειαξε, ἢ δὲν προσφέρει;

Κι' ὕστερα ἡ Κρήτη, ἡ λεβεντογέννα, εἶναι ἀνέντιμη, ὑλιστική, ἄμαχη, μικρόψυχη, γελοία; Ἀναρρωτιέμαι, πὼς ὁ Ἐπίσκοπος Κρήτης, ἔδωσε τὴν ἔγκρισί του γιὰ τέτοια συμμετοχὴ στὴν ταινία (ἐκκλησιῶν, μοναχῶν, ἱερῶν σκευῶν, μοναστηριῶν). Οὔτε γιὰ μιὰ στιγμή δὲν σκέφθηκε τὸ Ἀρκάδι; Κι' οἱ Κρητικοί; Κι' ἡ «Μάχη τῆς Κρήτης»; μόνον «διὰ τριάκοντα ἀργύρια»; Κι' ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος νομίζει πὼς ἐξώφλησε τὸ χρέος τῆς μὲ μιὰν ἄτονη διαμαρτυρία; Ἔτσι θὰ ἀντιμετωπίζῃ φοβερὰ σφυροκοπήματα κατὰ τῶν ἱερῶν καὶ ὁσίων τῆς; Μόνον θὰ εἶναι εὐκολὴ νὰ ἀπαγορεύῃ τὸ κήρυγμα σ' ἓνα ζηλωτὴ ἱεροκήρυκα, τὸν Α. Καντιώτη;

Δὲν μπορῶ νὰ μὴ σᾶς πῶ, πὼς κατὰ τὴν προβολὴ μερικοὶ θεατὲς ξεστόμιζαν ἀκατανόμαστες φράσεις γιὰ τοὺς μοναχοὺς—τί κατάνεια!—Ξαναμμένοι ἀπὸ τὸν ἀριστοουργηματικὸ Ζορμπᾶ.

Δὲν σᾶς κρῦβω, πὼς ἀγανάχτησα πολὺ, κι' ἀναρρωτήθηκα στὸ τέλος, δὲν ὑπάρχουν ἄνθρωποι, ἔστω καὶ λίγοι, ποὺ ν' ἀντισταθοῦν μὲ νεῦρο, μὲ πάθος, στὰ διαλυτικά στοιχεῖα γιὰ κάθε τι τὸ Ἑλληνικό, τὸ Ἑλληνοχριστιανικό, καὶ ποὺ θὰ τὰ ξεσκεπάσουν καὶ θὰ τὰ ἀποδιώχουν;

Guo vadis domine?

Δικός σας

ΑΡΗΣ ΙΠ. ΣΕΝΤΟΥΚΑΣ

Ἰατρός

Μερικά για τὴ χριστιανικὴ ποίηση καὶ ἄλλα...

Σὲ προηγούμενο τεύχος τῶν «Ἀκτίνων» (Νοέμβριος 1964, σ. 366) ἔγραψα γιὰ τὸ «Μυστικὸ "Ἐαρ» τοῦ Π. Β. Πάσχου. Τότε εἶχα πεί ὅτι, τὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα στὴν ποίηση τοῦ Πάσχου εἶναι τὸ ἄρμονικὸ συνταίριασμα μορφῆς καὶ οὐσίας. Κι' ἀκόμα ὅτι, στὸ «Μυστικὸ "Ἐαρ» ὁ π. ξεπέρασε ὅλες τὶς δυσκολίες καὶ τοὺς κινδύνους γιὰ ξεστράτισμα σὲ ἀντιποιητικούς χώρους, πού κλείνει γιὰ ἕναν ποιητὴ τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα, ὅταν ἀπὸ τὸν δημιουργὸ λείπει ἡ ἄρτια πνευματικὴ κοσμοθεωριακὴ συγκρότηση καὶ τὸ γνήσιο ταλέντο. Γιατί, τότε, ἀντὶ γιὰ ποίηση φτιάχνει ἀρρωστημένα στιχοπλοκήματα, ἐπικίνδυνα στὴν πνευματικὴ ὑγεία καὶ τὴν αἰσθητικὴ καλλιέργεια τοῦ λαοῦ.

Μὲ ἄλλα λόγια, εἶχα δεχθεῖ ὅτι, ὁ Π. Β. Πάσχος πρέπει νὰ λογαριάζεται ὡς ἄνθρωπος χριστιανὸς ποιητῆς, καὶ ἡ ποίησή του καθαρὰ χριστιανικὴ ποίηση.

Ὡστόσο οἱ περισσότεροι, ἀπ' ὅσους γράψανε γιὰ τὸ «Μυστικὸ "Ἐαρ», θρῖκανε καθαφικὴ ἐπίδραση στοὺς στίχους του. Αὐτὸ μὲ ὑποχρεώνει νὰ ξαναμιλήσω γιὰ τὴν ποίηση τοῦ Πάσχου, γιὰ νὰ ξεκαθαρίσω ἂν εἶναι ἡ ὄχι χριστιανικὴ. Γιατί ἂν πραγματικὰ ὑπάρχει καθαφικὴ ἐπίδραση—ὅπως ὑποστηρίζουν οἱ ἄλλοι—τότε ὁ Πάσχος δὲν μπορεῖ νὰ λογαριάζεται χριστιανὸς ποιητῆς, μιά πού μπόρεσε νὰ τοῦ διαθρῶσει τὴ χριστιανικὴ ποιητικὴ του συνείδηση ὁ μεγάλος ἐκείνος νεοέλληνας «ποιητῆς τῆς παρακμῆς».

Κι' ἐδῶ γεννιέται τὸ ἐρώτημα: Ποιὰ εἶναι ἡ εἰδοποιὸς διαφορὰ στὴν χριστιανικὴ ποίηση; Τί εἶναι ἐκεῖνο πού τὴν κάνει νὰ ξεχωρίζει ἀπὸ τὴν ἄλλή ποίηση; Ἡ θεματογραφία της; Τὰ ἐκφραστικὰ της μέσα ἢ τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα πού κυριαρχεῖ στὸν ποιητικὸ λόγο καὶ στὸν ψυχικὸ κόσμο τοῦ ποιητῆ;

Τίποτα ἀπ' ὅλα αὐτά!

Ἡ εἰδοποιὸς διαφορὰ εἶναι τὸ φανέρωμα τοῦ δρόμου γιὰ τὴν μέθεξι στὴ ζωὴ τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν κοινωνία μ' Αὐτόν. Μὲ ἄλλα λόγια ὁ χριστιανὸς ποιητῆς θὰ βοηθήσει, τὸν ἑαυτὸ του πρῶτα, κι' ὕστερα τὸν συνάνθρωπο, νὰ βρεῖ τὸν προορισμὸ του: Νὰ προσεγγίσει τὸ ἀρχετύπο του τὸν Θεόν, καὶ νὰ θεωθεῖ. «Καὶ αὐτὸ τὸ φανέρωμα γίνεται μὲ τέλεια ἐκφραστικὰ μέσα», ὅπως ἔγραψα καὶ ἄλλοτε.

Αὐτὸ θγαίνει καθαρὰ καὶ ἀπὸ τὸ κύτ-

ταγμα τοῦ ποιητικοῦ λόγου τῶν μεγάλων χριστιανῶν ποιητῶν, ὅπως τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, τοῦ ἐπικοῦ ποιητῆ τοῦ χριστιανισμοῦ, τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, τοῦ Ἰωάννη Δαμασκηνοῦ, καὶ ἀπὸ τοὺς νεωτέρους τοῦ Σολωμοῦ.

Κοντολογῆς, τὴ σύγχρονη χριστιανικὴ ποίηση δὲν θὰ τὴν κρίνουμε ἀπὸ τὰ ἐξωτερικὰ της μόνο γνωρίσματα, παραθεωρώντας τὴν ἐσωτερικὴ της ὑπόσταση. Θὰ τὴν κρίνουμε ὡς ἄρμονικὸ ὄλο, πού ἔχει ψυχὴ καὶ σῶμα.

Μ' αὐτὰ τὰ μέτρα θὰ πρέπει νὰ κριθεῖ καὶ ἡ ποίηση τοῦ Πάσχου. Τὸ «Μυστικὸν "Ἐαρ» θρῖσκεται μέσα στὸ χώρο τῆς χριστιανικῆς νεοελληνικῆς ποίησης. Ὁ ποιητῆς του, μὲ τοὺς καλοδουλεμένους καὶ ἀψευγάδιστους στίχους του, μιλάει γιὰ τὶς ἰδέες, τὰ ἰδανικὰ καὶ τὰ ἰδεώδη τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἡ σκόπευσή του εἶναι: τὸ φανέρωμα τοῦ δρόμου γιὰ τὴν μέθεξι στὴ ζωὴ τοῦ Θεοῦ. Κι' αὐτὸ εἶναι κείνο πού χαρακτηρίζει τὴν ποίησή του, ὡς ποίηση χριστιανικὴ.

Ἄν ἀνάμεσα στὰ ποιήματα τῆς συλλογῆς ὑπάρχουν καὶ μερικὰ μὲ ἱστορικὴ θεματογραφία, παρμένη ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη, τοῦτο δὲν θὰ πεί ὅτι, ὁ Πάσχος θρῖσκεται κάτω ἀπὸ τὴν καθαφικὴ ἐπίδραση, ἐπειδὴ ὁ Ἀλεξανδρινὸς ποιητῆς χρησιμοποίησε πρῶτος ἱστορικὰ πρόσωπα καὶ γεγονότα στὴν ποίησή του. Γιατί ἄλλη εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ ὑπόσταση στὴν καθαφικὴν ποίηση, καὶ ὀλίγελα ἀντίθετη στὴν ποίηση τοῦ Πάσχου.

Ἡ ποίηση τοῦ Πάσχου ἔχει τὶς ρίζες της, ἀπὸ πλευρᾶς μορφῆς, περισσότερο στὴν χριστιανικὴ ἐκκλησιαστικὴ ποίηση: Ἡ μουσικότητά τοῦ στίχου μὲ τὴν οὐσία συνταιριάζονται τόσο ἄρμονικὰ πού γίνονται ἀληθινὴ χριστιανικὴ φιλοσοφία. Καὶ εἶναι φυσικὸ νὰ ἔχει ὑποστῆ τὴν ἐπίδραση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποίησης, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ἔρχεται σὲ καθημερινὴ ἐπαφὴ μαζί της.

Καὶ τὸ συμπέρασμα: Τὸ μπέρδεμα τῆς νεοελληνικῆς χριστιανικῆς ποίησης, μὲ ὁποιαδήποτε τεχνολογία, εἶναι λάθος! Ὅπως λάθος ἦταν ὁ συσχετισμὸς τῶν ἐξωτερικῶν στοιχείων τῆς ποίησης τοῦ Πάσχου μὲ τὴν καθαφικὴν ποίηση. Ὁ Πάσχος, ἀπλώνοντας τὶς ρίζες του στὴν ἐκκλησιαστικὴ ποίηση, κατῶρθωσε νὰ μᾶς δώσει, στὸ «Μυστικὸ "Ἐαρ», μιά γνήσια

χριστιανική ποίηση, με σύγχρονες άναενω-
μένες μορφές.

★

Ο ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ είναι από τους κυριώτερους εκπρόσωπους της σύγχρονης Κυπριακής Λογοτεχνίας. Η τελευταία του ποιητική συλλογή: «Ώρα πατρίδας» (Λευκωσία, 1964) μου δίνει άφορμή για τούτο τὸ σημείωμα. Πολύπλευρο ταλέντο: ποιητής, διηγηματογράφος, θεατρικός, μελετητής και κριτικός, δουλεύει με τέλεια εύσυνειδησία μέσα στο χώρο όχι μόνο τῶν Κυπριακῶν ἀλλὰ τῶν Νεοελληνικῶν, γενικώτερα, Γραμμάτων. Η παρουσία του είναι αὐτοδύναμη και άνοδική. Τὰ ιδανικά του άληθινά. Η πίστη του, στοῦ ιδανικοῦ τὸ μεγαλεῖο, άμετάθετη.

Τὰ γνήσια λυρικά στοιχεία, στή ποίηση τοῦ Χρυσάνθη, ζευγαρώνουν με τὸ ιδανικό τῆς λευτεριάς, τὴν ὁμορφιά τῆς καλοσύνης, και τὰ ἀνθρωπιστικά ιδεώδη, για νὰ μὰς δώσουν μιὰ ποίηση γιομάτη χυμὸ ζωῆς. Η μουσική τοῦ στίχου είναι στοιχειὸ ὄργανο στήν ποίησή του. Θυμίζω τις «Ὁδὲς τῶν ταπεινῶν πλάσμάτων» (βραβεῖο «Ενώσεως Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν», 1951), ποῦ τις πλημμυρίζει ἡ ὁμορφιά τῆς καλοσύνης και τις στολίζουν οἱ λεπτοεργικά καλοδουλεμένοι, άπέριτοι στίχοι. Τὸ ἴδιο θὰ μπορούσα νὰ πῶ και για τὸ «Πάθος για ἕνα λεύτερο οὐρανό» (Λευκωσία 1959) με τὸ «Νεκρὸ πολεμιστῆ» ποῦ:

Εἶχε μιὰ νεότητα άσυνήθη
και τὴν ὑπόταξε στοῦ θαύμα.

.....
Μι' αὐγή τὸν θρηκα νὰ κοιμάται
στοῦ κόκκινο κρεβάτι χορταριοῦ.
Ἡ ὀμίχλη με στρογγυλὸν τὸν χάϊδευε,
γάντι θελοῦδινο, ἑλαφρὰ σταχτι
κι' εἶχε στοῦ στήθος τοῦ τριαντάφυλλο
τῶν ἑκατῶν θανάτων.

Εἶχε μιὰ νεότητα άσυνήθη
και τὴν παράδοσε στοῦ θαύμα.

Πίστη οὐράνια και άκαταμάχητη, ὀλόφλοη, σάν πύρινη ρομφαία Ἄγγέλου τῆς Ἄποκαλύψεως, διατρέχει τις φλέβες τοῦ ποιητῆ για τοῦ αἰώνιοῦ ιδανικοῦ τὴν κατάκτηση!

Ἡ «Ώρα Πατρίδας» είναι ἑκφραση τούτης τῆς πίστης. Ἐδῶ, ὁ καθαρὸς λυρισμὸς συνταιριάζεται με τὴν μεταφυσική πίστη και τὴν άγάπη στήν Πατρίδα:

Γνωστοὺς θεοὺς ἑπικαλοῦμαι
νὰ ἑπισκεφθοῦν τὴν ἄμπελο.
Σύντομο φῶς τὴν κατατρῶγει.
Λυποῦνται οἱ πάνω στίβες τοῦ χωμά-
του.

Πνίγει ἡ άσφυξία τὸ φύλλο,
Δὲν ἔχει ρόδο πιά ὁ καρπός.
Θὰ τὴν ξυλεύσομε τὴν ἄμπελο,
γνωστὲ δεσπότη τ' οὐρανοῦ.

Ἡ Χρυσάνθης ἔχει γνήσιες μεταφυσικές πεποιθήσεις:

Τὸ κάλλος τῆς ψυχῆς ἑπισφραγίζεται
με τὴ θυσία τοῦ σώματος.
(Ἐπίκληση)

Οἱ ἥρωες δὲν πεθαίνουν. Γίνονται πολίτες τ' οὐρανοῦ. Για τὸς ἥρωες δὲν ὑπάρχει θάνατος. Δὲν ὑπάρχει φθορά. Και δὲν ζοῦν μόνο στή μνήμη τῆς Πατρίδας. Ζοῦν στοῦ σχέδιο τῆς αἰωνιότητος! Και πρεσβεῦουν για τῶν σκλάβων τὴ λύτρωση:

Ἐπικαλοῦμαι τὴν πρεσβεία σου,
τῶν οὐρανοῦν πολίτη, Μαυρογένη.

Κερδίσανε μόνοι τους τὸ φῶς, γιατί ζήσανε με τὴν εὐθύνη. Τούτη ἡ ἀρετὴ ὀδηγεῖ στήν ἀγιότητα. Ἡ εὐθύνη είναι ἡ ἀρετὴ τῶν ἁγίων:

Ἄξιον ἔστι τὸ παλληκάρι ποῦ φορτω-
νεται
με τὸ ντουφεκί τῆς εὐθύνης.
Για τις ἑστίες και τὸς θωμοὺς ἡ μάχη
πάθος Θεοῦ, πάθος ζωῆς.

Οἱ Ἅγιοι είναι οἱ ἥρωες ποῦ ἀντιστέκονται στή φθορά. Ἡ φθορά ὀδηγεῖ στοῦ θάνατο. Ὁ θάνατος είναι ὁ χωρισμὸς ἀπὸ τὸ φῶς! Κι' ὁ θάνατος τῆς Πατρίδας είναι ὁ χωρισμὸς ἀπὸ τὴ Λευτεριά:

Ἡ Λευτεριά δὲν είναι πάθος κι' ἦθος,
δὲν είναι ἀντρεία ἡ λευτεριά μονάχα:
ἡ λευτεριά θυσία παντοτινὴ τὴν πάσα
μέρα.

Ἡ Χρυσάνθης ζεῖ ἔντονα τὸ δράμα τῆς Κυπριακῆς Πατρίδας. Οἱ στίχοι του, σάν μιλάνε γι' αὐτό, γίνονται προσευχῆς ἐπίκληση. Γεμάτη Χριστὸ κι' Ἑλλάδα είναι ἡ ποίησή του. Κι' οἱ ποιητικές του ρίζες ἀπλώνονται ὡς τὰ βάθη τῆς χριστιανικῆς ποίησης. Θυμίζω τὰ «Θεοτόκια» στήν ἀνθολογία του «Ὁ θησαυρὸς ἡ μάννα...» (Λευκωσία 1958), ὅπου οἱ στίχοι του είναι ντυμένοι τῆς ἑκκλησιαστικῆς ποίησης τὸ λευκὸ ντύμα. Ἡ μουσική κι' ὁ λόγος ζευγαρώνονται ἀρμονικά σὲ στίχους σμιλευτοὺς κι' ἀπεγάδιαστους.

Ἡ Κύπρος Χρυσάνθης είναι μιὰ γνήσια ποιητικὴ φωνή. Και ἡ ποίησή του είναι σωστὴ και καθαρὴ. Γιατί φωτίζεται ἀπ'

τ' Ούρανοῦ τὸ φῶς, κι' εἶναι ντυμένη τῇ λευκῇ ἐσθήτᾳ τῆς ἀλήθειας.

★

Ο ΥΠΝΟΣΑΚΟΣ τοῦ Ν. Δ. Καροῦ-ζοῦ, ἡ ποιητικὴ συλλογὴ μὲ τὸν ἀψευγά-διαστο στίχο, μᾶς μπάζει σ' ἓνα νέο ποιη-τικὸ χῶρο, ποῦ θὰ τὸν ἔλεγα: δυαρχικὸ ποιητικὸ χῶρο (μὲ τὴν φιλοσοφικὴ ἔννοια τοῦ ὄρου) ἢ εἰκονοκλαστικὴ ποίηση (γιὰ νὰ χρησιμοποιήσω ἓναν πιὸ οἰκείο ὄρο), ποῦ κυριαρχεῖ τόσο τὸ μεταφυσικὸ, ὅσο καὶ τὸ νοησιαρχικὸ, δεμένα καὶ τὰ δυὸ τοῦτα βασικὰ στοιχεῖα μὲ μιὰν ὑπέρκαλλη μου-σικῇ.

Ὁ Καρούζος, κοσμοθεωριακὰ τοποθε-τεῖ τὸν ἑαυτὸ του στοὺς μεταφυσικοὺς ποιη-τές. Τῇ μεταφυσικῇ του πίστη καὶ τὴν κο-σμοθεωριακῇ του τοποθέτησι, τίς βλέπου-με σ' ὅλα σχεδὸν τὰ ποιήματά του, διαυ-γέστερα στὰ ποιήματα: «Εἰσοδος» καὶ «Κατέβηκε τῇ φύση κι' ἀνέβηκε τὴν πρά-ξη». Πολλὲς φορές, ἡ κοσμοθεωριακῇ του τοποθέτησι πέρνει συγκεκριμένη μορφὴ: Τὸ θαυμασμό του στὴν Ὁρθοδοξία, στὸ Ἑλληνικὸ πνεῦμα καὶ στὴν Ἀποκαλυπτι-κῇ Ἀλήθειᾳ (ἐπιβεβαίωση εἶναι τὸ ποίη-μά του «Ἡ Ὁρθοδοξία», ποῦ πρέπει νὰ λογαριαστεῖ σὰν πολὺ καλὸ).

Ἐκφραστικῶς, ὁ Καρούζος, εἶναι εἰκο-νοκλάστης. Σπάζει τὰ ἐννοιολογικὰ σύνο-λα. Δὲν ξέρω ἂν αὐτὸ εἶναι προσὸν ἢ ὄχι. Ὡστόσο, πρέπει νὰ πῶ, οἱ εἰκονοκλαστι-κὲς του τάσεις δημιουργοῦν, πολλὲς φο-ρές, νοησιαρχικὰ προβλήματα πάνω στὸ ποίημα. Κι' ὁ στίχος του γίνεται τότε ἐγκε-φαλικός. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ἐξουδετε-ρώνει τοῦτα τὰ προβλήματα (ποῦ δὲν ξέ-ρω ἂν γεννιῶνται μὲ δική του θέλησι ἢ ὄχι) μὲ τὰ ἐκφραστικὰ στοιχεῖα ποῦ δανί-ζεται ἀπὸ τὴ Βίβλο καὶ τὴν Ἀποκάλυψη εἰδικώτερα. Αὐτὸ γίνεται πιὸ φανερό στὸ ποίημα «Ὁμορφαίνω τὴ μοίρα». Καὶ δὲν τὸ λέω γιὰ ψεγάδι, τὸ λέω γιὰ παίνεμα. Για-τί κάνει πολὺ πετυχημένη μετάπλασι τῶν βιβλικῶν στοιχείων.

Τὸ χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα στὴν ποίη-σι τοῦ Καρούζου εἶναι ἡ μουσικῇ τοῦ στί-χου καὶ τὰ ἀνανεωμένα ἐκφραστικὰ μέσα. Τὸ λυρικὸ στοιχεῖο—ἀναντίρρητο προσὸν τοῦ ποιητῆ—εἶναι διάχτυο στοὺς στίχους του.

★

Ἡ ΛΙΖΑ ΖΑΒΕΡΔΙΝΟΥ, μὲ τὴ συλλο-

γῇ τῆς «Μυστικοὶ δρόμοι» (Ἀθήναι, 1964), δὲν νομίζω ὅτι δικαιώνεται ἀπόλυτα στὸν ποιητικὸ χῶρο. Δὲν ἐννοῶ τὴν θεματογρα-φία καὶ τὴ θέση ποῦ πέρνει μπροστὰ στὴ ζωῇ. "Ἰσα-ἴσα, ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη θρί-σκεται στὸ σωστὸ δρόμο. "Ἐχει σωστὸ προσανατολισμό, ὠριμη καὶ καθαρὴ σκέ-ψη. Κάτι τὸ πραγματικὰ θαυμαστό! Καὶ τὰ σαράντα ποιήματα τῆς συλλογῆς, (για-τί τόσα πολλά;) ἔχουν μεταφυσικὲς προε-κτάσεις καὶ κοσμοθεωριακὴ θεμελίωσι. Ἡ δ. Ζαβερδινου πατάει σὲ γερὰ θεμέλια. Ἡ μυστικῇ τῆς πορεία, εἶναι πορεία στὸ φῶς! Ἡ ἐπιφύλαξή μου εἶναι στὰ ἐκφρα-στικὰ μέσα. Δὲν κινεῖται μὲ τὴν ἴδια ἀνεσι στὸν ποιητικὸ χῶρο, ὅπως στὸ χῶρο τῆς πεζογραφίας. «Τὸ πρόσωπο τῆς μοναξιάς»—τὸ μυθιστόρημα ποῦ κυκλοφόρησε στὰ 1960—ἦταν ἓνα πεζογράφημα μὲ πολλὰ προσόντα. Ἡ ἀφηγηματικῇ τῆς ἱκανότητι, ἢ δύναμη στὴ σύνθεσι τῶν χαρακτήρων καὶ ἢ σωστὴ ψυχολογικὴ ἀνάλυσι τῶν ἡρώων, τὴν τοποθετοῦν στὸ χῶρο τῆς πεζογραφίας. Ἡ Ζαβερδινου εἶναι κυρίως πεζογράφος, καὶ μάλιστα πεζογράφος μὲ ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ ὀριμότητι.

★

Ἡ δευτέρη ἔκδοσι τοῦ βιβλίου τῆς ΝΑ-ΤΑΛΙΑΣ Π. ΜΕΛΑ: «Παῦλος Μελάς» (Ἀθήναι, 1963), ἀπὸ τὸν «Σύλλογον πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν Γραμμάτων» πρέ-πει νὰ χαιρετισθῇ σὰν σημαντικὸ γεγο-νός. Ἡ βιογραφία τοῦ Παύλου Μελά, τοῦ ἥρωα τῶν Μακεδονικῶν ἀγώνων, θασι-σμένη σὲ αὐθεντικὲς διηγήσεις, ἀναμνή-σεις τῆς γυναίκας του καὶ γράμματα δι-κά του κυρίως, εἶναι ὄχι ἀπλῶς ἀξιοπρό-σεκτο κείμενο, ἀλλὰ ὁσηθάει «νὰ ξανα-θρεῖ ὁ ἀναγνώστης τὸ ἡρωϊκὸ πού, λίγο πολὺ, κάθε ἄνθρωπος ἔχει μέσα του· ὅ-ποιος καὶ νὰ εἶναι». Γιατί ὁ Παῦλος Με-λάς δὲν εἶναι μόνο ὁ ἥρωας τῶν Μακεδο-νικῶν ἀγώνων, εἶναι ὁ ἄνθρωπος παρὰ-δειγμα σ' ὅλες τίς γενιὲς γιὰ τὴν ὀλοκλη-ρωμένη προσωπικότητά του. Βαθύτατα χριστιανός, ζεῖ ἔντονα τὴ μυστικὴ ἔνωσι μὲ τὸ Οὐράνιο Πατέρα: «Ἀκούσαμεν τὸν ἔσπερινόν πρῶτα καὶ κατόπιν μᾶς μετέλα-θεν ὁ γέρον χωρικός ἱερέυς τῆς μονῆς. Οὐδέποτε μὲ τόσην κατάνυξι μετέλαθα. Ὁ νοῦς μου διαρκῶς ἐστρέφετο πρὸς Ἐ-κεῖνον ὁ ὁποῖος χάριν ἡμῶν καὶ τῆς θείας θρησκείας Του ὑπέστη τὸ μαρτύριον. Τὸ μέγεθος τῆς θυσίας Του, τὸ μέγεθος τῆς

ἀποστολῆς Του μ' ἔκαμαν νὰ αισθάνωμαι πόσον μικροὶ καὶ πόσον μακρὰν Αὐτοῦ εὐρισκόμεθα, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως μ' ἐνεθάρρουναν. Πάντοτε Τὸν ἐλάτρευσα διὰ τὴν θρησκείαν Του καὶ Τὸν ἐθαύμασα διὰ τὴν θυσία Του. Ἐλπίζω νὰ μᾶς βοηθήσῃ. Αἰσθάνομαι τώρα ἰσχυρὸς γενναῖος καὶ καλύτερος ἔτοιμος δὲ νὰ κάμω τὰ πάντα» (σ. 331). Εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς ἐξομολογήσεις του, γραμμὴν σὲ γράμμα στὴ γυναῖκα του, ἓνα Σάββατο, στὶς 28 Αὐγούστου 1904, ὅταν θρῑσκόνταν στὴ Μακεδονία.

Τὸ χρέος στὴν Πατρίδα, εἶναι γιὰ τὸν Μελά τὸ δεύτερο μεγάλο καθήκον: «Ἐάν δὲ δώσῃ ὁ Θεὸς νὰ κάμω καλὰ τὸ πρὸς τὴν Πατρίδα καθήκον μου, τότε πλέον θὰ εἶμαι ὁ εὐτυχέστερος τῶν θνητῶν...» (σ. 330), λέει ὁ ἴδιος. Ἀγαπάει τὴν Ἑλλάδα μὲ πάθος, ὅπως μὲ πάθος ἀγαπάει καὶ τὸ γένος του: «Οὐδὲν ἄλλο στήριγμα, γράφει στὶς 14-9-1904, πλὴν τῆς πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὸ γένος μου ἀγάπης ἔχω» (σ. 384).

Τοῦτα τὰ αἰσθήματα δὲν ἦταν τὸ ξέσπασμα μιᾶς στιγμῆς. Δὲν εἶναι ἕνας ἐνθουσιασμός. Ἦταν βιώματα ζωῆς ὀλόκληρης. Τὸ βλέπομε ἀπὸ ἓνα ἄλλο γράμμα του, πού ἔγραψε στὴ γυναῖκα του στὶς 8 τοῦ Μάη τοῦ 1898: «Ἡ θλίψις καὶ ὁ πόνος πού δοκιμάζω, ἐνισχύουν τὴν λατρείαν μου πρὸς τὴν πατρίδα» (σ. 148).

Ἐκεῖ ὅμως πού βλέπομε τὰ ἀνώτερα αἰσθήματα τοῦ Μελά, τὸν ὑπέροχο, τὸν τέλειο ἄνθρωπο, εἶναι ὅταν μιλάει γιὰ τὴ σύγκρουση μὲ τὸ καθήκον: «Δὲν θὰ λησμονήσω ποτὲ πόσον ὑπέφερα σήμερον τὸ ἀπόγευμα. Διαρκῶς ἐρωτοῦσα τὸν ἑαυτὸ μου ἂν εἶχα τὸ δικαίωμα ἐγὼ νὰ συλλάβω οἰονδήποτε ἄνθρωπον, δσονδήποτε κακοῦργος καὶ ἂν εἶναι, νὰ τὸν τραβήξω ἀπὸ τὴν οἰκογένειά του καὶ νὰ τὸν φονεύσω!... Ὁ Θεὸς νὰ φυλάξῃ κάθε ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν αὐτὴν δεινὴν θέσιν» (σ. 383). Ἐδῶ θυμίζει, πραγματικὰ τραγικὸ ἥρωα!

Ἡ αὐτοβιογραφία αὐτὴ τοῦ Παύλου Μελά—ἔτσι θὰ μπορούσε νὰ ὀνομασθῇ τοῦτο τὸ βιβλίον—μᾶς δίνει ἀκόμα, μιὰ σωστὴ καὶ ζωντανὴ εἰκόνα τῆς ἐποχῆς πού ἔζησε καὶ ἔδρασε ὁ ἥρωας. Τὰ κείμενα τῶν ἐπιστολῶν εἶναι τὸ πῶ καλύτερο ὄλικὸ γιὰ νὰ σχηματίσουμε τὴν ἀληθινὴ εἰκόνα μιᾶς ἐποχῆς. Καὶ ἡ ἐποχὴ τῶν Μακεδονικῶν ἀγῶνων ἦταν ἡρωικὴ ἐποχὴ. Ὅλα κερρο τὸ Γένος ἀγωνίζονταν γιὰ τὴν Μεγάλῃ Ἰδέα. Κι' αὐτὴ ἡ Μεγάλῃ Ἰδέα ἦταν πού ἔτρεφε τὸ Γένος. Κάτι πού χάθηκε σήμερα! Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἐποχὴ μας κατάντησε στείρα καὶ ὀλοκρατικὴ. Ὅταν χάνεται τὸ δνερο, χάνεται καὶ ἡ ἐλπίδα. Καὶ τότε ὅλα γίνονται στάσιμα ὅλα λιμνάζουν!...

Μὰ κείνη ἡ ἐποχὴ τῶν Μακεδονικῶν ἀγῶνων, ἦταν ἡ ἐποχὴ τῆς θυσίας: «Εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως πῶς ὀλόκληρα χωρὶά μᾶς δέχονται—γράφει σ' ἓνα ἀπὸ τὰ γράμματά του ὁ Μελάς—καὶ μᾶς παρέχουν ἀσφάλειαν πού δὲν τὴν φαντάζεται κανεὶς εὐκολα. Τὸ σύστημα τῆς ἀσφαλείας εἶναι τελείως ὀργανωμένον ὅταν ἓνα φιλικὸν σῶμα μπαίνει εἰς κανένα χωριό, ἀμέσως ἂν μὲν εἶναι ἡμέρα, θγαίνουν γυναῖκες εἰς τὸ καραούλι, ἂν δὲ νύκτα, θγαίνουν ἄνδρες τοῦ χωριοῦ καὶ ἔτσι τὸ σῶμα ἀναπαύεται μὲ πλήρη ἀσφάλειαν» (σ. 256). Πιστεύω, τοῦτο τὸ βιβλίον, εἶναι ὀδηγὸς πολῦτιμος στὰ χέρια τῆς νέας γενιάς, νὰ ζήσει τὴν ἡρωικὴ ἐκείνη ἐποχὴ, καὶ νὰ βρεῖ τὸ δρόμο τῆς μέσα ἀπ' τὸ φωτεινὸ παράδειγμα τῶν ἡρωικῶν προγόνων.

★

Ὁ κ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ι. ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗΣ, ὀφηγητῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου, μὲ τὸ βιβλίον του: «Ἡ περὶ θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία Γρηγορίου τοῦ Παλαμά» (Θεσσαλονίκη, 1963) μᾶς παρέχει τὴν δυνατὴτητα νὰ παρακολουθήσουμε μὲ πολὺ ἀνεση καὶ ἀμείωτο ἐνδιαφέρον τὸ μεγάλο θαῦμα τῆς «θεώσεως» τοῦ ἀνθρώπου, μέσα στὴ θεόπνευστη διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου Παλαμά.

Ἡ διδασκαλία πού ἀναπτύχθηκε οἱ νεώτεροι Ἑλληνες πατέρες τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας, γύρω ἀπὸ τὶς ἀνθρωπολογικὲς καὶ ἠθικὲς ἀρχές τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἶναι θαυμαστὴ γιὰ τὴ σαφήνεια, τὴν καθαρότητα καὶ τὸ μεγαλεῖο τῆς. Ἡ σκέψη τους, ἀφοῦ ξεπερνᾶει τὶς φιλοσοφικὲς κατὰ τῆς τῶν Ἑλλήνων κλασσικῶν, ἔχει τοῦτο τὸ θαυμαστό: Γίνεται κατανοητὸ ἀπὸ ὀλόκληρον τὸ ἐκκλησιαστικὸν πλῆρωμα.

Ἡ βασικὴ ἀρχὴ τῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου Παλαμά στηρίζεται στὸ «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὀμοίωσιν Θεοῦ». Μὲ ἄλλα λόγια ὁ Παλαμάς πιστεύει ὅτι «ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς δημιουργίας του ὁ ἄνθρωπος προωρίζετο νὰ προσεγγίσῃ τὸ ἀρχέτυπον του, τὸν Θεόν, καὶ νὰ θεωθῇ». Ὅστόσο, ὑπογραμμίζει ὁ σ., «ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς πτώσεώς του ἔστρεψε τὴν δυνατὴτητα κοινωνίας μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ μετέξως εἰς τὴν ζωὴν αὐτοῦ» (σ. 27).

Ἔτσι, σὰν καρπὸς τῆς ἀμαρτίας, καὶ δίχως τὴ θέληση τοῦ Θεοῦ ἤρθε ὁ ὀθάνατος. «Ὁ Θεὸς οὐ ψυχῆς, οὐ σώματος ἐποίησε θάνατον», παρατηρεῖ ὁ Παλαμάς. «Ὅτε δημιουργὸς οὐτε αἴτιος τοῦ κακοῦ ἢ τῆς ἀμαρτίας ὕπῃρξεν. Ἡ ἀμαρτία ἀποτελεῖ ὕστερογενὲς καὶ παρὰ φύσιν προϊόν. Μένοντες εἰς τὸ κατὰ φύσιν εὐρισκόμεθα

εις την ὁδὸν τῆς ἀρετῆς· μακρυνόμενοι δὲ ἀπὸ τῆς ἀρετῆς ὀδηγούμεθα εἰς τὸ παρά φύσιν καὶ διαπράττομεν τὴν «κακίαν» (σ. 67).

Ἡ φυσική, λοιπόν, ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἠθικὴ ζωὴ. Ὁ ἀνθρώπος εἶναι «κατ' οὐσίαν» καλός. Καὶ μόνο ἡ ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὸν Δημιουργὸ τοῦ μεταστέφει τὴ φυσική του ζωὴ. Τότε ἔρχεται ὁ ψυχικὸς θάνατος. Ὁ φριχτότερος θάνατος! Γιατί «καὶ ψυχῆς ἔστι θάνατος», ὅπως χαρακτηριστικὰ λέει ὁ Παλαμάς.

Παρακολουθώντας τὴν Παλαμικὴ διδασκαλία, μέσα ἀπὸ τὶς σελίδες τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Ματζαριδῆ, νιώθουμε ἑσωτερικὰ ἐλεύθεροι. Ἡ σκέψη μας ξαναγυρίζει «ἐντὸς τοῦ κέντρου τῆς ψυχασωματικῆς μας ὑπάρξεως». Ὁ δρόμος «τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ὁμοιώσεως καὶ τῆς μετ' αὐτοῦ ἐνώσεως» πέρνει συγκεκριμένη διάσταση καὶ ὁδατότητα. Ὁ σ., μὲ τὸν τρόπο ποῦ ἐκθέτει τὴν «περὶ θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου» διδασκαλία τοῦ Παλαμά, τὴ στρωτὴ γλῶσσα ποῦ χρησιμοποιοῦ καὶ τὸν πλοῦτο σὲ γνώσεις ποῦ ἔχει, κερδίζει καὶ τὸν πιὸ ἀδιάφορο, σκεπτόμενο ὄσπσο, σύγχρονο ἀνθρώπο. Γιατί, πραγματικά, ὁ σύγχρονος ἀνθρώπος «ἀποκτᾷ ἰδιαιτέραν ἐμπειρίαν ἐνός θεμελιώδους στοιχείου... τῆς θείας προελεύσεώς του, τῆς κυριαρχικῆς του δηλαδὴ ἐξουσίας ἐπὶ τοῦ κόσμου».

Ἐάν, ὁμως, ὑπογραμμίζει στὸν ἐπιλογο τοῦ βιβλίου τοῦ σ. Μ., ἡ Ἐκκλησία «ἐπανεμβάπτουζομένη» τὸ παλαμικὸ πνεῦμα καὶ τὸ πνεῦμα τῶν μεγάλων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, βαδίζει νὰ συναντήσει τὸν σύγχρονο ἀνθρώπο, γιὰ νὰ τὸν ὀδηγήσει στὴ θέωση, τότε θὰ ἔχει ἐπιτύχει τὸν κύριο σκοπὸ τῆς οὐστάσεώς της.

★

Ὁ κ. ΔΗΜΗΤΡ. ΚΩΝ. ΒΑΚΑΛΗΣ, Διδάσκαλος, συνεχίζοντας τὴν γόνιμη πνευματικὴ του πορεία, μᾶς χάρισε, τὸν περασμένο χρόνο, μιά ἐνδιαφέροντα μελέτη, μὲ τίτλο: «Ἡ ἐνιαία συγκεντρωτικὴ διδασκαλία» (Ἐκδόση: Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐκπαιδευτικῶν Λειτουργῶν) μὲ σημαντικὸ περιεχόμενο.

Τὸ θέμα ποῦ ἐξετάζει, εἶναι ἰδιαιτέρα ἐνδιαφέρον σήμερα ποῦ ἡ τεχνοκρατία πάει νὰ διασπάσει τὴν πνευματικὴ ὁλότητα, καὶ νὰ κυριαρχήσει μὲ τὴν ἐξατομίκευση πᾶνω στὸν πολιτισμὸ, καὶ στὴν ἀγωγή εἰδικώτερα. Ἡ θάση τῆς ἐνιαίας

συνκεντρωτικῆς διδασκαλίας εἶναι «ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς ὁλότητος τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος καὶ ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς ὁλότητος τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων προκύπτει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀγωγή τῆς ὁλότητος ἀνθρώπος εἶναι δυνατὴ μόνον ἐν τῇ συναφείᾳ ταύτης πρὸς τὴν ὁλότητα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ» (σ. 23).

Καὶ σὲ ἄλλη εὐκαιρία ἔγραψα γιὰ τὸν κ. Βακάλη. Ἐδῶ, θέλω νὰ τονίσω ὅτι, ξεχωριστὴ σημασία ἔχει ἡ πίστη τοῦ σ. στὴν ἀναγεννητικὴ δύναμη τῆς ἀγωγῆς. «Ὁλόκληρος ἡ ζωὴ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος νὰ γίνῃ κάποτε μιὰ ζωὴ τῆς Ἀγωγῆς» (σ. 66). Αὐτὴν τὴν ἀλήθεια ὑπογραμμίζει καὶ τὸ γεγονός ὅτι, ὁ κ. Β. ἔγραψε τὴ μελέτη του ἐνῶ θρισκόταν σ' ἓνα μικρὸ ἀκριτικὸ χωριό. Γι' αὐτὸ ἦταν ἐπόμενο ν' ἀντιμετωπίσει πολλὰς δυσκολίας, καὶ ἰδιαιτέρα τὴν ἔλλειψη βιβλιοθήκης.

Κι' ὁμως, ἓνας πνευματικὸς ἐργάτης μπορεῖ νὰ ξεπεράσει ὅλες τὶς δυσκολίες τοῦ περιβάλλοντος. Ἔτσι ἡ σημασία τῆς ἐργασίας τοῦ κ. Β. πέρνει οὐσιαστικώτερο περιεχόμενο. Γι' αὐτὸ καὶ παραθλέπου με τὰ ὁποιαδήποτε μικροπεγάδια.

ΝΙΚΟΣ ΑΡΒΑΝΙΤΗΣ

★

ΠΑΝΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥΝΗ: «Ἡ σύγχρονη πεζογραφία καὶ τὸ ἔργο τοῦ Βασίλη Μοσκόβη» (Πρόλογος Ἰ. Μ. Παναγιωτοπούλου) Ἀθήναι 1964.

Ὁ κ. Π. ἔχει τὸ θάρρος νὰ μιλήσῃ εἰλικρινὰ γιὰ τὴν πεζογραφία τῆς ἐποχῆς μας στὴν Ἑλλάδα, νὰ κρίνῃ πρόσωπα καὶ ιδέες, νὰ κἀν ἀνατοποθετήσεις καὶ νέες ἀξιολογήσεις.

Ὁ σ. μέσα σ' αὐτὸ τὸ κλίμα τῶν ἐπιδράσεων, τῶν ἀναζητήσεων καὶ τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας τοποθετεῖ καὶ μελετᾷ τὸ πλοῦσιο καὶ πολυπλευρο ἔργο τοῦ Β. Μοσκόβη.

Ἀναλύει τὸν πεζογράφο, δείχνει τὸν ποιητὴ, παρουσιάζει τὴ συνθετικὴ καὶ ἀφηγηματικὴ ἰκανότητα τοῦ Μοσκόβη, ἀποκαλύπτει τὴν καλλιτεχνικὴ εὐαισθησία, φέρνει στὸ φῶς τὸν ἀνθρωπιστὴ, τὸν ἀλύγιστο μπρὸς στὶς συμβατικότητες, τὸν ἀκαμπτο στὴν πίεσι τῶν «καθιερωμένων».

Εἶναι βιβλίο ποῦ πρέπει νὰ διαβασθῇ.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΡΟΔΙΟΣ

Μηνιαῖον Περιδικὸν «AKTINES». Ἐκδόσις Χριστιανικῆς Ἐνώσεως «Ἀκτίνες». Γραφεία: ὁδὸς Ἀκαδημίας 45, Ἀθήναι 135 (Τηλ. 624-233). — Θεσσαλονίκης: Ἁγίας Σοφίας 38. — Ὑπεύθυνος: Γ. Δ. Ἰατροίδης, κατοικία Ἀριστοφάνους 10 Ἀθήναι (114). Ἐτησίᾳ συνδρομὴ δρχ. 70, ἔξωτ. \$ 5. Χειρόγραφα, δημοσιεύματα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται.